Sosiaalityöntekijöiden näkemyksiä sosiaalityötä ja sen asiakkaita koskevasta arvopuheesta

Maria Vekurinmäki

Pro gradu-tutkielma

Sosiaalityön maisteriohjelma

Yhteiskuntatieteiden ja filosofian laitos

Jyväskylän yliopisto

Syksy 2016

LIITE 1: Tiivistelmä

TIIVISTELMÄ

Sosiaalityöntekijöiden näkemyksiä sosiaalityötä ja sen asiakkaita koskevasta arvopuheesta.
Vekurinmäki, Maria.
Sosiaalityön maisteriohjelma.
Pro gradu -tutkielma.
Yhteiskuntatieteiden ja filosofian laitos.
Jyväskylän yliopisto.
Ohjaaja: Tuija Virkki.
Syksy 2016.
96 sivua + 2 liitettä.

Tutkimuksen tavoitteena on kuvata sosiaalityöntekijöiden näkemyksiä siitä, minkälaisia arvoja nyky-yhteiskunnassa käytävissä keskusteluissa ilmenee koskien sosiaalityötä ja sen asiakkaita sekä tarkastella sosiaalityöntekijöiden tuottamaa arvopuhetta sosiaalityöstä ja sen asiakkaista.
Tutkimuksen aineistonkeräys on suoritettu kirjoituspyynnöllä, joka julkaistiin maaliskuussa 2016 Talentia-lehdessä, kahden yliopiston sosiaalityön opiskelijoiden sähköpostilistalla ja useissa sosiaalityön työyhteisöissä. Aineistonkeräystä on täydennetty sosiaalityöntekijöiden haastatteluilla ja ryhmäkeskusteluilla useassa eri työyhteisössä, koska kirjoituspyyntö ei tuottanut riittävästi aineistoa. Aineistona on kuudentoista sosiaalityöntekijän kirjoitus, haastattelu- tai ryhmäkeskustelulitterointi.
Tutkimuksessa on ensin tyypitelty sosiaalityöntekijöiden puhe kahteen tyyppiin: 1) arvoja sivuuttavaan ja 2) arvoja käsittelevään puheeseen. Tyypittely edustaa sisällönanalyysiä. Tutkimuksen pääpaino on arvoja käsittelevässä puheessa. Puhetta arvoista analysoidaan diskurssianalyysin keinoin. Analyysissä on foucaultilainen valta-analyyttinen painotus. Se tarkoittaa sitä, että sosiaalityöntekijöiden tuottamasta puheesta on etsitty diskursseja, jotka muodostuvat vallitseviksi eli hegemonisiksi. Hegemoniset diskurssit ovat itsestäänselvyyksinä ja vaihtoehdottomina pidettyjä puhetapoja. Tutkimuksessa on etsitty myös vastadiskursseja ja/tai kritiikkiä hegemonisille diskursseille.
Arvot sivuuttavassa puheessa sosiaalityöntekijät selittävät miksi eivät seuraa arvokeskustelua. Selityksissä mainitaan työn reunaehdot: kiire, kovat paineet, puutteelliset resurssit, taloudellisten arvojen lannistavuus sekä sosiaalityölle ulkoapäin tulevat vaatimukset. Arvoja käsittelevässä puheessa on kaksi puhetapaa, joista toinen on koventuneiden arvojen ja toinen pehmentyneiden arvojen diskurssi. Koventuneiden arvojen aladiskursseissa tuotetaan puhetta talouden, tehokkuuden, säästöjen ja yksilön itsevastuullisuuden vaatimuksista. Pehmentyneiden arvojen aladiskurssit ovat toisilleen vastakkaiset. Toisessa tuotetaan puhetta ihmiskuvan muuttumisesta positiivisemmaksi ja toisessa tuotetaan puhetta hyväksikäyttäjäasiakkaista. Tutkimuksen keskeisimmät tulokset ovat taloudellisten arvojen ja sosiaalityön arvojen vastakkaisuus, sosiaalityöntekijöiden ja sosiaalityön asiakkaiden vastakkainasettelu ja sosiaalityöntekijöiden arvopuhe irrallaan yhteiskunnallisesta tilanteesta.
Tutkimuksen tulokset herättävät huolta sosiaalityön tilasta, sosiaalityöntekijöiden toimintamahdollisuuksista ja sosiaalityön asiakkaiden asemasta uuden julkisjohtamisen maailmassa.

Asiasanat: arvot, yhteiskunnallinen tilanne, sosiaalityöntekijät, sosiaalityön ja sosiaalityön asiakkaan asema, hegemoniset diskurssit, vastapuhe ja kritiikki

Sisällysluettelo

1. JOHDANTO 5
2. TUTKIMUKSEN TAUSTAA 9
2.1. Yhteiskunnallinen ja sosiaalihuollon muutos 9
2.2 Sosiaalityö koetuksella 10
3. TUTKIMUKSEN KESKEISET KÄSITTEET 13
3.1 Yhteiskunnallinen tilanne 13
3.2 Arvot ja etiikka 14
3.3 Diskurssit ja valta 17
4. TUTKIMUSKYSYMYKSET 19
5. TUTKIMUKSEN TOTEUTTAMINEN 20
5.1 Aineisto ja sen hankinta 20
5.2. Metodit 22
5.2.1 Sisällönanalyysi 22
5.2.2 Diskurssianalyysi 24
5.3 Aineiston analyysi 26
5.4 Tutkimuksen eettisyys 30
6. ARVOT SIVUUTTAVA PUHE 32
6.1 Kiire, väsymys ja niukkuuden aika 33
6.2 Ei kiinnosta, ei ymmärrä eikä ole vaikutusta 37
7. ARVOJA KÄSITTELEVÄ PUHE 40
7.1 Koventuneiden arvojen diskurssi 41
7.1.1 Talouden, tehostamisen ja säästöjen diskurssi 43
7.1.2 Yksilön itsevastuun diskurssi 52
7.2 Pehmentyneiden arvojen diskurssi 56
7.2.1 Positiivisen ihmiskuvan diskurssi 57
7.2.2 Hyväksikäyttäjäasiakkaiden diskurssi 61

8. VASTAKKAINASETTELUA JA AJANKOHTAISIA MUUTOKSIA 66

8.1 Talouden arvot vs. sosiaalityön arvot 67

8.2 Sosiaalityöntekijän vs. asiakkaan asema 70

8.3 Yhteiskunnallinen puhe irrallaan sosiaalityöstä 72

9. YHTEENVETO JA POHDINTAA 75

10. LÄHTEET 85

LIITTEET

1. JOHDANTO

Tutkielmani yhtenä keskeisenä innoittajana on ollut Kirsi Juhilan (2014) kirjoittama teos *Sosiaalityöntekijöinä ja asiakkaina. Sosiaalityön yhteiskunnalliset tehtävät ja paikat.* Juhila pohtii sosiaalityön sisältöä, jossa keskeisessä asemassa on sosiaalityöntekijän ja asiakkaan kohtaaminen. Tähän kohtaamiseen vaikuttaa ympäröivän yhteiskunnan tilanne. Se määrittelee, minkälaisia tehtäviä ja paikkoja sosiaalityöntekijälle ja sosiaalityölle muotoutuu yhteiskunnassa. (emt. 11–12.)

Yhteiskunnallinen tilanne on myös oma suuri kiinnostuksen kohteeni ja se on suunnannut tutkielmaani. Olen seurannut yhteiskunnallista ja poliittista keskustelua 1990-luvulta alkaen. Aiemmat yhteiskuntapolitiikan opinnot vain lisäsivät kiinnostustani aiheeseen. Tulkintani mukaan yhteiskunnassamme vallitsee tällä hetkellä taloudellisen arvojen ylivalta, jota pidetään jo lähes itsestäänselvyytenä kaikilla yhteiskunnan tasoilla. Kovat arvot, kuten yksilön oma vastuu vrt. jokainen on oman onnensa seppä, toistuvat keskusteluissa kaikilla tasoilla. Tutkielman kriittisenä kehystyksenä (Jokinen & Juhila & Suoninen, 1999, 85) on yhteiskunnassamme tällä hetkellä vallitseva puhetapa eli yhteiskunnallinen keskustelu ja sen sisältämät arvot.

Tutkielmassa tarkastellaan sitä, miten sosiaalityöntekijät mieltävät nyky-yhteiskunnassa vallitsevat arvot sekä sitä, minkälaista puhetta sosiaalityöntekijät itse tuottavat arvoista, sosiaalityöstä ja sen asiakkaista. Olen samaa mieltä Juhilan (2014) kanssa siitä, että sosiaalityö on osa laajempaa kokonaisuutta eikä se ole irrallaan esimerkiksi yhteiskunnassa vallitsevista arvoista vaan ne vaikuttavat myös sosiaalityöhön.

Olen erityisen kiinnostunut siitä, löytyykö sosiaalityöntekijöiden tuottamasta puheesta vastadiskursseja ja kritiikkiä taloudellisia arvoja painottavalle puheelle. Arvot ovat mielestäni aina valintoja, esimerkiksi mitä yhteiskunnassa pidetään tärkeänä, mitä arvostetaan ja mihin panostetaan. Sarah Carr (2007, 267) kirjoittaa siitä kuinka päättäjät ja poliitikot valitsevat mikä strategia yhteiskunnassa kulloinkin on vallitseva. Heikki Ikäheimon (2008, 13) mukaan julkisen sektorin markkinaistamisen ideologia on viime vuosina saanut hypnoottisen tai halvaannuttavan aseman yhteiskunnallisessa mielikuvituksessa. Sanavalintana mielikuvitus on mielenkiintoinen ja itse ymmärrän sen tarkoittavan yleistä yhteiskunnallista ajatusmaailmaa.

Suomessa voi puhua uusliberalistisesta suunnanmuutoksesta, joka alkoi 1990-luvun laman myötä, jonka seuraukset näkyvät yhä selvemmin sosiaalihuollossa (Julkunen, 2001, 205–211).

Markkinoistuminen ja yleensäkin taloudellisia arvoja painottava puhe, jonka sanavalintoja ovat muun muassa julkisen sektorin paisuminen, säästöpaineet, leikkausvaatimukset, tuottavuus, taloudellinen tehokkuus, kertovat mielestäni miten julkiseen sektoriin suhtaudutaan: taloudellisena taakkana, jota tulisi pienentää.

Edellä mainitut sanavalinnat voivat olla esimerkkejä Arja Jokisen ja Kirsi Juhilan esittelemistä hegemonisista diskursseista, mikä on valta-analyysin käsite. Heidän mukaansa tiettyjen diskurssien muotoutuminen itsestäänselvyyksiksi ja vallitseviksi on merkki siitä, että ne voivat viedä tilaa muilta diskursseilta. (2016, 76, 83.) Taloudellisia arvoja painottavan puheen valintaa voi sanoa Carrin (emt.) mukaan päättäjien valitsemaksi strategiaksi.

Sosiaalialan ja sosiaalityön arvot on määritelty Sosiaalialan korkeakoulutettujen ammattiliitto Talentiassa. Se on ammattieettisessä lautakunnassaan nimennyt sosiaalialan työn tausta-arvoiksi ja eettisesti laajoiksi periaatteiksi ihmisoikeudet ja ihmisarvon sekä yhteiskunnallisen oikeudenmukaisuuden. Näistä ensimmäinen pitää sisällään itsemääräämisoikeuden, osallistumisoikeuden, oikeuden tulla kohdatuksi kokonaisvaltaisesti ja oikeuden yksityisyyteen. Jälkimmäinen sisältää negatiivisen syrjinnän estämisen, erilaisuuden tunnustamisen, voimavarojen tasaisen jakamisen ja epäoikeudenmukaisen politiikan ja toimintatapojen vastustamisen. (Raunio, 2009, 92–94).

Olen huolissani sosiaalityön ja sen asiakkaiden asemasta yhteiskunnassa, jossa vallalla ovat kovat arvot. Niillä tarkoitan taloudellisten arvojen tunkeutumista myös sosiaalityöhön (mm. Ikäheimo, 2008). Vastapuheen ja kritiikin löytyminen olisi erityisen tärkeää sosiaalityön kannalta. Vivienne Creen ja Ann Davisin (2007, 1–2) mukaan jo 2000-luku on ollut kriittistä aikaa sosiaalityölle ja he pohtivat mihin sosiaalityö on menossa ja onko sille paikkaa tulevaisuudessa. Anneli Anttonen ym. (2013, 290) kirjoittavat markkinoistumisen olevan vaikea käsite määritellä, samoin on vaikeaa luoda kokonaiskuvaa sosiaali- ja terveyspalvelujen käynnissä olevasta muutoksesta.

Kiinnostus aiheeseen nousee myös omakohtaisesta työkokemuksesta, koska olen työskennellyt vajaat viisi vuotta sosiaalityöntekijän viransijaisena ja nähnyt sinä aikana, kuinka tiukentunut kuntatalous vaikuttaa käytännössä sosiaalityöhön. Olen hämmästellyt sosiaalityöntekijänä toimiessani, miksi rakenteelliselle sosiaalityölle tai yleensäkään laajemmalle vaikuttamistyölle ei ole jalansijaa käytännön työssä. Lisäksi olen pohtinut sitä, miten taloudelliset arvot muuttuvat normaaleiksi ja itsestäänselviksi (ks.hegemoniset diskurssit) työn määrittäjiksi käytännön sosiaalityössä. Kunnallisessa sosiaalityössä työskennelleenä olen tuntenut vahvaa

huolta sosiaalityön etiikan ja arvojen hukkumisesta taloudellisia arvoja korostavan puheen alle. Työkokemukseni sosiaalityöntekijänä on edelleen lisännyt kiinnostustani yhteiskunnallisiin asioihin. Muutoksesta yhteiskunnassamme ja sosiaalityössä ovat kertoneet myös omat kokeneemmat kollegani kunnallisessa sosiaalityössä.

Aineistona ovat sosiaalityöntekijöiden kirjoitukset, ryhmäkeskustelut ja haastattelut. Sosiaalityöntekijät pohtivat aineistossa sitä, millaiselta nyky-yhteiskunnassa käytävä sosiaalityötä ja sen asiakkaita koskeva arvokeskustelu vaikuttaa heidän mielestään. Keskustelulla tarkoitetaan mitä tahansa yhteiskunnassa tällä hetkellä käytävää arvokeskustelua sosiaalityöstä ja sen asiakkaista. Anita Sipilä (2011, 13) kirjoittaa väitöskirjassaan sosiaalityön olevan osa yhteiskunnallista instituutiota ja siksi sidoksissa yhteiskunnan kehitykseen, järjestelmiin ja toimintaympäristöön. Perustelen aiheenvalintaa nimenomaan sosiaalityön yhteiskunnallisella ulottuvuudella, josta Juhila (2016) kirjoittaa. Olen kiinnostunut siitä, miten sosiaalityöntekijät kokevat sosiaalityön aseman laajemmassa yhteiskunnallisessa kehyksessä ja puheessa.

Sosiaalityöntekijöiden tarkoituksena oli pohtia erityisesti sitä, mitä arvoja edellä mainituissa yhteiskunnallisissa keskusteluissa vallitsee koskien sosiaalityötä ja sen asiakkaita sekä sitä, miten kyseiset arvot heidän mielestään vaikuttavat sosiaalityön käytäntöihin ja asiakkaan asemaan. Yhteiskunnassa ja julkisuudessa käytävien keskustelujen sisältämät arvot osoittautuivat melko vaikeaksi kysymykseksi monelle sosiaalityöntekijälle. Tutkielman lopussa pohdin sitä, mitä sosiaalityöntekijöiden kokema aiheen vaikeus, heidän itsensä tuottama puhe arvoista, sekä heidän kertomansa selitykset miksi arvot sivuutetaan, kertovat sosiaalityöstä ja sosiaalityöntekijöiden asemasta. Kertooko kysymysten koettu vaikeus kysymyksenasettelun epäonnistumisesta vai jostakin muusta?

Ikäheimon (2008) mukaan markkinaistaminen ainoana ja kyseenalaistamattomana totuutena voi johtaa sosiaalityössä epäsosiaalisuuteen. Tämä tarkoittaa sosiaalisuuden, välittämisen ja luottamuksen häviämistä sosiaalityöstä. (emt. 19.) Minua kiinnostaa, onko edes sosiaalityössä tilaa inhimillisille arvoille. Toivon, että tutkielmani herättää myös kritiikkiä ja ennen kaikkea erilaisia ajatuksia siitä, mitä sosiaalityöntekijät voivat tehdä vaaliakseen sosiaalityön arvoja käytännön työssään sekä miten he voivat toteuttaa yhteiskunnallista vaikuttamistyötään. Tutkielmani tarkoitus on pohtia kriittisesti onko sosiaalityössä sijaa muille arvoille kuin talouden määrittelemille arvoille.

Aiheeni on myös hyvin tärkeä ja ajankohtainen, koska sosiaalihuoltoa haastetaan tulevissa muutoksissa ennennäkemättömällä tavalla (ks. Haverinen, Kuronen & Pösö, 2014). Elina Palola ja Antti Parpo (2011, 47) kiteyttävät sen huolen, mikä yhteiskunnalliseen ja sosiaalihuollon toimintaympäristön muutokseen liittyy: ”*Jos todellakin on niin, että kunnallinen sosiaalipolitiikka on pitkästä historiastaan huolimatta vasta jäsentymässä ja muotoutumassa, on ajankohta tälle nyt mahdollisimman hankala”*.

2. TUTKIMUKSEN TAUSTAA

2.1. Yhteiskunnallinen ja sosiaalihuollon muutos

Riitta Haverinen, Marjo Kuronen ja Tarja Pösö (2014) kirjoittavat sosiaali- ja terveydenhuollon olevan laajassa sisällöllisessä ja rakenteellisessa muutoksessa. Yhteiskunnassamme on parhaillaan käynnissä ja valmisteilla suuria sosiaali- ja terveydenhuoltoa koskevia muutoksia. (emt. 9.) Parhaillaan ollaan luomassa uusia käytänteitä, jotka liittyvät uuden sosiaalihuoltolain (1304/2014) käyttöönottoon. Laki astui voimaan 1.4.2015.

Menossa on myös sopeutuminen yleiseen palvelurakenteen muutokseen, kun kunnallisia sosiaali- ja terveyspalveluita on yksityistetty ja palveluita kilpailutetaan jatkuvasti. Hallituksella on myös esitys (HE 224/2016), joka koskee terveydenhuoltolain ja sosiaalihuoltolain muuttamista. Valmisteilla puolestaan on paljon kiistelty soteuudistus, jonka ennakkoarviointi on THL:n arviointiryhmän (2016) perusteella ollut haasteellisempi kuin aiemmat sosiaali- ja terveysalan lakiuudistukset. Tämä johtuu siitä, että sote-lakiluonnos on elänyt koko valmistelun ajan sekä se, että lakiin merkittävästi vaikuttava valinnanvapauslain säädäntö on vielä kesken. (emt.)

Lisäksi kuntarakennetta on uudistettu viime vuosina rajusti. Arto Haverin ym. (2009, 26) mukaan kunnallishallinto on suuremmassa murroksessa kuin koskaan aiemmin itsenäisyyden jälkeen. Suomalaiseen, vielä hyvinvointivaltioksi kutsuttuun, toimintaympäristöön vaikuttaa myös globalisoituminen (ks. Palier & Sykes 2001). Suomi on osa maailmanpoliittista ja -taloudellista toimintaympäristöä; jäsen Euroopan unionissa, Euroopan rahaliitto EMU:ssa sekä monissa muissa pienemmissä yhteenliittymissä.

Kaikki nämä muutokset vaikuttavat myös sosiaalityöhön, joka on osa sosiaalihuoltoa ja osa laajempaa yhteiskunnallista kontekstia. Anttosen ym. (2013) mukaan sosiaalipolitiikan muutos on ollut nopeaa ja ”varkain” tapahtuvaa; siitä ei ole keskusteltu riittävän syvällisesti ja laajasti eikä aiheesta ei ole tutkimusta riittävästi. He kuitenkin korostavat sitä, että vasta pidemmällä aikavälillä tiedetään ovatko pienet muutokset aikaan saaneet suuren murroksen. (emt. 290, 295.)

Laajemmasta yhteiskunnallisesta muutoksesta kertoo myös esimerkiksi leipäjonojen piteneminen ja vakiintuminen pysyviksi 2000- ja 2010-luvuilla. Ruoka-avustusten uskottiin niiden syntyessä olevan vain väliaikaisia ilmiöitä, jotka poistuvat yhteiskunnan tuella. (mm. Ohisalo

& Saari 2014). Nyt niiden poistumiseen uskoo tuskin kukaan. Yhteiskunnan turvaverkon voi sanoa pettäneen ainakin osittain.

Tutkimukset hyvinvointivaltion muutoksesta muun muassa 1990-laman seurauksena antavat melko positiivisen kuvan Suomen tilanteesta. Raija Julkunen (2001, 2006) kirjoittaa sosiaalipolitiikan, hyvinvointivaltion ja julkisen vastuun muutoksesta. Hänen (2006) mukaansa julkisen sektorin, talous- ja työelämän uudistaminen aloitettiin Suomessa 1980-luvulla. Tämä uudistus johtui politiikasta, joka Suomessa valittiin modernisoitumisen, globalisoitumisen ja Eurooppaan liittymisen nimissä. Uudistusten itseisarvona ei Julkusen mukaan kuitenkaan ollut sosiaalipolitiikan karsinta, vaan se oli välttämätön seuraus valitusta politiikasta. (emt, 60.) Julkusen (2001, 291–300) mukaan muutos on ollut hiipivää eikä se Suomessa ole tarkoittanut hyvinvointivaltion radikaalia muutosta.

Anders Nordlund (2005) kirjoittaa pohjoismaisesta sosiaalipolitiikasta 1900-luvun lopussa. Hänen mukaansa sosiaalipolitiikka on joutunut 1980- ja 1990-luvuilla kaikissa pohjoismaissa kovimmalle koetukselle sitten sota-aikojen jälkeen. Nordlundin mukaan sosiaalipolitiikka ei kuitenkaan ole muuttunut pohjoismaissa radikaalisti 1980- ja 1990-luvuilla, muutos näkyy lähinnä työn ja aktivoinnin korostamisena poliittisessa keskustelussa sosiaalipolitiikasta. (emt. 73–74.)

Tutkielmani kannalta mielenkiintoinen on tämä ristiriita eri tutkimusten välillä; toisten mukaan Suomen hyvinvointivaltio ei ole juuri muuttunut ja toiset tutkijat näkevät muutoksen esimerkiksi kuntasektorilla ennennäkemättömän suureksi.

2.2 Sosiaalityö koetuksella

Sosiaalityön asema nykyisessä em. yhteiskunnallisessa tilanteessa on herättänyt kiinnostukseni sosiaalityöntekijöiden näkemysten tutkimiseen. Minua kiinnostavat nimenomaan sosiaalityöntekijöiden näkemykset yhteiskunnassa käytävästä arvokeskustelusta liittyen sosiaalityöhön ja sen asiakkaisiin.

Juhila (2014) kirjoittaa sosiaalityön historiallisesta taustasta vuoden 1897 vaivaishoitoasetuksesta alkaen, mikä tuo esiin yhteiskunnassa vallitsevien puhetapojen vaikutuksen sosiaalityöhön ja auttamistyöhön silloin ja nyt. Vuonna 1897 vaivaishoitoasetuksessa kirjoitettiin kansalaisella olevan vastuu omasta elämästään ja ajatuksen taustalla vaikutti liberalistinen aate.

Asetuksen myötä vaivaishoidon vastuuta alettiin siirtämään seurakunnilta kunnille ja tämä aiheutti resurssiongelmia ja kansalaisyhteiskunta joutui ottamaan vastuuta ”sosiaalityöstä”. Historian valossa tulee esiin tietynlainen ympyrän sulkeutuminen; aktiivisuuden vaatimus 1800-luvulla kuulostaa erittäin tutulta myös 2000- ja 2010-luvuilla. Historia osoittaa sen, kuinka auttamistyöhön vaikuttaa yhteiskunnan tila ja tietyssä ajassa vallitsevat arvot. Kuntien resurssiongelmat ja kansalaisyhteiskunnan tai kansalaisten vastuun korostaminen (emt. 21–26) kuulostavat edelleen ajankohtaisilta tai suorastaan päivänpolttavilta aiheilta sosiaalityöstä ja sosiaalipalveluista puhuttaessa.

Juhila (2006) kirjoittaa sosiaalityön kapeutumisesta ja kovenemisesta. Hänen mukaansa sosiaalityön yhteiskunnallisesti yhdeksi keskeiseksi tehtäväksi on muotoutunut syrjäytyneiden liittäminen yhteiskuntaan. Liittämistehtävää on sosiaalityössä alettu toteuttamaan ihmisten vastuuttamisen ja taloudellisen tuloksellisuuden hengessä. (emt. 92.) Silloin sosiaalityötäkin tarkastellaan markkinalogiikan mukaisesti (emt. 66).

Sosiaalityön voi perustellusti sanoa olevan koetuksella tällä hetkellä. Cree & Davis (2007) kirjoittavat sosiaalityön muutoksesta Isossa-Britanniassa ja kuvaavat 2000-lukua muutoksen ajaksi sosiaalityössä ja pohtivat onko sosiaalista enää nähtävillä sosiaalityössä. Heidän mukansa julkisen sektorin ”modernisoinnista” on Isossa-Britanniassa seurannut se, että sosiaalityö on omaksunut käsitteet kuluttajuus, yksilöllisesti räätälöidyt palvelut, aktiivisuus, tehokkuus ja asiakkaan osallisuus. Tähän modernisointiin ovat heidän mukaansa osallistuneet myös sosiaalityöntekijät itse tarkoituksenaan parantaa asiakkaiden asemaa. (emt. 1–4.)

Sosiaalityöntekijöitä on tutkinut Mänttäri-van der Kuip (2015a) väitöskirjassaan, jonka aineisto on kerätty vuosina 2011–2012. Hän on tarkastellut sosiaalityöntekijöiden työhyvinvointia niukkuuden aikakaudella ja kirjoittaa siitä, kuinka sosiaalityö on joutunut tiukoille jatkuvien säästöpaineiden, sopeutusten ja leikkausten yhteiskunnassa. Helpotusta ei ole näkyvissä tulevinakaan vuosina. Mänttäri-van der Kuip on tehnyt väitöskirjassaan analyysiä sosiaalityöntekijöiden asemasta ja erityisesti työhyvinvoinnista vallitsevassa yhteiskunnallisessa tilanteessa. Hän kirjoittaa, että sosiaalityöntekijöiden kokemaa hyvinvointia ei voida irrottaa vallitsevasta yhteiskunnallisesta ympäristöstään, missä työtä tehdään. Analyysin tuloksena nousivat esiin kovenevat säästö- ja tehokkuuspaineet, työn lisääntynyt kiire ja jatkuvasti kasvava työtaakka. (2015b, 329–331.)

Arttu Saarinen, Helena Blomberg ja Christian Kroll (2012) tuovat esiin sosiaalityöntekijöiden kokemuksia työn kuormittavuudesta ja ristiriitaisuudesta, johon heidän mukaansa vaikuttaa

merkittävästi yhteiskunnan taloudellis-sosiaalinen tilanne. Saarinen ym. lainaavat Marcia Eganin ja Goldie Kadushinin (2004) tutkimusta, jonka mukaan ristiriita sosiaalityöntekijän ammatillis-eettisten periaatteiden ja taloudellisten reunaehtojen välillä aiheuttaa sosiaalityöntekijälle suurinta kuormitusta. Lisäksi lainsäädännön muutokset näkyvät sosiaalityön asiakkaiden asemassa, koska lainsäädäntö heijastelee poliittista muutosta, joka taas näkyy aktivointitoimissa ja etuuksien vastavuoroisuutena. (emt. 404.)

Yhteiskunnallinen muutos, jota edellä esittelin, on tärkeä taustavaikuttaja tässä tutkielmassa. Merja Laitinen ja Anneli Pohjola (2010) kirjoittavat sosiaalityön yhteiskunnallisesta kytköksestä; he näkevät sosiaalityön ja sen asiakkuuden olevan osa yhteiskunnallista ja institutionaalista rakennetta. Sosiaalityöhön vaikuttaa väistämättä tämä suuri muutos, joka on käynnissä. Laitinen ja Pohjola olettavat sosiaalityön ammatillisen perusorientaatioon kuuluvan vahvan tietoisuuden ja kriittisen asenteen yhteiskunnan toimintoja kohtaan. (emt. 7–8.) Toisaalta Pohjola (2003, 146) pohtii sitä, toteutuuko sosiaalityön koulutus(kaan) sosiaalityön omista lähtökohdista ja tarpeista vai ulkoisista vaatimuksista. Tämä on mielenkiintoinen kysymys myös oman tutkielmani kannalta.

3. TUTKIMUKSEN KESKEISET KÄSITTEET

3.1 Yhteiskunnallinen tilanne

Tutkielman keskeinen viitekehys on yhteiskunnallinen tilanne: millaisessa yhteiskunnallisessa tilanteessa olemme ja minkälaiset yhteiskunnalliset diskurssit vallitsevat tällä hetkellä sosiaalityötä koskevassa keskustelussa.

Juhila (2006) kirjoittaa 1980-luvulla käydystä yhteiskunnallisesta keskustelusta, jonka aiheena oli syrjäytyminen. Hänen mukaansa keskustelu oli sävyltään toisenlaista kuin 2000-luvulla käyty keskustelu syrjäytymisestä. Syynä Juhila pitää muuttunutta käsitystä hyvinvointivaltiosta: 1980-luvulla oli vahva hyvinvointivaltio, joka toimi universaalisuus-periaatteella kun taas 2000-luvulla ovat ”puhaltaneet uudet tuulet”, joilla hän viittaa taloudellisten arvojen painotuksen kasvuun. Esimerkkinä Juhila nostaa New Public Managementin ja managerialismin, joiden hengessä sosiaalityöntekijöiltäkin vaaditaan tehokkuutta ja heidän työltään vaikuttavuutta. (emt. 65–66, 71–76.)

Sosiaalityöntekijät joutuvat tässä taloudellista puhetta korostavassa yhteiskunnallisessa tilanteessa tarkkailun kohteeksi: sosiaalityöntekijöitä tarkkaillaan onnistuvatko he asiakkaiden yhteiskuntaan liittämistehtävässä ja saattavatko he asiakkaat jälleen yhteiskunnan tuottaviksi jäseniksi (emt. 93–94). Mänttäri van der Kuip (2015a, 331) päätyi samaan tulokseen; sosiaalityöntekijät kokevat, että heidän työtään valvotaan, kontrolloidaan ja arvioidaan yhä enemmän.

Yhteiskunnallisesta tilanteesta on kirjoitettu paljon viime vuosina. Anu Kantola (2006) kirjoittaa yhteiskunnan tilasta ja poliittisesta muutoksesta. Hänen mukaansa markkinoiden vapauttaminen Suomessa 1990-luvulla on ollut alku laajemmalle poliittiselle muutokselle. Tämä muutos on johtanut julkisen sektorin karsintaan ja rakeenteelliseen uudistamiseen. Hyvinvointivaltiosta on siirrytty markkinavetoiseen, uusliberalistiseen järjestelmään. (emt. 13, 34.)

Katri Hellsten (2011) pohtii sitä, voiko Suomea kutsua enää pohjoismaiseksi hyvinvointivaltioksi, mutta pohtii samalla mitä käsitteellä tarkoitetaan. Hänen mukaansa vastaus riippuu myös siitä keneltä kysytään. Hellstenin mukaan ”*oman vastuun ja velvollisuuksien korostaminen voidaan nähdä hyvinvointivaltion ”kultakautta” edeltävän politiikan ideaalien elvyttämisenä”*. (emt. 146–147.)

Kati Närhi ja Tuomo Kokkonen (2014) lainaavat Håkan Johanssonia ja Bjorn Hvindenia (2007) kirjoittaessaan yhteiskunnallisesta tilanteesta sosiaalisen kansalaisuuden käsitteen kautta. Nykyisessä eurooppalaisessa hyvinvointivaltion muutoksessa sosiaalisen kansalaisen oikeuksien ja velvollisuuksien välinen side on vahvistunut ja kansalaisen aktiivisuus ja omavastuu korostuvat. Vastuullisuuden ja yksilöllisyyden korostaminen on heidänkin mukaansa perinteistä uusliberalistista retoriikkaa, jossa korostetaan myös kansalaisen osallistumismahdollisuuksia. (Närhi & Kokkonen, emt, 96.)

Lena Dominelli (2014) jakaa saman ajatuksen läntisten hyvinvointivaltioiden rapautumisesta 2000-luvulla talouskriisin seurauksena. Se on hänen mukaansa koskettanut hyvinvointivaltion perusajatusta, joka on taannut kansalaisilleen poliittiset, sosiaaliset ja kansalaisoikeudet. Niiden kautta hyvinvointivaltion kansalaiset ovat saavuttaneet täyden osallisuuden ja vaikutusmahdollisuudet itseään koskeviin päätöksiin yhteiskunnassa, joka ei Dominellin mukaan päde enää läntisissä hyvinvointivaltioissa. (emt, 79.)

Yhteiskunnallinen tilanne ja sosiaalityön asema ovat siis muutoksessa. Mielenkiintoni kohdistuu tutkielmassa siihen, miten aineiston sosiaalityöntekijät näkevät edellä mainitsemani yhteiskunnallisen tilanteen vaikuttavan sosiaalityötä ja sen asiakkaita koskevaan keskusteluun.

3.2 Arvot ja etiikka

Arvot ja etiikka ovat hyvin laajoja käsitteitä, joita käytetään monella tapaa. Filosofiset pohdinnat arvoista ja etiikasta ovat jotain, mitä en tässä tutkielmassa tarkoita arvoilla ja etiikalla. Tutkielmani keskiössä ovat sosiaalityön arvot ja etiikka, jotka kietoutuvat tiiviisti yhteiskunnalliseen tilanteeseen ja vallitseviin diskursseihin. Kyösti Raunion (2009, 82) mukaan on jopa keinotekoista puhua sosiaalityön arvoista omina arvoina, sillä yhteiskunnan arvot ovat myös sosiaalityön lähtökohtana.

Sosiaalityön ytimen muodostavat eettiset periaatteet ovat kunnioitus, itsemääräämisoikeus, luottamuksellisuus, sosiaalinen oikeudenmukaisuus, ihmisoikeudet, ammatillinen puolueettomuus (*professional integrity*), syrjinnän kielto (*non-dicrimination*) ja kulttuurinen tasa-arvo (*cultural competence*) (Congress, 2010, 20–23).

Sosiaalityön toiminnallista sisältöä ja ammattillisia käytäntöjä määrittelevät yleensä teoria, tieto ja arvot. Puhe arvoista sosiaalityön toiminnan määrittäjinä on kuitenkin epämääräistä puhetta. Arvot ilmaistaankin käytännössä sosiaalityön eettisissä periaatteissa ja niiden kautta arvot ohjaavat ammatillista toimintaa. (Raunio, emt. 82.)

Sarah Banks (2006) kirjoittaa puolestaan, että arvo-, moraali- ja eettiset kysymykset ovat yleisesti hyväksytty sosiaalityön pakolliseksi tai väistämättömäksi aiheeksi. Sosiaalityöntekijöiden valtaosa näkee eettisten kysymysten ja dilemmojen olevan sosiaalityön keskiössä. (emt. 11.)

Raunion mukaan arvot ja etiikka ovat olleet marginaalissa sosiaalityön suomalaisessa tutkimuksessa vuosina 1982–2006, jos tarkastellaan sosiaalityön väitöskirjoja. Hänen mukaansa sosiaalityössä tarvitaan muun muassa sosiaalityöntekijöiden kokemuksiin perustuvaa eettistä keskustelua. Arvot ja etiikka ovat silmiinpistävän huonossa asemassa sosiaalityön tutkimuksessa siihen nähden, että eettisiä kysymyksiä painotetaan jatkuvasti sosiaalityön käytännöissä. (emt. 84–85.)

Sosiaalityön etiikan keskiössä ovat Ilmari Rostilan (2001) mukaan humaanit ja demokraattiset ihanteet. Ne perustuvat tasa-arvoon ja ihmisarvon kunnioitukseen. Sosiaalityön arvot ruumiillistuvat Rostilan mukaan ammatin kansallisissa ja kansainvälisissä eettisissä ohjeissa. (emt. 23). Sosiaalityön ammattieettisiä ohjeita ja niiden taustalla olevia lakeja on koottu muun muassa sosiaalityöntekijöiden ammattijärjestön Talentia Arki, arvot, elämä ja etiikka-oppaaseen, joka Raunion (emt. 91) mukaan perustuu sosiaalityöntekijöiden kansainvälisen liiton (IFSW) eettiseen periaatelausumaan ”Ethics in Social Work, Statement of Principles” (2004).

Talentian ammattieettinen lautakunta on muotoillut sosiaalialan työn tausta-arvoiksi ja eettisiksi laajoiksi periaatteiksi: ihmisoikeudet ja ihmisarvon sekä yhteiskunnallisen oikeudenmukaisuuden. Näistä ensimmäinen pitää sisällään itsemääräämisoikeuden, osallistumisoikeuden, oikeuden tulla kohdatuksi kokonaisvaltaisesti ja oikeuden yksityisyyteen. Jälkimmäinen sisältää negatiivisen syrjinnän estämisen, erilaisuuden tunnustamisen, voimavarojen tasaisen jakamisen ja epäoikeudenmukaisen politiikan ja toimintatapojen vastustamisen. (emt. 92–94.)

Eettiset kysymykset ovat ajankohtaisia tällä hetkellä paitsi sosiaalityön kannalta, myös muussa tutkimuksessa ja muilla tieteenaloilla. Sosiaalityössä keskeisiä kysymyksiä ovat: miten arvot tulevat näkyväksi sosiaalityössä ja sen tutkimuksessa, mitä jos asiakkaan ja sosiaali-

työntekijän arvot ovat keskenään ristiriidassa, punnitsemmeko arvoja ja niiden välisiä suhteita sosiaalityössä eli mikä arvo on tärkein, entä jos sosiaalityön arvot eivät sovi talouden arvoihin? (Pehkonen & Väänänen-Fomin, 2011, 7.)

Banks (2008) kirjoittaa sosiaalityön arvojen haastamisesta; hänen mukaansa niitä on jo testattu viime vuosina kovasti muuttuvassa maailmassa. Tämä on mielestäni nähtävissä taloudellisten arvojen tunkeutuessa myös sosiaalityöhön, josta kirjoittavat muun muassa Juhila (2014) ja Mänttäri-ven der Kuip (2015b). Olen itse pohtinut sosiaalityöntekijänä, miten tehokkuus ja vastuuttaminen sopivat yhteen sosiaalityön etiikan kanssa?

Suvi Raitakari ja Kirsi Juhila (2009) kirjoittavat etiikassa olevan kyse siitä, että osapuolet arjen ratkaisuissaan punnitsevat tietoisesti tai tiedostamattaan, mikä on oikein tai väärin, hyväksyttävää tai ei-hyväksyttävää ja hyvää tai pahaa. Ammattilaisten kohtaamissa tilanteissa ei aina ole oikeita eikä vääriä vaihtoehtoja vaan eettiset periaatteet ovat keskenään ristiriidassa. Silloin tilanteen ratkaisu on aina ei-toivottava jostain näkökulmasta. (emt. 190–191.)

Sosiaalityössä on keskeistä se, miten sosiaalityöntekijän ja asiakkaan välinen suhde määritellään ulkoapäin ja miten määritelmä vastaanotetaan sosiaalityössä (Juhila 2014, 49). Määrittelyyn vaikuttavat mielestäni nimenomaan arvot eli muun muassa se, mitä yhteiskunnassa pidetään tärkeänä: aktiivista ja tuottavaa yksilöä, aikaa vievää sosiaalityötä, jossa ei saada nopeita tuloksia vai jotakin muuta? Sosiaalityön arvot ovat kulttuurisidonnaisia ja Suomessa sosiaalityön yhtenä tavoitteena on vähentää syrjäytymistä ja yhteiskunnallista eriarvoisuutta (Raunio 2009, 86–89).

Mielenkiintoista on muun muassa se, miten sosiaalityöntekijöiden tuottama puhe suhteutuu Banksin (2004) kannatettuun ammattietiikkaan (*espoused professional ethics*) ja toteutuneeseen ammattietiikkaan (*enacted professional ethics*). Ensimmäisellä hän tarkoittaa ammattialan ihanteita, periaatteita ja sääntöjä, jotka tuodaan esiin esimerkiksi ammattieettisissä ohjeissa (vrt. Talentian eettiset ohjeet). Toteutuneella ammattietiikalla Banks tarkoittaa ammattihenkilöiden käyttäytymiseen liittyviä normeja ja periaatteita, joiden mukaan he todellisuudessa käyttäytyvät. (emt. 49–50.)

3.3 Diskurssit ja valta

Tutkielmassa diskurssilla tarkoitetaan puhetapaa, jolla sosiaalityöstä ja sen asiakkaista yhteiskunnassamme puhutaan. Diskurssi on muun muassa Foucault`n käyttämä termi merkityssysteemistä. Diskurssin foucaultilainen traditio painottaa diskurssin historiallisuutta ja institutionalisoitumista; ne kietoutuvat lakiin, koulutukseen ja ihmistieteisiin ja ovat kulttuurisesti vakiintuneita kokonaisuuksia. (Jokinen ym. 1999, 71.)

Foucaultilainen ote tarkoittaa tutkielmassa sitä, että analysoin diskurssien valtasuhteita: mitkä diskurssit nousevat sosiaalityöntekijöiden puheessa vallitseviksi. Diskurssien välisten valtasuhteiden analysointi pohjautuu Foucault´n valta- ja hegemoniateorioihin, joihin en tässä tutkielmassa paneudu tarkemmin. Valtasuhteiden analysoiminen sisältää viisi erilaista painotusta. Tutkielma keskittyy hegemonisten eli itsestäänselvinä ja vallalla olevien diskurssien etsintään. (Jokinen & Juhila, 2016, 75.) Diskurssin käsite sopii tutkimukseen, jossa tarkastellaan institutionaalisia käytäntöjä, valtasuhteita tai ilmiöiden historiallisuutta (Jokinen, emt. 35). Sosiaalityöntekijöiden puheesta etsitään tässä tutkielmassa erilaisia puhetapoja eli diskursseja arvoista.

Olen tutkielmassa kiinnostunut erityisesti siitä, mitkä diskurssit muotoutuvat sosiaalityöntekijöiden puheessa hegemonisiksi sekä löytävätkö sosiaalityöntekijät hegemonisille diskursseille vastadiskursseja ja kritiikkiä. Juhila (2014, 51) kiteyttää foucault´laisen käytäntöjen tutkimuksen idean minun tutkielmaani sopivasti: tutkielman tavoite on saada näkyväksi se kuinka, ainoina mahdollisina tai totena pitämämme asiat ovat tekemistä ja toimintaa ja siten aina tulkinnallisia ja suhteellisia. Foucault´n perusajatuksiin kuuluu vallan sekä tiedon ja puheen yhteenkytkeytyminen. Mikään puhe tai tieto ei ole vapaa vallasta. Kielellisten valintojen erittelyllä eli diskurssianalyysin keinoin voidaan löytää vakiintuneita totuuksia sekä etsiä vaiettuja totuuksia tai vastarintaa. (Juhila, 2016, 418, Parkerin & Burmanin 1993, 170 mukaan.)

Marjatta Rajavaara (2011) kirjoittaa foucaultilaisesta hallinnan analytiikasta, joka on ohjelmoitua ja laskelmoitua toimintaa, jonka tavoitteena on ohjailla yksilöitä, yhteisöjä ja väestöryhmiä tiettyyn päämäärään. Hallinta perustuu ulkoiseen ja yksilön itseensä harjoittamaan vallankäyttöön ja tavoitteena on aktiivinen kansalaisuus. (emt. 207.) Myös Julkunen (2008) kirjoittaa hallinnan logiikasta ja siitä, että foucaultilaisen logiikan mukaan on kyse kansalaisten vastuuttamisesta, ei vastuullisuudesta ja kansalaiset ovat aktivoituja, ei aktiivisia. Tämän hiuksenhienon eron tuottavat hänen mukaansa aktivointi- ja vastuuttamisdiskurssit, jotka ovat hallintakeinoja uusliberalistisessa hallintamentaliteetissa. (emt. 188–190.)

Richard Sennett (2004) kirjoittaa siitä, miten yhteiskunta vaikuttaa siihen, kunnioitetaanko yksilöä vai ei. Hänen mukaansa yhteiskunta muokkaa ihmisen luonnetta kolmella tavalla: itsekasvatuksella, itsestä huolehtimisella ja omastaan antamisella. Mikäli ihminen toteuttaa yhtä tapaa näistä, hän voi ansaita kunnioitusta meidän yhteiskunnassamme (emt. 73–74.) Sennettin näkemys on kiinnostava tutkielmani kannalta, koska se liikkuu foucaultilaisen itsehallinnan logiikan lähimaastossa ja viittaa muun muassa vastuullisuusdiskurssiin. Anu Kantola (2006, 39) kirjoittaa hallinnan olevan itsekurin muoto, jolla ihmiset itse normaalistavat itseään. Sosiaalityön yhteiskunnallisena tavoitteenahan on juuri syrjäytyneiden yhteiskuntaan sopeuttaminen (Juhila, 2006, 50–55), jota voi myös normaalistamiseksi sanoa.

Carr (2007) kirjoittaa päättäjien valitsemista strategioista; esimerkiksi asiakkaiden kuluttajuuden tukeminen on yksi strategia, joka näkyy myös sosiaalityössä. Strategiat sisältävät arvoja, jotka välittyvät yhteiskunnallisen keskustelun kautta muille tasoille, myös sosiaalityöhön. (emt. 267.)

Sari Pietikäisen (2010, 191) mukaan kieli on merkittävä poliittinen areena; siinä tuodaan esiin, merkityksellistetään tai jätetään sivuun yhteiskunnallisia toimijoita ja tapahtumia. Taloudellsia arvoja painottava puhe on mielestäni yksi puhetapa, jolla voidaan vaikuttaa yhteiskunnallisen keskustelun suuntautumiseen. Oman vastuun ja talouden ensisijaisuuden korostaminen kuuluvat uusliberalistisen poliittisen suuntauksen retoriikkaan. Siinä keskeisiä ovat markkinoiden ja markkinatoimijoiden mahdollisimman suuri vapaus. Uusliberalistinen retoriikka on nykyään voimistunut. (Juhila, 2014, 69.)

Valittu retoriikka (tai diskurssi tai strategia) näkyy käytännön poliittisina ratkaisuina; sosiaalipalveluita kilpailutetaan, hankitaan ostopalveluina, yksityistetään ja asiakkaat ovat kuluttajia, vastuullisia toimijoita markkinoilla jne. (Anttonen ym. 2013, Juhila emt. 71).

Pojolan (2010) mukaan sosiaalityön ”palvelukieli” on ideologista, sillä kieli kuvaa aina käyttäjänsä henkilökohtaisia tai organisaation hyväksyttyjä tai sisäistettyjä arvoja. Sosiaalityöntekijän tulisi tiedostaa puheensa ideologisuus. (emt. 56.)

Julkunen (2001, 83) viittaa Helena Blombergin ja Christian Krollin (1999, 53) otaksumaan, jonka mukaan poliittisella ja talouseliitillä on ollut suomalaisessa yhteiskunnassa poikkeuksellisen paljon valtaa toteuttaa haluamaansa politiikkaa. Tässä on kiteyteysti perusteet, miksi puhetapojen eli diskurssien tarkastelu kiinnostaa arvojen osalta minua.

4. TUTKIMUSKYSYMYKSET

Tutkimuskysymykset ovat muuttuneet ja muotoutuneet moneen kertaan tutkielman eri vaiheissa. Alusta asti selvää on ollut vain oman tutkijanpositioni avoin tunnustaminen (ks. Juhila, 2016).

Puhetavat, jotka toistuivat sosiaalityöntekijöiden selityksissä, miksi arvoista ei puhuta sekä sosiaalityöntekijöiden puheessa, jossa käsitellään arvoja, vahvistivat kiinnostustani etsiä vastakkaisia puhetapoja sekä kritiikkiä hegemonisiksi muodostuville diskursseille. Aineiston analyysin aloitettuani oli hyvin nopeasti selvää, että tietyt puhetavat toistuivat sosiaalityöntekijöiden kirjoituksissa ja puheessa. Jokisen ja Juhilan valta-analyysin mukaan itsestäänselvyyksinä ja vaihtoehdottomina pidettyjen puhetapojen eli diskurssien pohtiminen on tärkeää, samoin kuin vastapuheen etsiminen vallitsevalle puhetavalle. (2016, 75.)

Tutkimuskysymykseni ovat: **1) millaisten arvojen sosiaalityöntekijät näkevät vallitsevan sosiaalityötä ja sen asiakkaita koskevassa nykykeskusteluissa (esimerkiksi poliittisten päättäjien, viranomaisten, tiedotusvälineiden ja muiden julkisten foorumien tuottamasta puheesta)? 2) miten sosiaalityöntekijät itse puhuvat sosiaalityöstä ja sen asiakkaita koskevista arvoista?**

Alakysymyksiä ovat**: A) mitkä diskurssit muodostuvat vallitseviksi sosiaalityöntekijöiden puheessa ja B) minkälaisia vastadiskursseja ja/tai selityksiä sosiaalityöntekijät tuottavat vallitsevalle puheelle omassa puheessaan.**

5. TUTKIMUKSEN TOTEUTTAMINEN

5.1 Aineisto ja sen hankinta

Tutkielman aineistona ovat sosiaalityöntekijöiden kirjoitukset, ryhmäkeskustelut ja haastattelut, joita on yhteensä kuusitoista kappaletta. Neljä sosiaalityöntekijää kirjoitti aiheesta, neljä sosiaalityöntekijää osallistui ryhmäkeskusteluun ja kahdeksan sosiaalityöntekijää osallistui haastatteluun. Aineiston sosiaalityöntekijöiden työpaikat sijaitsevat kuntasektorilla, järjestössä ja yrityksessä. Heidän työkokemuksensa sosiaalityöntekijänä vaihtelee reilusta yhdestä vuodesta yli kolmeenkymmeneen vuoteen. Kaksi sosiaalityöntekijää ei toimi tällä hetkellä sosiaalityöntekijänä. Muut sosiaalityöntekijät toimivat useilla eri sosiaalityön erityisaloilla. Sosiaalityöntekijöiden ikähaitari on vajaasta kolmestakymmenestä vuodesta yli kuuteenkymmeneen ikävuoteen. En avaa tutkielmaan osallistuneiden taustatietoja tämän tarkemmin, koska haluan varmistaa heidän tunnistamattomuutensa. Aineistolainauksissa on perässä merkinnät: K=kirjoittaja, H=haastateltava ja R:T= ryhmäkeskustelu ja työntekijä. Lisäksi kirjoittajilla, haastateltavilla ja ryhmäkeskusteluun osallistuneilla on myös numerotunniste, jonka olen antanut infomanteille kirjoituksen saapumisjärjestyksessä ja haastattelun ja ryhmäkeskustelun tekojärjestyksessä. Ryhmäkeskustelun aloittaja on saanut numeron yksi ja toisen puheenvuoron ottaja numeron kaksi. Aineiston litteroinneissa on myös x-merkintä silloin kun informantti on kertonut omasta työstään. Litterointien ajatuspisteet puolestaan kuvaavat poistettuja sanoja, kuten niinkun, tota, ööö tai useaan kertaan toistettua puhetta.

Aineistoni hankintaa puolestaan avaan melko perinpohjaisesti, koska sen saamisen vaikeus on hämmentänyt minua ja kertoo mielestäni jo jotain sosiaalityöntekijöiden ja sosiaalityön tilasta. Aineisto tutkielmaan oli tarkoitus saada kerätyksi kevääseen 2016 mennessä kirjoitusten muodossa. Kirjoituspyyntöni julkaistiin maaliskuun 2016 alussa valtakunnallisessa sosiaalialan korkeasti koulutettujen ammattilehdessä nimeltä Talentia. Lisäksi lähetin kirjoituspyyntöni kuuteen sosiaalitoimistoon sekä yhteen muuhun yksikköön, jossa toimii useita sosiaalityöntekijöitä. Kirjoituspyyntöni julkaistiin myös kahden korkeakoulun sosiaalityön opiskelijoiden sähköpostilistalla maaliskuussa 2016. Huhtikuun 2016 alussa lähetin kirjoituspyyntöni sähköpostilla myös kahteen suureen yliopistoon sosiaalityön opintopäälliköille ja yhdelle sosiaalityön professorille kumpaankin yliopistoon. Lähetin myös muistutusviestejä sosiaalitoimistoihin ja muuhun yksikköön huhtikuun alussa.

Tutkimuslupaa kysyttiin vain yhdessä sosiaalitoimistossa, josta ilmoitettiin myöhemmin, että aiheeseen ei tarvita tutkimuslupaa, koska tutkimuksen tarkoitus ei ole tutkia vain sen kunnan sosiaalityön tilannetta vaan sosiaalityön tilaa yleisesti. Olettamukseni on, että tutkimuslupaa ei pyydetty muualla, koska kirjoituspyynnössä ei pyydetä tietoja sosiaalityön asiakkaista eikä asiakasasioita koskevia tietoja yleensäkään.

Talentia-lehdessä 4.3.2016 julkaistuun kirjoituspyyntööni sain kirjoituksia määräaikaan mennessä vain kolme kappaletta. Jouduinkin muuttamaan aineistonhankintasuunnitelmaani ja varaamaan siihen huomattavasti enemmän aikaa, kuin oletin etukäteen.

Kesän 2016 aikana toteutui kaksi kahden hengen ryhmäkeskustelua kahdessa keskisuomalaisessa työyhteisössä. Luin keskustelijoille kirjoituspyyntöni ja kerroin, että en osallistu keskustelun kulkuun mitenkään. Kesän 2016 aikana tein myös yhden yksilöhaastattelun, joka oli lähinnä yksinpuhelu. Haastateltava nimittäin luki itse kirjoituspyyntöni, koska halusin haastattelun olevan samalla viivalla kirjoitusten ja ryhmäkeskustelujen kanssa. Haastateltava pääsivät kuitenkin esittämään tarkentavia kysymyksiä kirjoituspyynnöstäni. Tarkensin kirjoituspyyntöä heille siten, että pyysin sosiaalityöntekijöitä palauttamaan mieleensä minkä tahansa kuulemansa yhteiskunnallisen, poliittisen, julkisen tai muun sosiaalityötä ja sen asiakkaita koskevan keskustelun, puheen tai artikkelin. Pyysin sosiaalityöntekijöitä pohtimaan minkälaisia arvoja keskusteluissa vallitsee koskien sosiaalityötä ja sen asiakkaita. Arvoilla tarkensin tarkoittavani sitä, minkälaisia arvoja sosiaalityöntekijä mieltää sosiaalityöstä ja sen asiakkaista havaitsemissaan puhetavoissa eli diskursseissa tuotettavan. Vastasin näihin kysymyksiin mahdollisimman lyhyesti ja vain informaatiota antaen sekä korostaen, että vastauksessa on tärkeintä se, mitä mieltä kyseinen sosiaalityöntekijä on aiheesta.

Elokuussa 2016 minulla oli kahdeksan henkilön kirjoitus, keskustelu tai haastattelu. Aineistoni oli edelleen liian pieni pro gradu-tutkielmaa varten. Otin elokuun alussa yhteyttä viiteen tuntemaani sosiaalityöntekijään, yhteen sosiaalityön opettajaan ja kyselin halukkaita sosiaalityöntekijöitä haastatteluun. Kaikki sosiaalityöntekijät kuuluivat ryhmään, joille olin jo huhtikuussa 2016 lähettänyt kirjoituspyyntöni suoraan työyhteisöön. Elokuussa 2016 tein neljä yksilöhaastattelua ja syyskuussa 2016 yhden haastattelun. Haastateltavat lukivat jälleen itse kirjoituspyyntöni ja kerroin, että en osallistu haastatteluun. Sain myös yhden uuden kirjoituksen uusintayhteydenottoni jälkeen jälkeen elokuussa 2016. Lokakuun 2016 alussa tein vielä kaksi haastattelua, jotka sovin jo elokuussa 2016. Ne toteutin samalla tavalla kuin aiemmat haastattelut. Näiden haastattelujen jälkeen minulla oli aineisto kasassa. Aineiston hankintaan kului reilut puoli vuotta.

Kirjoituspyyntöni aihe koettiin hankalaksi lähes kaikkien haastatteluun tai ryhmäkeskusteluun osallistuneiden sosiaalityöntekijöiden keskuudessa. Useampi kuin yksi sosiaalityöntekijä myös varmisti, että ei halua missään tapauksessa tulla tunnistetuksi ja oli huolissaan puhuiko liian rohkeasti. Keskustelijat ja haastateltavat kommentoivat aihettani myös, että se on vaikea, mutta mielenkiintoinen. Lähes kaikki haastatteluun ja keskusteluihin osallistuneet sosiaalityöntekijät pyysivät minua tarkentamaan kirjoituspyynnön kysymyksiä, koska ne olivat hankalia.

Kirjoituspyynnön teemat on valittu puhtaasti oman kiinnostukseni pohjalta. Teemat olivat laajoja, koska en halunnut suunnata kirjoituksia mihinkään suuntaan. Halusin kuulla, mitä ajatuksia sanapari *nyky-yhteiskunnan arvot* herättävät ja miten sosiaalityöntekijät kokevat sosiaalityön ja asiakkaan aseman nyky-yhteiskunnassa. Toivoin sosiaalityöntekijöiden vastaavan mahdollisimman vapaamuotoisesti ja assosiaatioidensakin pohjalta. Oletin, että sanavalinnat: yhteiskunnan arvot ja sosiaalityön asema herättävät paljon ajatuksia sosiaalityöntekijöiden mielessä. Kirjoituspyyntöön ja haastatteluihin vastattiinkin hyvin vapaamuotoisesti. Sosiaalityöntekijöiden tuottamassa tekstissä ja puheessa käsiteltiin aihetta oman työyhteisön tai muun merkittäväksi muodostuneen työyhteisön kautta. Kirjoitukset ja haastattelut eroavat toisistaan sisällöltään lähinnä pituudessa; kirjoitukset ovat lyhyempiä ja ytimekkäämpiä kuin puhuttu teksti.

5.2. Metodit

Olen käyttänyt tutkielmassa metodeina sisällönanalyysiä ja diskurssianalyysiä. Kerron ensin kummastakin metodista lyhyesti yleisellä tasolla. Sitten kerron oman analyysini näkökulmasta sen, miten olen soveltanut metodia tässä tutkielmassa.

5.2.1 Sisällönanalyysi

Sisällönanalyysiä voi sanoa laadullisen eli kvalitatiivisen tutkimuksen perustyökaluksi. Sisällönanalyysi on yksinkertaisimmillaan aineiston sisällöllistä erittelyä ja se sopii kaikkiin aineistoihin, jotka ovat kirjallisessa muodossa. Sisällönanalyysi voidaan jakaa aineistolähtöiseen, teoriaohjaavaan eli abduktiiviseen ja teorialähtöiseen analyysiin. Aineistot voivat olla itse kerättyjä ja ainutkertaisia eli primaariaineistoja tai toisen keräämiä eli sekundaariaineistoja. (Silvasti, 2014, 33–36.)

Sisällönanalyysin tarkoitus on eritellä, jäsentää ja tarkastella aineistoa. Aineistosta etsitään yleensä säännönmukaisuuksia ja poikkeamia. Analyysin tarkoituksena on ilmiön tai asian syvällinen ymmärtäminen. Aineistoon perehtyminen on tärkeää, jotta aineistosta hahmottuu kokonaiskuva. Kokonaiskuvan muodostamisen jälkeen aineistosta on mahdollista jäsentää tai luokitella eli koodata. Aineistosta koodataan tutkimusongelman kannalta keskeiset seikat, joihin myöhemmin palataan. Koodaaminen on konkreettisesti aineistokohtien merkitsemistä alleviivaamalla, värittämällä ym. (Silvasti, emt. 37–39.)

Sisällönanalyysin näkökulmia on kolme, joista ensimmäinen on aineistolähtöisyys. Se tarkoittaa koodaamisen perustuvan pelkästään aineistosta nouseviin ilmiöihin, jotka ovat tutkimusongelman kannalta kiinnostavia eli aineisto saa puhua vapaasti. Teorialähtöisen sisällönanalyysin koodaaminen perustuu jostakin teoriasta muodostettuun koodistoon. Teoriaohjaava eli abduktiivinen koodaaminen yhdistelee aineisto- ja teorialähtöisiä koodaustapoja. Tämä tarkoittaa, että tutkija voi kuunnella sekä aineistoa että käyttää teoriasta muodostettuja koodistoja koodaamisessa ja koodaustavat toimivat rinnakkain. (emt. 39–44.)

Sisällönanalyysin seuraavassa vaiheessa eli koodaamisen jälkeen aineistoa yleensä teemoitellaan. Tämä tarkoittaa laajemman teeman eli puhekehyksen tai asiakokonaisuuden hahmottamista, jossa on sama aihepiiri. Teeman sisällä yksilöiden puhe vaihtelee, mutta sitä yhdistää laajempi yhteinen teema. (emt. 45.)

Omassa tutkielmassani aineistoni on primaariaineisto, koska olen kerännyt sen itse. Haastattelut ja ryhmäkeskustelut ovat ensin tallennettu nauhurilla, siirretty nauhurilta tietokoneelle ja sitten saatettu litteroinnin kautta kirjalliseen muotoon. Kirjoitukset ovat olleet valmiiksi kirjallisessa muodossa. Sisällönanalyysin keinoin aineistoa on jäsennelty ja eritelty omien tutkimuskysymysteni perusteella. Olen etsinyt aineistosta koodaamalla arvoihin ja yhteiskunnalliseen tilanteeseen viittavia tekstikohtia.

Koodausmerkinnät luokittelemalla aineistosta on muodostunut kaksi laajempaa puhetyyppiä, jotka ovat tutkimusongelmani kannalta tärkeät tarkastelukohteet. Tyypittelyllä olen muodostanut sosiaalityöntekijöiden puheesta kaksi tyyppiä: 1) ajankohtaisia arvokeskusteluja sivuuttava puhe ja 2) nyky-yhteiskunnassa vallitsevia arvoja käsittelevä puhe. Ensimmäisessä puhetyypissä sosiaalityöntekijät selittävät, miksi sivuuttavat arvot ja (yhteiskunnallisen) arvokeskustelun.

Toinen puhetyyppi on arvoja käsittelevä puhe, koska olen kiinnostunut nimenomaan siitä, miten sosiaalityöntekijät näkevät nykykeskustelun sosiaalityöstä ja sen asiakkaisiin liittyvästä

arvoista. Olen kiinnostunut myös siitä, miten sosiaalityöntekijät itse puhuvat sosiaalityötä ja sen asiakkaita koskevista arvoista. Arvoja käsittelevää puhetta analysoin diskurssianalyysin keinoin eli tarkastelen sitä, minkälaisia puhetapoja eli diskursseja arvoja käsittelevässä puheessa tuotetaan.

5.2.2 Diskurssianalyysi

Diskurssianalyysi antaa hyvin väljät suuntaviivat tutkimukselle ja sitä voi kutsua mahdollisuuksien kentäksi. Diskurssianalyysi sallii erilaisia menetelmällisiä sovelluksia ja tarkastelun painopisteitä. Diskurssianalyysin teoreettinen viitekehys muodostuu viidestä teoreettisesta lähtökohtaoletuksesta. Eri tieteenaloilla käytetään diskurssianalyysiä eri tavoin. (Jokinen & Juhila & Suoninen, 2016, 17–26.) Diskurssianalyysi analyysimenetelmänä mahdollistaa tutkijan oman mielikuvituksen käytön, koska se ei Suonisen (2016, 61) mukaan tarjoa valmiita tekniikoita analysointiin.
Viidestä lähtökohtaoletuksesta ensimmäinen oletus on kielenkäytön sosiaalista todellisuutta rakentava luonne. Toinen oletus on useiden rinnakkaisten ja keskenään kilpailevien merkitys-systeemien olemassaolo. Kolmannen oletuksen mukaan merkityksellinen toiminta on kontekstisidonnaista. Neljäs oletus puolestaan olettaa toimijoiden kiinnittyvän merkityssysteemeihin ja viidennessä lähtökohtaoletuksessa kielenkäytön oletetaan tuottavan seurauksia. (Jokinen ym. emt. 27.)

Diskurssianalyysissä tarkastellaan kielenkäytön vaihtelevuutta tai analysoidaan diskurssien keskinäisiä valtasuhteita. Valtasuhteiden analysoinnissa on viisi erilaista painotusta, joissa tarkastellaan diskurssien välisiä tai diskurssien sisäisiä valtasuhteita, analysoidaan miten tietyt diskurssit muotutuvat hegemonisiksi, arvioidaan hegemonisten diskurssien käytön ideologisia seurauksia ja pohditaan hegemonisten diskurssien kyseenalaistamisen mahdollisuutta. (Suoninen, emt. 75.)

Tutkielman teoreettinen lähtökohtaoletus on lähimpänä näkemystä, jonka mukaan on olemassa useita rinnakkaisia ja keskenään kilpailevia merkityssysteemejä. Tällä tarkoitetaan, että samasta aiheesta puhuttaessa voidaan korostaa eri asioita tai yksi puhuja voi olla useassa eri merkityksessä puhuessaan. (Jokinen, emt., 32.)

Diskurssianalyyttisen tutkimuksen kartalla esitellään neljä vastinparia; tilanteisuus ja kulttuurinen konteksti, merkitykset ja merkityksen tuottamisen tavat, retorisuus ja responsiivisuus sekä kriittisyys ja analyyttisyys, jotka kuvaavat aineiston analyysiä hyvin tarkasti. Jokinen &

Juhila ja Suoninen (1999) kirjoittavat, että diskurssianalyyttisessä tutkimuksessa painopiste voi muuttua tutkimuksen aikana tai se voi alkujaankin olla janan keskellä. (emt. 55.)

Oma tutkielmani sijoittuu emt. esittelemän neljän vastinparin kartalla seuraavasti: tilanteisuuden ja kulttuurisen kontekstin vastinparilla analyysini sijoittuu lähemmäksi kulttuurisen jatkumon päätä. Tarkastelen sosiaalityöntekijöiden kokemuksia sosiaalityön tilasta, asemasta ja arvostuksesta vallitsevassa yhteiskunnallisessa puhetavassa. Lähtökohta ei ole avoin siinä mielessä, että kehystän analysoitavan aineistoni yhteiskunnallisella tilanteella, joka on minun tulkintani tilanteesta: koventuneet diskurssit. Analysoin aineistoa siitä näkökulmasta, miten sosiaalityöntekijät kokevat nykykeskustelun sosiaalityöstä ja sen asiakkaista koventuneessa arvomaailmassa. Olen omista vahvoista oletuksistani huolimatta avoin sille mitä aineistosta nousee, mistä Jokinen ym. myös kirjoittavat. Heidän mukaansa aineiston analyysi voi olla avoin erilaisille tulkinnoille vaikka sitä kehystäisi joku ennalta oletettu diskurssi. (emt. 61–62.)

Toinen vastinpari on merkityksen ja merkityksen tuottaminen. Tämän vastinparin kohdalla analyysini sijoittuu puoliväliin janaa. Tämä perustuu siihen, että pelkistetyn näkemyksen mukaan merkityksiä painottavassa tutkimuksessa esitetään pääasiassa mitä-kysymyksiä ja merkitysten tuottamista painottavassa tutkimuksissa miten-kysymyksiä. Tutkielmassani esitetään molempia kysymyksiä, koska haluan tarkastella sitä, mitä sosiaalityöntekijät sanovat, mutta myös miten he sanovat (emt. 66–76.)

Retorisuus-responsiivisuus vastinpari on tutkielmassani oleellinen. Tämä vastinpari keskittyy merkitysten rakentamisen tarkasteluun ja pelkistetysti sanoen, sitä käytetään tutkimuksessa, jossa on enimmäkseen miten-kysymyksiä. Kuten aineistonhankintaan liittyvästä kirjoituspyynnöstäni voi huomata; tutkielmassani on enemmän miten-kysymyksiä. Retorisuus ja responsiivisuus voivat molemmat olla samassa tutkimuksessa ja niiden suhteet riippuvat tutkijan valinnoista; kumpaa hän haluaa painottaa tutkimuksessa. Itse haluan tarkastella sekä mitä sosiaalityöntekijät puhuvat arvoista että miten he puhuvat arvoista; onko arvopuhe muuttunut hegemoniseksi vai esittävätkö sosiaalityöntekijät kritiikkiä ja vastapuhetta. (emt. 77–78.) Tutkielmani aineisto vastaa molempiin kysymyksiin: mitä sosiaalityön arvoista puhutaan ja miten niistä puhutaan.

Kriittisyys ja analyyttisyys vastinpari on neljäs vastinpari. Tutkielmani sijoittuu tällä vastinparilla suunnilleen puoliväliin. Tämä tarkoittaa sitä, että tutkielmassani on tietty lähtöoletus, joka kehystää analyysiä: oletan, että sosiaalityöntekijöiden puheeseen vaikuttavat yhteiskun-

nan koventuneet arvot. Haluan saada sosiaalityöntekijät pohtimaan nykykeskusteluissa vallitsevia arvoja, jotka ovat mielestäni taloudellisen näkökulman sävyttämiä. Toiveeni on myös, että sosiaalityöntekijöiden puheesta löytyy vastakkaisia näkökulmia taloudellisia arvoja painottavalle puhetavalle. Tavoitteenani on, että sosiaalityöntekijät voimautuisivat kirjoittamisesta ja se tukisi heidän kykyään kyseenalaistaa asioita. (emt. 85.)

Analysoin arvoja käsittelevää puhetta diskurssianalyysin keinoin. Tarkastelen arvoja käsittelevää puhetta siitä näkökulmasta, minkälaisia puhetapoja eli diskursseja puheesta nousee koskien nykykeskusteluja arvoista liittyen sosiaalityön asiakkaisiin ja sosiaalityöhön. Kiinnitän erityistä huomiota siihen, mitkä puhetavat eli diskurssit muotoutuvat hegemonisiksi ja minkälaisia vastadiskursseja sosiaalityöntekijät tuottavat. Etsin siis aineistosta diskursseja, jotka nousevat selvimmin esiin ja tarkastelen puhetta niiden sisällä. Useasti mainitut ja useassa yhteydessä toistuvat tai itsestäänselvinä ja vaihtoehdottomina harvoinkin toistuvat diskurssit ovat luultavasti hegemonisia diskursseja. Hegemoniset diskurssit ovat itsestäänselvyytenä pidettyjä puhetapoja, joille ei nähdä vaihtoehtoja. (Juhila, 2016, 80.)
Tämä puheen analysointitapa viittaa foucaultilaiseen kriittiseen tutkimussuuntaukseen. Ymmärrän sen käytännössä tarkoittavan tässä tutkielmassa sitä, että on oleellista pohtia valitun puhetavan vaikutusta; esimerkiksi sosiaalityötä koskevassa keskustelussa voidaan korostaa sosiaalipalveluiden kalliutta ja passivoivuutta tai sosiaalityön syrjäytymistä ehkäisevää merkitystä. (Jokinen ym., 2016, 18.)
Tässä tutkielmassa suuntaus on muun muassa sosiologisesti painottunut, koska tarkastelen valtaa ja ideologioita, joita sosiaalityöntekijöiden puheeseen sisältyy. (Jokinen ym., emt, 17–26.) Sosiaalityöntekijöiden tuottamia puhetapoja eli diskursseja analysoidaan tässä tutkielmassa siitä näkökulmasta, mitkä diskurssit sisältävät piirteitä diskurssien hegemonisoitumisesta ja missä diskursseissa tuotetaan vastapuhetta ja kritiikkiä hegemonisia diskursseja kohtaan.

5.3 Aineiston analyysi

Aloitin aineiston analysoinnin jo litterointivaiheessa ja käytin erilaisia merkitsemistapoja, joilla merkitsin kiinnostavat ja erittäin kiinnostavat tekstikohdat. Tätä kutsutaan sisällönanalyysissä koodaamiseksi (Silvasti, 2014, 38.) Valinnat perustuivat oman kiinnostukseni pohjalta valittuun tutkimuskohteeseen. Toisen tutkijan valinnat voisivat olla toiset, koska merkityssysteemien (toisin sanoen diskurssien) valinta on luovaa toimintaa (Suoninen, 2016, 57).

Kirjoiti litterointeja tehdessäni tekstiin myös omia huomioitani, jos puhe herätti paljon ajatuksia; kysymyksiä, pohdintaa, hämmennystä. Kaikkien litterointien loppuun kirjasin myös päällimmäiset ajatukset puheesta sekä mihin kyseisessä tekstissä pitää varsinaisessa analysointivaiheessa palata. Tämä on Silvastin (2014, 38) mukaan eräänlaista päiväkirjan tekoa aineistosta. Tässä vaiheessa syntyi ensimmäinen ja alustava tulos-luku otsikoineen.

Varsinainen analyysin kirjoitusvaihe alkoi litterointien merkittyjen tekstikohtien siirtämisellä alustavien otsikoiden alle. Tässä vaiheessa tarkastelin tekstiä uudestaan kokonaisuutena, että en ”hukkaa” aineistosta mitään tärkeää. Pienetkin sanavalinnat voivat analyysin myöhemmässä vaiheessa osoittautua erittäin kiinnostaviksi (Suoninen, 2016, 57.) Analyysini eteneminen ei ollut tässäkään vaiheessa suoraviivaista vaan palasin alkuperäisiin tekstitiedostoihin useita kertoja ja myös ihan loppuvaiheessa varmistamaan, että mitään oleellista ei ole jäänyt huomaamatta. Löysin myös loppuvaiheessa aineistosta tekstiä, jota käytän lopullisessa versiossa.

Litterointien lukeminen oli erittäin mielenkiintoista. Vaikka diskurssit nousivat helposti esiin, muokkasin niitä analyysin edetessä, kun joku asia alkoi painottua toista enemmän. Tähän vaiheeseen sopii Juhilan (2016, 411) mainitsema vuoropuhelu aineiston kanssa; kuuntelin ja keskustelin erityisen paljon aineiston kanssa juuri tässä kohtaa analyysiä. Kirjoitin aineistokappaleista nousevia ajatuksia tässä vaiheessa tekstin sekaan, jotta muistan mistä haluan kirjoittaa lisää.

Aineiston tarkemmassa analysointivaiheessa hahmottui sosiaalityöntekijöistä puheesta kaksi aiemmin esiteltyä puhetyyppiä. Tämä on sisällönanalyyttinen ratkaisu aineiston erittelyyn (Silvasti, emt. 34). Sosiaalityöntekijöiden puheesta kenenkään puhe ei mahdu vain toiseen tyyppiin, vaan useimmat tuottavat puhetta molemman tyypin sisällä.

Seuraavassa vaiheessa keskityin sosiaalityöntekijöiden puheen kahteen tyyppiin. Arvoja käsittelevää puhetta analysoin diskurssinalyysin keinoin. Suoninen (emt, 61) kirjoittaa diskurssianalyysin mahdollistavan hyvin monenlaisia lähestymistapoja aineistoon, ja siksi analyysin vaiheet on raportoitava ja myös perusteltava tarkasti. Kerron diskurssianalyysin etenemisen pääpiirteittäin tässä luvussa.

Keskeisin kiinnostuksenkohteeni on koko tutkielman teon ajan ollut arvopuhe; mitä ajatuksia yhteiskunnan arvot ja sosiaalityön tila sanaparit herättävät sosiaalityöntekijöissä. Analyysini alkoi haastatteluiden ja ryhmäkeskustelujen litteroinnista. Se, että olen itse kerännyt aineistoni ja myös litteroinut sen, on auttanut merkittävästi aineistoon tutustumisessa (Silvasti, emt, 37).

Luin litterointiini merkittyjä kohtia siitä näkökulmasta minkälaista puhetta teksti sisältää arvoista liittyen sosiaalityöhön tai sen asiakkaisiin. Puheesta nousi esiin vahvoja diskursseja, jotka toistuivat useamman sosiaalityöntekijän puheessa.

Oma tutkijan positioni suuntasi analyysiä: valitsemani asianajajan positio ohjasi näkökulmaa kriittiseen suuntaan. Halusin nostaa esiin asioita, asenteita ja itsestäänselvyyksiä, jotka vaikuttavat sosiaalityön käytäntöihin. Lisäksi haluan puolustaa sosiaalityön etiikkaa ja sitä kautta sosiaalityön asiakkaiden ja sosiaalityäntekijöiden asemaa. (Juhila, 2016, 418.)

Tutkijanpositioni on ollut selvää minulle alusta asti, koska oma mielenkiintoni ja omat oletukseni ovat vahvasti suuntautuneet: lähtökohtaoletukseni on arvojen koveneminen eli taloudellisten arvojen hallitseva asema yhteiskunnassamme. Asianajaja positiossa diskurssianalyysiä tekevä tutkija tutkii aineistoaan tietyin silmin. Analyysivaiheessa positioni on selvästi asianajajan positio. Juhila kirjoittaa tutkijan position muuttuvan tutkimuksen sisällä, eri tutkimussuuntausten välillä ja jopa suuntausten sisällä. (Juhila, emt. 418, Parkerin 1992, 33 mukaan).

Tässäkin tutkielmassa positio vaihtelee tutkimuksen eri vaiheissa. Aineiston hankinta on tehty lähinnä analyytikon positiosta käsin. Se tarkoittaa muun muassa sitä, että olen pyrkinyt vaikuttamaan tutkittaviin mahdollisimman vähän. (emt. 411–413.) Haastatteluni eivät esimerkiksi ole perinteisiä haastatteluja vaan lähinnä sosiaalityöntekijöiden yksinpuheluja. Esitin vain tarkentavia kysymyksiä, muuten sosiaalityöntekijät puhuivat lähinnä tajunnanvirrallisesti luettuaan kirjoituspyyntöni.

Kriittisyys tarkoittaa tutkielmassa myös sitä, että etsin sosiaalityöntekijöiden tuottamasta puheesta vaihtoehtoja ja kritiikkiä itsestäänselvyytenä pidettyjä puhetapoja ja niiden aiheuttamaa vaihtoehdottomuutta vastaan. Tietyt puhetavat nousivatkin aineistosta selvästi esiin ja muotoutuivat vallitseviksi sekä arvoja käsittelevässä että arvot sivuuttavassa puheessa. (ks. hegemoniset diskurssit). (Jokinen & Juhila, 2016, 75–76.)

Olen diskurssianalyyyttisellä analysoinnilla eritellyt arvoja käsittelevää puhetta, josta on erottunut kaksi päädiskurssia: koventuneiden arvojen (luku 7.1) ja pehmentyneiden arvojen (luku 7.2) diskurssit. Näiden diskurssien sisältä on erotettavissa edelleen kaksi eri tavalla painottunutta puhetapaa eli kaksi aladiskurssia. Koventuneiden arvojen sisällä on talouden, tehostamisen ja säästöjen (luku 7.1.1) ja yksilön itsevastuun (luku 7.1.2) aladiskurssit. Pehmentyneiden arvojen diskurssin sisällä on positiivisen ihmiskuvan (luku 7.2.1) ja hyväksikäyttäjäasiakkaan

(7.2.2) aladiskurssit. Pohdin aladiskurssien erittelyn lopuksi edustavatko diskurssit vastapuhetta ja kritiikkiä, onko niissä piirteitä diskurssien hegemonisoitumisesta vai ovatko ne jo muodostuneet hegemonisiksi diskursseiksi (ks. Jokinen & Juhila, 2016).

Analyysini viimeisessä vaiheessa pohdin sitä, miten sosiaalityöntekijöiden tuottamat diskurssit suhteutuvat omaan lähtökohtaoletukseeni taloudellisesti painottuneesta puheesta hegemonisena diskurssina yhteiskunnassa ja myös sosiaalityössä. Tässä kohtaa painottuu erityisesti asianajajan positio, koska olen asettunut tietylle puolelle: taloudellisia arvoja painottavan puheen kritisoijaksi. Tavoittelen tutkielmallani edes pientä muutosta muun muassa siinä, miten taloudellisia arvoja painottavaan puheeseen suhtaudutaan sosiaalityössä. (Juhila, 2016, 418.)

Keskeisimpien tulosten tarkasteluvaiheessa nostan esiin päällimmäiset huomioni aineistosta nousseista tuloksista. Eräs analyysiini vaikuttanut tekijä on aineiston erilaisuus, koska osa aineistosta on kirjoituksia, osa ryhmäkeskusteluja ja osa haastatteluja. Se on vaikuttanut analyysiini siten, että olen voinut vastata haastateltavien ja ryhmäkeskusteluihin osallistuneiden sosiaalityöntekijöiden esittämiin kysymyksiin, joita he esittivät kirjoituspyyntöön liittyen. Lähes kaikki haastateltavat ja ryhmäkeskusteluun osallistuneet sosiaalityöntekijät esittivät kysymyksiä, kun he olivat lukeneet kirjoituspyynnön. Aineiston monimuotoisuus ei kuitenkaan ole uskottavuutta heikentävä tekijä, koska aineiston sosiaalityöntekijät, jotka kirjoittivat aiheesta, olivat selvästi ehtineet pohtia kysymyksiä kauemmin kuin haastateltvat ja ryhmäkeksusteluun osallistujat. Informanttien tuottama aineisto on melko samansuuntaista ja -laatuista aineiston keräyksen eroavuudesta huolimatta.

Juhila ja Suoninen (2016) muistuttavat, että kirjoitetut tekstit ja elävät puheet ovat erityyppistä aineistoa. Haastattelut ovat erilaista puhetta, jonka herkkyys olisi hyvä heidän mielestään tuoda tekstiksi muutettuun litterointiin. En kuitenkaan sisällyttänyt haastatteluiden ja ryhmäkeskusteluiden litterointeihin painotuksia, taukoja, äänenvoimakkuuden muutoksia tai äänensävyä, koska aineiston tämänsuuntainen analyysi lähentelee kielitiedettä. Kuten Juhila ja Suoninen kirjoittavat, jokainen tutkija saa (onneksi) tehdä litteroinnin omalla tavallaan. (emt. 451–452.)

Perustelen aineistomuotojen tasaväkisyyttä ja oman litterointini tasoa muun muassa sillä perusteella, että olen aineistossani kiinnostunut siitä, minkälaista puhetta sosiaalityöntekijät tuottavat arvoista. En ole kiinnostunut pohtimaan puheen jokaista taukoa tai painotusta, joten valmiiksi kirjoitetulla tekstillä ja litteroidulla tekstillä ei ole suurta eroa kuin pituudessa.

Haastateltavat ja keskustelijat polveilivat nimittäin aiheesta moneen suuntaan, toisin kuin kirjoittajat. Tutkielmani on laadullinen eli kvalitatiivinen tutkimus, jossa aineiston määrä on huomattavasti pienempi kuin perinteisessä kvantitatiivisessa tutkimuksessa. Koen laadullisen tutkimuksen sopivimmaksi aiheeseen, johon ei voi löytyä tyhjentävää vastausta vaan analyysini on vain yksi tulkinta aiheesta.

5.4 Tutkimuksen eettisyys

Tutkielman eettisyyttä tukee se, että aineistolainaukset esitetään ilman terkempia tunnisteita, kuten sukupuoli, ikä, työpaikka. Haluan tällä varmistaa sosiaalityöntekijöiden eli informanttien tunnistamattomuden. Aineiston kuvauksessa ei myöskään esitellä informantteja kuin yleisellä tasolla. Erittelen informanttien työyhteisön vain yleisellä tasolla; kunta, yksityinen tai järjestö. Kerron informanttien iän ja sosiaalityöntekijänä työskentelyajan ikäjakaumalla. Iän mainitsen nuorimmasta vanhimpaan ja työkokemuksen lyhyimmästä pisimpään. Kaksi informanttia ei ilmoittanut ikäänsä, enkä sitä silloin kysynyt. Olen myös poistanut aineistolainauksista myös tunnisteet kuten aikuissosiaalityö, lastensuojelu ym. silloin kun informantti on kertonut omasta työyhteisöstään. Osassa lainauksia on x-merkintä tällä kohtaa. (Silvasti, emt. 48.)

Eeettisyyttä tukee myös se, että sosiaalityöntekijät ovat saaneet vastata kirjoituspyyntööni nimettömänä. Tämän mahdollisti se, että he pystyivät lähettämään vastauksensa kirjeellä yliopiston osoitteeseen. Analyysini keskittyminen yleisiin teemoihin sekä informanttien laajempi tyypittely mahdollistavat sen, että yksittäisten sosiaalityöntekijöiden työyhteisöä tai henkilötietoja ei ole oleellista mainita. (Rauhala & Virokannas, 2011, 242.)

Toisaalta tutkielman aihe osoittautui jopa arkaluontoiseksi: useampi informantti halusi varmistaa, että häntä ei tunnisteta. Lisäksi moni informantti pohti kertooko liian rohkeasti aiheesta. Siksi on erityisen tärkeää varmistaa kirjoituspyyntööni vastanneiden ja haastatteluihin sekä ryhmäkeskusteluihin osallistuneiden informanttien yksityisyys.

Aineiston saatuani pohdin, onko graduni eettinen, koska luen sitä avoimen kriittisesti. Tätä en kertonut kirjoituspyynnössä enkä haastateltaville, jotta se ei vaikuta heidän puheeseensa. Informantit eivät ole tutkimukseen osallistuessaan tienneet, mitä sillä tavoittelen. Tämä on tutkimuseettisesti aina arveluttavaa. (emt. 240.)

Toisaalta tutkielmani eettisyyttä tukee se, että sen tavoitteena on alusta asti ollut tuottaa tietoa, jolla olisi laajempaa yhteiskunnallista merkitystä sosiaalityölle ja sosiaalityöntekijöille. Toiveeni on jo tutkielman suunnitteluvaiheessa ollut se, että tutkielmaani luettaisiin myös muualla kuin pelkästään sosiaalityön opiskelijoiden tai sosiaalityöntekijöiden keskuudessa. Toiveeni on se, että tutkielma herättäisi keskustelua sosiaalityön tilasta laajemmin. Tämä tekee tutkielmastani eettisen sosiaalityön kannalta; tavoitteena on tuottaa tietoa, joka auttaa sosiaalityöntekijöitä hahmottamaan paikkaansa sekä tuottamaan tietoa vähän tutkitusta aiheesta; sosiaalityöntekijöiden kokemuksista (emt. 238).

Pohdin melko paljon sitä, mitä informantit kokevat voivansa kirjoittaa tai puhua omasta työstään sekä sitä, miten he pystyvät irrottautumaan työyhteisönsä vallitsevasta arvomaailmasta. Tutkielman tavoitteena on ollut, että sosiaalityöntekijät saavat mahdollisuuden jäsentää ajatuksiaan sosiaalityöstä käytävästä puheesta sekä purkaa omia tuntemuksiaan vapaasti. Toivon, että tämä on toteutunut!

Eettisyys on siis hankalasti arvioitava asia tässä tutkielmassa. Toisaalta olen varmistanut informanttien tunnistamattomuuden, mutta toisaalta olen tarkastellut aineistoa omasta kiinnostuksestani ja tutkijan positiostani käsin. Puolustelen itseäni kuitenkin edelleen tutkielman ”jalolla” tarkoituksella: halulla herättää laajempaa yhteiskunnallista pohdintaa sosiaalityön tilasta.

Mänttäri-van der Kuip (2015b) on tutkimuksessaan löytänyt sosiaalityöntyöntekijöiden rohkeita puheenvuoroja ja toisaalta hän kirjoittaa sosiaalityöntekijöiden vaikenemisesta koskien työoloja ja niiden ongelmia (emt. 331–333). Tämä on vahvistanut ajatustani, että sosiaalityöntekijöiden tuottamaa puhetta pitää tarkastella laajemmin.

6. ARVOT SIVUUTTAVA PUHE

Odotin suurella jännityksellä, miten sosiaalityöntekijät kokevat nykykeskusteluissa vallitsevat arvot koskien sosiaalityötä ja sen asiakkaita. Ensimmäinen minut yllättänyt asia on se, että valtakunnallisessa Talentia-lehdessä julkaistuun kirjoitupyyntöön sain määräaikaan mennessä vain kolme vastausta sosiaalityöntekijöiltä. Yli puoli vuotta kestäneen aineistonhankinnan jälkeen sain lopulta yhteensä kuusitoista sosiaalityöntekijän kirjoitusta, haastattelua tai ryhmäkeskusteluun osallistumista.

Toinen minut yllättänyt tekijä on se, että useat sosiaalityöntekijät, jotka tapasin kasvokkain, kommentoivat kirjoituspyyntöäni vaikeaksi. He tarvitsivat tarkennusta kirjoituspyyntööni ja pohtivat oman puheensa välillä osaavatko puhua aiheesta. Sosiaalityöntekijöiden kokema aiheen vaikeus ja epävarmuus hämmentää minua.

Kolmas yllättävä havainto aineistosta on se, että kaikki sosiaalityöntekijät eivät koe yhteiskunnallisen tilanteen ja/tai arvojen pohdintaa tärkeänä tai olennaisena sosiaalityön kannalta. Osa sosiaalityöntekijöistä on alistunut tilanteeseen, jossa ei ole mahdollista pohtia arvoja. Myös tämä hämmentää minua.

Yllätyksenä minulle tuli myös se, että useimmat sosiaalityöntekijät puhuivat nykykeskusteluista vain oman erityisalansa näkökulmasta. Tällä tarkoitan sitä, että esimerkiksi lastensuojelussa työskentelevä sosiaalityöntekijä saattoi tuottaa puhetta vain lastensuojelusta ja sen asiakkaista käytävästä keskustelusta ja siihen liitettävistä arvoista. Informanttien vähemmistössä olivat sosiaalityöntekijät, jotka tuottivat puhetta sosiaalityön asemasta ja siihen liittyvistä arvoista laajemmin, esimerkiksi koko sosiaalityötä koskien.

Olen sisällönanalyysin keinoin erottanut aineiston sosiaalityöntekijöiden puheesta kaksi tyyppiä: 1) arvot sivuuttava puhe ja 2) arvoja käsittelevä puhe. Seuraavaksi esittelen aineistosta erottuneen puheen toisen tyypin: arvot sivuuttavan puheen. Sosiaalityöntekijät pääosin selittävät puheessa sitä, miksi he eivät seuraa nykykeskustelua ja miksi he eivät pohdi nyky-yhteiskunnassa vallitsevia arvoja. Tässä puheessa selitetään muun muassa sitä, miksi arvokeskustelua ei jakseta enää käydä tai edes seurata. Puheessa kuultavat huono omatunto, syyllisyys ja voimattomuus tilanteeseen.

6.1 Kiire, väsymys ja niukkuuden aika

Arvot sivuuttavassa puheessa sosiaalityöntekijät selittävät arvojen pohdinnan vähäisyyttä sosiaalityön reunaehdoilla: kiireellä, suurella työmäärällä, pienillä resursseilla, työhön kohdistuvilla jatkuvilla muutoksilla ja työn ulkopuolelta tulevilla vaatimuksilla. Lisäksi sosiaalityön heikko arvostus mainitaan yhtenä merkittävänä syynä arvokeskustelun sivuuttamiseen. Näiden kaikkien tekijöiden kerrotaan aiheuttavan väsymystä, jonka takia ei ole kykyä osallistua arvokeskusteluun tai pohtia mitä arvoja nykykeskusteluissa vallitsee. Eräs sosiaalityöntekijä kuvaa yleistä tilannetta sosiaalityössä:

”Se kiireen määrä..se työn määrä ja se paineen määrä ja se stressin määrä mikä siinä on niin sitä ei pysty kukaan ymmärtämään ennen kun sen käy kokemassa ite” (H6)

Sosiaalityöntekijöiden ehkä useimmin mainitsema yksittäinen syy arvokeskustelun sivuuttamiseen on sosiaalityön kiire. Kiirettä työssä aiheuttavat kasvavat asiakasmäärät ja puutteelliset resurssit. Sosiaalityöntekijät kertovat tekevänsä työtä jatkuvassa kiireessä, jonka vaikutusta keskusteluun kuvaa eräs sosiaalityöntekijä omassa työyhteisössään:

”Työntekijäresurssit ovat niin tiukat, että työntekijät hädin tuskin ehtivät tehdä työnsä ja ovat niin uupuneita ja turhautuneita ettei aikaa ja energiaa arvoista keskustelulle ole kuin innokkaimmilla, usein nuorilla työntekijöillä, joita systeemi ei ole vielä nujertanut” (K2)

Mänttäri-van der Kuip (2015b) on kirjoittanut sosiaalityöntekijöiden toimintamahdollisuuksista niukkuuden aikakaudella. Hänen mukaansa sosiaalityöntekijät työskentelevät lisääntyneessä kiireessä ja jatkuvasti kasvavassa työmäärässä (emt. 331.)

Puheessa kuuluu sosiaalityöntekijöiden halu keskustella arvoista enemmän, mutta se koetaan mahdottomaksi tai turhaksi käytännön työssä ja/tai omassa työyhteisössä. Osa sosiaalityöntekijöistä kaipaisi enemmän arvokeskustelua työyhteisöönsä:

”Sitä (arvokeskustelun vähäisyyttä) olen itsekin ihmetellyt että toivoisin sitä että sitä nostettais..ehkä esimiestenkin taholta…ehkä se on ajan puutetta suoraan sanoen työtilanne on sellainen että ei ole ollut aikaa..näistä asioista ehkä keskustella mutta..minusta se veisi tätä työtä kovasti eteenpäin” (H5

Työn painetta aiheuttaa kiireen ja resurssipulan lisäksi joka puolelta lisääntyneet vaatimukset, joita sosiaalityölle asetetaan. Vaatimuksia kerrotaan tulevan asiakkailta, ympäröivästä yhteiskunnasta sekä jatkuvasti muuttuvasta toimintaympäristöstä. Seuraavassa sosiaalityöntekijä kuvaa vaatimusten määrää nykypäivän sosiaalityössä:

”Nykypäivähän on..lakimiehiä pyörii ympärillä… eli sosiaalityön juridisoituminen…melkein olitpa missä tahansa töissä niin sellanen asioiden ihan valtavan sellanen laaja-alanen hallitsemis..hallitsemisen..vaatimus..pitäs..tuntus ett välillä pitäs olla psykologi..terapeutti..ehkä lääkäri..ymmärtäs mitä kaikki diagnoosit tarkottaa..ois ihan

hyvä jos oisit juristi..vähän perhetyöntekijä..siis lista on loputon että tavallaan mää väitän että kasktuhatkymmenluvun sosiaalityöntekijä on kovemmassa paikassa kun mitä on vaikka kaheskytluvulla" (H4)

Sosiaalityöntekijät kuvaavat työn kiirettä ja painetta niin kovaksi, että se uuvuttaa niin paljon, että aikaa ja voimia ei jää arvojen pohdintaan.

"Ei ole aikaa tehdä edes omaa työtään kunnolla josta jokainen vastuullinen sosiaalityöntekijä tuntee turhautumista /ärtymystä ja suuttumusta, jopa pettymystä itseensä" (K2)

Sosiaalityöntekijät kuvaavat työn muuttumista jopa eräänlaiseksi selviytymiseksi:

"Pyritään selviytymään päivästä toiseen..on resurssipulaa..tulee koko ajan..uudistuksia" (H5)

Pehkonen ja Väänänen-Fomin (2011) kirjoittavat sosiaalityön vaativan eettistä harkintaa. Jos sosiaalityöntekijät jäävät ilman tukea, yhteisöllistä keskustelua, tilanteen arviointia ja tarkastelua näissä vaativissa eettisissä tilanteissa, aiheuttaa se eettistä kuormittumista sosiaalityöntekijöille. (emt. 7–8.)

Jatkuvat muutokset myös uuvuttavat sosiaalityöntekijöitä. Muutoksesta puhuvat sosiaalityöntekijät näkevät muutoksen sekä uhkana että mahdollisuutena. Suurempi osa sosiaalityöntekijöistä kertoo väsymyksestä, jota jatkuvat muutokset aiheuttavat ja vievät tilaa perustyöltä ja arvokeskustelun seuraamiselta ja käymiseltä. Muuttuvasta toimintaympäristöstä mainitaan esimerkkeinä uusi sosiaalihuoltolaki, uusi kirjaamisjärjestelmä (ks. Kansakoulu) sekä tuleva sote-uudistus. Viimeisintä uudistusta eli tulevaa sotea kommentoi useampi sosiaalityöntekijä sosiaalityön osalta huolestuttavaksi. Eräs sosiaalityöntekijä kuvaa huolta:

"Sosiaalipuoli tavallaa painetaan kokonaan alas" (R1: T2)

Sosiaalihuollon tilasta kirjoittavat Haverinen ym. (2014, 9–10) mainitsevat sosiaalihuollon olevan rakenteellisessa ja sisällöllisessä muutoksessa, jonka vaikutukset näkyvät vasta pidemmällä aikavälillä. Sosiaalityöntekijät mainitsevat myös palvelurakenteen yleisen muutoksen, sosiaalipalveluiden yksityistämisen ja kilpailuttamisen muutoksina, jotka uuvuttavat. Eräs sosiaalityöntekijä kuvaa huolta, mikä liittyy tulevaan soteuudistukseen ja sen tuomaan muutokseen sosiaalityössä:

"Mikä huoli mull on tästä nykysestä soteuudistuksesta esimerkiks..että siinä tehdään niin jyrkkää rajaa sen suhteen ett kuka niitten asiakkaitten kanssa on ja päätöksiä tekee jopa sen kaltaset sosiaalityöntekijät jotka ei edes tapaa asiakkaita ja se vie sosiaalityöntekijöitten omiakin arvoja kauemmas niistä asiakkaista ja ne inhimilliset arvot katoaa" (H8)

Egan ja Kadushin (2004) kirjoittavat sosiaalityöntekijöiden uupumista aiheuttavista tekijöistä. Heidän mukaansa nimenomaan ristiriita sosiaalityöntekijän ammatillis-eettisten periaatteiden ja taloudellisten reunaehtojen välillä aiheuttaa sosiaalityöntekijälle suurinta kuormitusta.

Yhtenä selityksenä arvopuheen ja keskustelun vähäisyydelle kerrotaan olevan sosiaalityön heikko arvostus. Sosiaalityöntekijät mainitsevat esimerkkeinä heikosta arvostuksesta sosiaalityön heikon tunnettavuuden ja palkkauksen. Heikon arvostuksen aiheuttama turhautuminen vähentää sosiaalityöntekijöiden halua pohtia arvoja. Eräs sosiaalityöntekijä kertoo sosiaalityön arvostuksesta:

”Meijjän työtä ei arvosteta eikä sen tarvetta nähä eikä ymmärretä mitä se työ on oikeesti… että se nähään joku semmonen pinta tästä työstä” (H6)

Työn negatiiviseksi koettu leima ja työn aliarvostus väsyttävät ja uuvuttavat sosiaalityöntekijöitä niin paljon, että he eivät jaksa enää seurata tai pohtia arvoja ja siihen liittyvää yhteiskunnallista keskustelua. Tätä kuvaa seuraava sosiaalityöntekijä:

”Minkälaisena näet sosiaalityötä ja sosiaalityön asiakkaita koskevan nykykeskustelun…no mää tähän ihan ensin sanon että mulla tuli viime syksynä tähän sellanen yliannostus..mediassa käytävään keskusteluun....mä koen että se oli hirveen kylmää ja…niinkun valheellista se keskustelu..ja se tieto niin mulla tuli sellanen olo ett mää en niinkun pysty enää tähän (seuraamaan mediaa) että jossakin mulla menee jotkut omat suojarajat” (H6)

Palola (2007, 104) kuvaa omaa kokemustaan asunnottomien toimistossa työkennellessään: palvelujärjestelmän suhtautuminen asunnottomiin ja mielenterveysongelmaisiin oli jopa erittäin kielteistä, samoin kuin asunnottomien toimiston sosiaalityöntekijöiden yhteydenottoihin suhtauduttiin ”kammoksuvasti”.

Sosiaalityöntekijät myös mainitsevat sosiaalityön julkisuudessa saaman negatiivisen leiman:

”Ensimmäisenä tuli mieleen niinkun nämä lehtiartikkelit uutisoinnit iltalehet ja tämmöset tulee hyvin nopeesti mieleen ne on semmoset mitä ihmiset ehkä tuolta bongaa helposti nopeasti..niin ensimmäisenä tulee mieleen että se on aika kielteistä tartutaan ongelmiin eli sosiaalityö ja ehkä erityisesti lastensuojelu nousee tämmösessä kielteisessä merkityksessä siitä mitä on jäänyt tekemättä..sosiaalityön ois pitänyt tehdä enemmän..miksei reagoitu aikasemmin..eli hyvin tämmöstä..paljon vaatimuksia ulkoapäin” (H4)

Eileen Gambrill (2012, 7) kirjoittaa tästä Yhdysvaltojen osalta; sosiaalityöntekijän työ on huonosti palkattua ja hän voi leimautua huono-osaisten asiakkaidensa kautta itsekin huono-osaiseksi.

Sama kielteisen leiman vaikutus toistuu sosiaalityöntekijöiden puheessa tässä selityksessä. Eräs sosiaalityöntekijä kommentoi sitä, miksi ei seuraa arvokeskustelua:

”En oo asiaa hirveesti sen enempää arvomaailmoihin perust tai perehtyny niin tuntuu että et tahtoo olla vähän negatiivissävytteisiä” (R2: T2)

Diskurssissa tuotetaan puhetta sosiaalityön negatiivisesta leimautumisesta, johon myös asiakkaat syyllistyvät. Toisena tekijänä nähdään sosiaalityön vaitio-olovelvollisuus ja sitä kautta mahdottomuus puolustaa itseään sekä asiakkailta, että ulkopuolisilta tulevien arvostelujen edessä.

”Jos mää ajattelen semmosta yleiskuvaa niin sos.työntekijän näkökulmasta niin aika paljon paljon on negatiivissävytteistä niinku jos miettii sosiaalista mediaaki ja sieltä tulevaa että usein asiakkaat tuo esille niitä negatiivisia puolia sosiaalityöstä jollon sosiaalityöntekijöiden on hankala puolustautua ja ja tuoda ehkä vaitio-olovelvollisuusasioitten vuoks sitä sitä toista näkökulmaa esille jollon monesti monesti jää hyvin ykspuolinen näkökulma siitä ja se o negatiivinen” (R2: T2)

Anu Hirvelä (2013) on tehnyt pro gradu-työn sosiaalityöntekijöiden julkisuuskuvasta mediassa. Hän on tutkinut vuoden 2010 Helsingin Sanomista artikkelit sosiaalityöntekijöistä ja tehnyt artikkeleista analyysin. Hirvelän analyysin mukaan kuva sosiaalityöntekijöistä on negatiivispainotteinen, mikä saa vahvistusta myös tässä aineistossa.

Eräs sosiaalityöntekijä jatkaa puhetta sosiaalityön heikosta asemasta ja pohtii syytä siihen palaten sosiaalityön synnyn alkulähteille:

”No oikeestaa mikä osa-alue hyvänsä sosiaalityötä on semmonen vähän niinkun sylkykupin roolissa että sinne vaan..sinne mahtuu kaikki…mää oon miettiny sitä siltä kannalta ett tuleeko se sieltä hyvin..hyväntekeväisyydestä.. siis jos kelataan aikaa taaksepäin ja mietitään sitä mistä sosiaalityö on ylipäänsä lähteny..siitä semmosesta..pyyteettömästä auttamisesta hyväntekeväisyydestä mitä sosiaalityö ei kuitenkaan tässä hetkessä ole..niin mää oon sitä ite miettiny nii ett juontaako ne juuret sieltä niin vahvasti että että se… ja jotenki ne vaikka aika menee eteenpäin ja haasteet tässä yhteiskunnassa muuttuu mut ihmisten asenteet muuttuu paljon hitaammin…ett sellasia ajatuksia oon oon pyöritelly mistä se vois osaltaan juontaa” (H4)

Pohjola (2003) kirjoittaa sosiaalityön koulutuksesta ja sen muutoksen tarpeesta viitaten historialliseen ja yhteiskunnalliseen muutokseen. Hänen mukaansa sosiaalityön ja sen koulutuksen alkukuuret ovat sadanvuoden takaisessa ”rouvasväen yhdistysten vapaaehtoisauttajissa”, joista on tullut nykypäivän maisteritasoisia ammatillisia sosiaalityöntekijöitä. Näiden välissä on ollut köyhäinhoito ja kuntien luottamusmiesten eräänlainen piirimiesjärjestelmä. Pohjolan mukaan näiden vaiheiden seurauksena on jäänyt jännite maallikko-osaamisen ja asiantuntija-osaamisen suhteen ja alan kehitys on ollut haparoivaa. (emt. 145–146.)

Jaana Aarnio ja Hanna Hämäläinen (2005) ovat pro gradussaan tutkineet sosiaalityöntekijöiden työuupumusta ja syitä mikä sen aiheuttaa. He mainitsevat johdannossaan muun muassa yhteiskunnan muutoksen ja sosiaalityöntekijöiden tiukentuneet työolot ja kasvaneet asiakas-

määrät. Yhteistä omaan tutkimukseeni on se, että myös Aarnio & Hämäläinen mainitsevat sosiaalityöntekijöiden uupumuksen yhteydessä yhdeksi taustatekijäksi yhteiskunnan ja sosiaalipolitiikan muutoksen. Sen taustalla he näkevät yhtenä tekijänä olevan uusliberalismin, joka aiheuttaa markkinoistumisen vaatimuksia myös sosiaalityölle. (emt. 6.)

6.2 Ei kiinnosta, ei ymmärrä eikä ole vaikutusta

Sosiaalityöntekijät kertovat myös, että arvokeskustelu ei kiinnosta, se on liian vaikeaa tai jää kaukaiseksi käytännön työssä. Sosiaalityöntekijät myös kokevat, että arvojen pohtimisella ei ole mitään vaikutusta käytännön työhön, koska kokevat, että heitä ei kuunnella joka tapauksessa:

”Sitä vaikuttamistyötä rakenteellistakin sosiaalityötä.. tulee ehkä liian vähän tehtyä..olemme pyrkineet myös tässä antamaan välillä semmosia lausuntoja jotka veisivät sitten vähän eteenpäin tiettyjen asiakasryhmienkin tilanteita mutta sitten se onko niillä sitten vaikutusta sosiaalityöntekijöitten..mielipiteillä..olen ehkä kokenut..niitä ei välttämättä nähdä..niitä ei arvosteta samalla lailla kuin joittenkin muitten ryhmien antamia lausuntoja” (H5)

Myös Palola (2007, 104–105) kirjoittaa sosiaalityöntekijöiden sivuuttamisesta palvelujärjestelmässä, koska he toimivat ”normaaliuden ulkopuolella” auttamassa henkilöitä, jotka palvelujärjestelmässä koetaan ei-toivottaviksi henkilöiksi.

Sosiaalityöntekijät kertovat yhdeksi syyksi arvopuheen sivuuttamiselle sen vaikeuden: arvoihin liittyvä puhe on liian vaikeaa. Osa sosiaalityöntekijöistä kokee arvot ja arvokeskustelun liian vaikeaksi aiheeksi. Eräs sosiaalityöntekijä kertoo tästä:

”Toi on vaikee kysymys että miten yhteiskunnan arvot..mää en osaa tällei määritellä mitä on yhteiskunnan arvot on” (H3)

Arvot sivuuttavassa puheessa tulee esiin myös sävy, että arvopuhetta harjoittavat jotkut muut sosiaalityöntekijät tai sosiaalityöntekijät joissain muissa työyhteisöissä. Puheesta kuultaa ajatus, että on olemassa toisia, aktiivisia sosiaalityöntekijöitä, jotka puhuvat yhteiskunnallisista asioista.

”Vaan yhteiskunnallisesti aktiiviset sosiaalitekijät kuten kunnanvaltuutetut miettivät näitä” (R2: T1)

Eräs sosiaalityöntekijöiden mainitsema selitys arvojen sivuuttamiselle oli se, että työ ruohonjuuritasolla koetaan olevan etäällä vaikuttamisesta tai arvojen pohdinnasta. Osa sosiaalityöntekijöistä selittää arvokeskustelun puuttumista sosiaalityöntekijöiden jakautumisella yhteiskunnallisesti aktiivisiin ja perustyöhön keskittyviin.

”Et semmoset keskustelee jotka on niin niin yhteiskunnallisesti aktiivisia et.. ne on kaupunginhallituksessa tai pyrkimässä siihen..mut sitten me muut täällä vaan tehdään” (R2: T1.

Osa sosiaalityöntekijöistä puolestaan kertoo, että yhteiskunnalliset asiat ja nykykeskustelu sosiaalityöstä eivät vain kiinnosta. Tästä puhuu eräs sosiaalityöntekijä, joka ei ole koskaan ollut kiinnostunut yhteiskunnallisista asioista eikä ole seurannut nykykeskustelua.

”Yritin miettiä sitä.. niin miettiä sitä nykykeskustelua jota sosiaalityöstä käydään niin mitään..siis mää oon tosi huonosti seurannu mediaa tai lukenu lehtiä tai ei tuu nyt kesäloman jäljiltä yhtään niinkun ajatusta mieleen siitä että mitä nyt ois ihan viimesimpänä…edes vuoden sisällä mitä sosiaalityöstä on käyty keskustelua… tota siis toi on vaikee kysymys” (H3)

Tällä sosiaalityöntekijällä oli kuitenkin selkeitä mielipiteitä, miten sosiaalityöhön yleensä suhtaudutaan mutta hän ei ole pohtinut arvoja niiden taustalla.

Sosiaalityöntekijöiden kertoma arvojen vaikeus, niiden vähäinen tai olematon pohdinta ja koettu etäisyys sosiaalityön käytännön työstä ovat muun muassa Banksin (2006) ajatusten valossa huolestuttava ilmiö. Banks kirjoittaa, että nimenomaan sosiaalityöntekijän arvot vaikuttavat siihen, miten hän tulkitsee lakeja, jotka ovat sosiaalityön perustana. Sosiaalityössä useimmat päätökset sisältävät monimutkaisen eettisten, poliittisten, lainsäädännöllisten ja teknisten seurauksien kytköksen, jossa kaikki asiat vaikuttavat toisiinsa. (emt. 11–12.) Miksi tätä sosiaalityön kytköstä ei kyetä näkemään?

Osa sosiaalityöntekijöistä puhuu sosiaalityöntekijöiden vaikenemisesta tai jopa vaientamisesta. Yhdessä selityksessä sosiaalityöntekijät kertovat talouden hallitsevuudesta sosiaalityössä, joka aiheuttaa resurssipulaa ja painetta työhön. Talouden jatkuva korostaminen lannistaa sosiaalityöntekijöitä eikä silloin koeta olevan mahdollisuutta pohtia sosiaalityön arvoja. Erään sosiaalityöntekijän mukaan taloudellisia arvoja painottava puhe jopa jyrää alleen kaiken muun keskustelun sosiaalityössä:

”Talouden vahva paine nujertaa helposti niin asiakkaan kuin sosiaalityöntekijän. Omanarvontuntonsa menettäneellä ihmisellä ei ole voimia käydä sen syvällisempiä keskusteluita arvoista. Pahimmaksi asiaksi koen sekä sosiaalityöntekijän näkökulmasta, puhumattakaan asiakkaan asemasta sen että näistä asioista vaietaan työpaikoilla. Tämä on seurausta siitä että talouden näkökulma ohjaa lähes täysin keskustelua sosiaalityöstä kuten kaikkea muutakin yhteiskunnassamme” (K2)

Myös Juhila (2006, 69) kirjoittaa talouden ensisijaisuudesta, jonka näkee olevan merkki uusliberalismista. Eräsaari kirjoittaa New Public Managementin ujuttaneen uusliberalistiset käytännöt julkiselle sektorille. Ne ovat täysin uudenlainen tapa ajatella ja järjestää julkista hallintoa. (emt. 2007, 88–89.)

Sosiaalityöntekijät pohtivat, onko sosiaalityöntekijöillä edes mahdollisuutta saada ääntään kuuluviin ja arvostetaanko sosiaalityöntekijöiden mielipiteitä tässä yhteiskunnassa.

”En tiiä sitte jos sosiaalityöntekijät itte ois aktiivisia ja tois sitä toista puolta mutta en tiiä niinku saako siis ees semmosta kirjotusta lehteen” (R2: T1)

Erityisen kuvaava on erään sosiaalityöntekijän puhe keskustelun seuraamisesta tai käymisestä omassa työyhteisössä:

”Tässä olikin vuoden yhteiskunnallinen keskustelu enää ei tänä vuonna ehitä tuskin ensi vuonnakaan” (R2: T2)

Sosiaalityötekijät puhuvat itse omasta jaksamattomuudestaan yhteiskunnallisen vaikuttamistyön näkökulmasta. He pohtivat myös oman ammattikuntansa hiljaisuutta arvokeskusteluissa ja yhteiskunnallisessa keskustelussa:

”Sosiaalityöntekijöiden pitäis ottaa kantaa mutta must me ollaan aina oltu vähän huonoja siinä..ottaan oikeesti kantaa ja kirjottamaan ja olla näkyvillä..tää on semmonen meidän puutteemme”. (R1: T2)

Eräs selitys arvojen sivuuttamiselle onkin se, että sosiaalityöntekijät kertovat yhteiskunnallisen keskustelun tai vaikuttamisen olevan itselle vieras toimintatapa. Sitä kuvaa eräs sosiaalityöntekijä:

”En oo itte..semmonen vaikuttajatyöntekijä” (H4)

Sosiaalityöntekijöiden puhe hiljaisuudesta, jossa hiljaisuus koetaan huolestuttavaksi tai ärtymystä aiheuttavaksi, kertoo siitä, että sosiaalityöntekijöillä on halua pohtia arvoja tai tehdä laajempaa yhteiskunnallista vaikuttamistyötä. Rostilan (2001, 23–25) mukaan yksilön oma arvopohdinta on tärkeää, sillä sosiaalityöntekijän työssä on loppujen lopuksi kyse yksilön valinnoista ja vastuunotosta. Raunion (2009, 86) mukaan ristiriitaista on se, että sosiaalityön suomalaisessa tutkimuksessa on käsitelty vain vähän arvoja ja etiikkaa, vaikka niiden nähdään kietoutuvan vahvasti sosiaalityön käytäntöihin.

Aineistossani huomioitavaa on se, että (liian) moni aineiston sosiaalityöntekijä kertoo arvokeskustelun puuttumisesta omassa työssään. Pohdin minua hämmentäneitä selityksiä pohdintaa-luvussa. Ajattelen itse, että koska yhteiskunnallinen tilanne vaikuttaa puhetapaan, jolla puhutaan sosiaalityöstä ja se edelleen vaikuttaa puhetapaan sosiaalityössä, olisi sosiaalityöntekijän puhetta tärkeää pohtia laajempaa yhteiskunnallista viitekehystä vasten. Tarkastelen seuraavaksi arvoja käsittelevää puhetta ja erityisesti sitä, löytyykö sosiaalityöntekijöiden puheesta kritiikkiä ja vastapuhetta vai hegemonista puhetta.

7. ARVOJA KÄSITTELEVÄ PUHE

Arvoja käsittelevässä puheessa erottuu kaksi puhetapaa, jotka ovat koventuneiden arvojen diskurssi ja pehmentyneiden arvojen diskurssi. Diskurssit ovat lähes vastakkaisia. Arvojen kovenemisesta puhuvat sosiaalityöntekijät puhuvat asenteiden kovenemisesta sosiaalityötä ja sen asiakkaita kohtaan, taloudellisten arvojen määräävyydestä myös sosiaalityössä sekä vaihtoehdottomuudesta, jota tiukalla taloudella perustellaan. Yleensäkin taloudellisten arvojen suuri vaikutus sosiaalityöhön kuuluu diskurssissa. Koventuneiden arvojen diskurssissa on erotettavissa kaksi aladiskurssia. Koventuneet arvot nähdään näissä aladiskursseissa pääsääntöisesti sosiaalityöhön ja sen asiakkaiden asemaan kielteisesti vaikuttavina. Aladiskurssit ovat talouden, tehostamisen ja säästöjen diskurssi sekä yksilön itsevastuun diskurssi.

Pehmentyneiden arvojen diskurssissa sosiaalityöntekijät puhuvat arvojen pehmentymisestä, joka näkyy inhmillisyyden ja ymmärtämisen lisääntymisenä sekä sen hyväksymisenä, että kaikki eivät kykene elättämään itseään. Pehmentyneiden arvojen diskurssissa erottuu kaksi aladiskurssia, joissa arvojen pehmentymisestä tuotetaan kahdenlaista puhetta. Aladiskurssit ovat positiivisen ihmiskuvan diskurssi, jossa kerrotaan arvojen pehmentymisen hyvistä vaikutuksista sosiaalityöhön ja asiakkaan asemaan. Toinen aladiskurssi on hyväksikäyttäjäasiakkaan diskurssi. Siinä pehmentyneistä arvoista tuotetaan puhetta, jossa ne nähdään kielteisesti sosiaalityöhön ja asiakkaiden asemaan vaikuttavina.

Tässä löytyy yhtymäkohta vanhustyötä tutkineiden Tuija Virkin, Anssi Vartiaisen ja Riitta Hännisen (2012) saamaan tulokseen vanhustyön kahdesta kehyksestä, jotka ovat talouden ja hoivan kehykset. Talouden kehys sisältää avainsanat: kustannukset, raha, tehostaminen, taloudellinen, tuloksellinen, säästöt ja resurssit. Hoivan kehyksen avainsanat ovat ihminen, kohtaaminen, tarpeet, toiveet, tunteet, inhmillisyys ja etiikka. Niiden näkökulmat ovat myös vastakkaisia ja kuitenkin toisiinsa limittyviä (255–259.) Samoin ovat tämän tutkielman diskurssit koventuneista ja pehmentyneistä arvoista, jotka sisältävät Virkin ym. hoivan ja talouden kehyksissä mainitut avainsanat.

7.1 Koventuneiden arvojen diskurssi

Koventuneiden arvojen diskurssissa sosiaalityöntekijät tuottavat voimakasta huolta, pettymystä, suuttumusta sosiaalityön kapeutumisesta taloudellisten vaatimusten paineesta:

”Kysyit, onko näiden asioiden suhteen tapahtunut muutosta? Kyllä, pahempaan ja armottomampaan suuntaan. Osittain täysin takaisin sadan vuoden takaiseen maailmaan, jossa vallalla oli köyhien ja vaivaisten ruotuhoito. Tosin - kulloinkin vallassa oleva poliittinen voima näkyy. Välillä autetaan köyhiä auliisti, välillä heille osoitetaan häpeänurkkaa. Kuten Kröger toteaa, kulloisenkin palvelun määrittää asiakkaiden tarpeen sijaan kulloinenkin paikallispolitiikka” (K4)

Arvojen koventumisen taustalla nähdään talouden vaikutus, joka näkyy erään sosiaalityöntekijän mukaan nykypuheessa:

”Yhteiskunnallisesta puheesta julkisemmalla taholla, esim päättäjien diskurssista: ei epäilystäkään etteikö äänessä ole enimmäkseen markkinatalous. Kuten tutkimuksissakin todetaan, se alkoi vaivihkaa 1990 luvun laman tultua voimistuen puheeksi, jossa New public management tuodaan luonnonlain omaisena faktana. ”ettei meillä ole varaa siihen ja siihen” (K4)

Arvojen kovenemisen taustalla nähdään olevan käänne vanhaan moralistiseen käsitteistöön, jossa yksilöiden nähdään olevan laiskoja tai epäonnistuneita, mikäli ajautuvat sosiaalityön asiakkaiksi. Myös historiallisen ympyrän sulkeutumisesta puhutaan aineiston sosiaalityöntekijöiden keskuudessa. (ks. Juhila, 2006).

Koventuneisiin arvoihin liitetään sosiaalityöntekijöiden tuottamassa puheessa sanavalinnat taloudellinen tuottavuus, tehokkuus, kilpailukyky, oma vastuu, itsensä elättämisen vaatimus, julkisen sektorin säästöpaineet, kuntatalouden tiukkuus, markkinatalous, uusliberalistinen aate jne.

”Mä jotenkin koen että täällä Suomessa asenteet on tässä näin viime vuosien aikana..ne on aika paljon koventunu..koventunu ne arvot..se on semmonen niinkun yleinen yleinen trendi mikä..mitä on tapahtumassa” (H7)

Sosiaalityöntekijät puhuvat koventuneista arvoista kahdesta näkökulmasta, jotka ovat talouden, tehostamisen ja säästöjen diskurssi sekä itsevastuun diskurssi. Molemmissa aladiskursseissa tuotetaan puhetta talouden puheen vaikutuksesta sosiaalityöhön. Talouden puhetavan nähdään hallitsevan myös sosiaalityötä:

”Sosiaalityön keskiössä niin työpaikoilla kuin julkisessa keskustelussa ei ole juuri minkäänlaista tilaa käydä keskustelua sosiaalityön arvoista, eikä sen myötä pohtia oikeasti asiakkaan asemaa tai oikeuksia kovin syvällisesti, kaikki on muualta käsin ohjattua (talouden sanelemaa)” (K2)

Aladiskurssit ovat osittain limittäisiä ja päällekkäisiä, mutta puhe painottuu jompaankumpaan diskurssiin enemmän. Ne tuovat esille jäsennellysti ne pääasialliset puhetavat, joilla sosiaalityöntekijät tuottavat puhetta arvojen koventumisesta. Molemmissa aladiskursseissa tuotettua

puhetta kuvaa Eräsaaren (2007) kuvaama markkinoistamisen ja New Public Managementin sanasto, josta hän kirjoittaa hyvin kriittisesti. Eräsaari on huolissaan siitä, että NPM on huonosti tunnettu käsite yhteiskuntatieteissä. NPM:n myötä on nimittäin ”siirrytty valtioterrorismiin”. Tällä Eräsaari tarkoittaa sitä, että valtio ja kunnat eivät enää valvo ihmisten oikeuksien totetumista vaan jopa polkevat näitä oikeuksia. (emt. 87.)

Sosiaalityöntekijät tuottavat puhetta, jonka mukaan arvojen koventuminen vaikuttaa sosiaalityöhön käytäntöihin:

”Näen nykyarvojen vaikuttavan sosiaalityön käytäntöihin ja asiakkaiden asemaan negatiivisella tavalla. Nämä kovat arvot ovat valitettavasti tulleet organisaatiooni, jossa olen töissä.” (K3)

Metteri (2004) on kuvannut kehitystä sosiaali- ja terveyspalveluissa. Hänen mukaansa sosiaalityöhön on tullut niin vahvoja byrokratian ja kontrollin piirteitä, että työn luonteeseen kuuluvan tuen ja kontrollin kaksoissidoksesta on kadonnut kokonaan tuen osuus (emt. 129.)

Hyvinvointipalvelut (joihin myös sosiaalityö kuuluu) ovat 1990-luvun alusta lähtien olleet uudelleen määrittelyn ja järjestämisen kohteena. Julkisen sektorin toimintaan on tullut mukaan markkinaperiaatteita, kuten kilpailuttaminen. Julkisen ja yksityisen vastuun raja on uudelleen arvioinnin kohteena muuttuneessa tilanteessa. (Anttonen, Häikiö ja Valokivi, 2012, 20.) Rahan määräävyys tunnistetaan tässä diskurssissa:

”Ja tää on oikeestaan se mikä näkyy mummielest myös niinkun päättäjien ja poliitikkojen keskusteluiss ett mitä kauemmaks mennään siitä ite asiakkaasta kun häntä ei kohdata kasvotusten niin sen helpompi on pohjata semmosiin..resurssi, kilpailutus..ja tällasiin ikään kuin yritysmaailman arvoihin..eli...tuota noin ei mietitä jatkuvuutta ei mietitä pysyvyyttä esimerkiks palveluissa vaa mietitään että..mikä on halvin tapa järjestää tietty palvelu..se on varmaa sitä raha ratkasee-näkökulmaa paljon” (H8)

Koventuneet arvot diskurssissa tuotetaan myös vastapuhetta ja kritiikkiä sosiaalityössä vallitsevalle tilanteelle, jota esittelen seuraavan aladiskurssin lopussa. Talouden termit saavat tässä diskurssissa ankaraa arvostelua, mutta myös niiden hallitsevuus tunnustetaan:

”Talouteen ja kustannustehokkuuteen liittyvät asiat tuntuvat hallitsevan montaa poliittista keskustelua ja päätöksentekoa. (H1)

Tässä aladiskursseissa tuotetaan kriittistä puhetta esimerkiksi taloudellisten arvojen käytöstä pelotteluna, josta seuraava lainaus kertoo:

”Ei meistä kukaan pysty selvittämään valtion tileistä, onko tämä totta vai tarkoitushakuista pelottelua” (K4)

7.1.1 Talouden, tehostamisen ja säästöjen diskurssi

Tässä aladiskurssissa kerrotaan siitä, kuinka taloudelliset tekijät vaikuttavat käytännössä sosiaalityöhön. Resurssien niukkuus on yksi tekijä, jonka nähdään johtuvan tiukasta kuntataloudesta ja julkiseen sektoriin kohdistuvista jatkuvista säästöpaineista.

”Tuntuu siltä, että päättäjien ja muiden paremmissa asemissa olevien ihmisten mielissä siintävät vain säästöt ja talouskasvu… Asioita ei nähdä kovin kauaskantoisesti. Tässä kilpailukyky-yhteiskunnassa työttömät, vanhukset, köyhät ja syrjäytyneet nähdään yhteiskunnan laitamilla oleviksi näkymättömiksi ihmisiksi, jotka eivät ole onnistuneet samalla tavoin elämässä kuin menestyjät. Eriarvoisuus on kasvanut, ja ihmiset näyttävät hiljaisesti hyväksyvän tämän asian.” (K3)

Tehokkuuden vaatimus tunnistetaan myös sosiaalityön uudeksi arvoksi. Eräs sosiaalityöntekijä tuottaa puhetta nyky-yhteiskunnan arvojen seurauksista asiakkaiden näkökulmasta:

”Asiakkaan pitäis alkaa miettimään sitä ett miten kustannustehokkaasti hän tulee autetuks” (H8)

Juhila (2006) kirjoittaa sosiaalityön kapeutumisesta, joka on seurausta asiakkaiden yhteiskuntaan liittämistehtävästä. Tässä tehtävässä niin sosiaalityöntekijät kuin asiakkaatkin joutuvat tarkkailun kohteeksi. (emt. 92–93.)

Sosiaalityöntekijät tuottavat myös paljon puhetta kiireestä, kasvaneista asiakasmääristä ja jatkuvien muutosten tuomasta paineesta. Sosiaalityöntekijät tuottavat puhetta siitä, kuinka jatkuvassa kiireessä työtään tekevät sosiaalityöntekijät eivät ehdi arvioida työtään ja pohtia esimerkiksi sitä, mikä on sosiaalityön ydin.

Kiireestä ja sen vaikutuksesta sosiaalityöhön puhutaan erityisen paljon tässä diskurssissa. Seuraavassa aineistolainauksessa kuuluu erään sosiaalityöntekijän huoli sosiaalityön yhden perusaajatuksen eli luottamuksen luomisen vaikeudesta kiireessä:

”Ei ihmisten asioiden hoitamista voi laskee kello kaulassa minuuttipelinä ett kyll se on sillon jotain muuta kun sosiaalityön ytimestä puhutaan siitä että ollaan läsnä kohdataan saati luodaan suhde johon niinkun kaikki työskentely perustuu” (H4)

Mänttäri-van der Kuip (2015a) kirjoittaa resurssiniukkuudesta sosiaalityöntekijän työssä, jolla tarkoittaa lisääntynyttä kiirettä, kasvavaa työtaakkaa, koventuneita säästö- ja tehokkuuspaineita. Tehokkuudesta ja tuottavuudesta tuotetaan diskurssissa erityisen paljon puhetta. Se nähdään täysin vastakkaisena arvona sosiaalityön kokonaisvaltaiselle työotteelle. Tehokkuudella ja tuottavuudella tarkoitetaan vaatimuksia lisätä asiakasmääriä, lyhentää asiakastapaamisia ja priorisoida asiakkaita tärkeysjärjestykseen eettisesti kestämättömin perustein.

”Ajatellaan vaan että kyllä ne vaan jotenkin hoituu ja kun priorisoidaan ja pistetään jonoon niin sillä tavalla ratkastaan..niinkun ei ei haluta nähdä sitä nähdä sitä resurssiongelmaa ja sitten satsata siihen rahaa” (H5)

Sosiaalityöntekijät jopa kertovat, että sosiaalityön osaamisalue on alkanut näyttämään arvojen kovenemisen seurauksena ei-toivottavalta:

”Hyvinvointi ja sosiaalinen näkökulma ovat ikään kuin kuin jotain vanhanaikaista, josta pitäisi pyrkiä eroon” (K3)

Julkusen (2001) mukaan Suomessa 1980-luvulla alkanut julkisen reformin uudistus on tarvinnut uuden kielen, jolla toteuttaa uudistus. Hän kuvaa kieltä ”munkkilatinaksi”, jolla tarkoittaa yhtiöittämistä, yksityistämistä, tulosjohtamista, managementia, tulosbudjetointia, tuloksellisuutta, tehokkuutta, taloudellisuutta, vaikuttavuutta, liikelaitostamista jne. Nämä ovat Julkusen mukaan uutta sanastoa, jolla uudistus istutetaan. (emt. 106–107.)

Sosiaalityöntekijät puhuvat myös sosiaalityön laadun heikkenemisestä tilanteessa, jossa taloudella perustellaan jatkuvaa säästöpainetta:

”Siihen on jotenkin väsyny siihen että aina vaan mennään niinkun huonompaan suuntaan..kun mää esimerkiks aattelen sitä ett minkälaista työtä mää oon sossuna tehny alun alkaen (H6)

Sosiaalityön painopisteen nähdään muuttuneen kiireen vuoksi ja aikaa vievät työmenetelmät ovat hävinneet sosiaalityöstä. Esimerkiksi narratiivisen työskentelymenetelmän vaikuttavuudesta tuotetaan puhetta ja esitetään huolta sen häviämisestä sosiaalityöstä.

”Mää näin niinkun ihan käytännössä sen että kuinka mun asiakkaan elämä saatto muuttua kokonaan..ihminen ei oo ite nähny enää mitään vaihtoehtoja elämälleen ja sit kun me on lähetty työskenteleen sillei narratiivisesti ja ratkaisukeskeisesti..meillä oli paljon näitä ryhmämuotosia juttuja ja me oltiin vähän enemmän semmosia niinkun valmentajia niille ihmisille..että se tarina mihin he ite halus uskoo niin siihen me lähettiin uskomaan..niin mää niinkun oikeesti näin ett niitten ihmisten elämät muuttu ja me meistä tuli sit lopulta tarpeettomia niitten elämässä” (H6)

Narratiivinen työote kuvataan asiakkaan omaan tarinaan perustuvaksi työskentelymenetelmäksi, jolla parhaimmillaan saadaan radikaaleja muutoksia ihmisten elämässä. Tämä kuulostaa kokonaisvaltaiselta ja asiakkaan omista lähtökohdistä nousevalta työmenetelmältä, joka on muun muassa uuden sosiaalihuoltolain tavoite. Sosiaalityö määritellään uuden sosiaalihuoltolain (Finlex 1301/2014) pykälässä 15 seuraavasti:

”Sosiaalityö on luonteeltaan muutosta tukevaa työtä, jonka tavoitteena on yhdessä yksilöiden, perheiden ja yhteisöjen kanssa lieventää elämäntilanteen vaikeuksia, vahvistaa yksilöiden ja perheiden omia toimintaedellytyksiä ja osallisuutta sekä edistää yhteisöjen sosiaalista eheyttä”

Työn heikoista resursseista puhutaan paljon: puutteelliset työn resurssit vaikuttavat työn laatuun. Sosiaalityöstä on tullut lyhytjänteistä ja jopa toimenpidekeskeistä toimintaa, jossa ei ole sijaa kiireettömälle asiakkaiden kohtaamiselle.

”Ei pitkäjänteisyys ei oo enää sellanen arvo mitä sosiaalityössä katottais” (H8)

Sosiaalityöntekijöiden tuottamassa puheessa sosiaalityön muutoksesta ja edellä kuvatutun sosiaalihuoltolain tavoitteessa on selkeä ristiriita. Ristiriita on myös julkisen sektorin muutoksesta kirjoittavan Juhilan (2006) ja sosiaalihuoltolain tavoitteen välillä. Sosiaalityö on joutunut muun julkisen sektorin ohella taloudellisen uudistusopin kohteeksi. Uudistusopin keskeisimmät tavoitteet ovat jatkuva tehostaminen eli taloudellinen tehokkuus. Julkisen sektorin pitää tämän opin mukaan tuottaa entistä tehokkaammat palvelut samoilla tai niukkenevilla resursseilla (Juhila, emt. 72.)

Palveluiden laatua heikentävät myös palveluiden jatkuva uudelleenmuotoilu, jossa työntekijät ja asiakkaat eivät pysy mukana. Esimerkiksi organisaatiomuutoksista tuotetaan puhetta ja ne koetaan liian usein toistuvina palveluita heikentäväksi.

”Jos ajatellaan että organisaatiomutos ois niinkun terveellistä että se niinkun tulis…kerran viidessä vuodessa tai vähemmän niin siinä kakstuhatta luvun aikana X:n sosiaalivirastossa oli tullu organisaatiomuutoksia vissiin jo neljä vai mitäköhän niitä oli tullu ja sen jälkeenhän niitä on tullu lisää..koko sosiaalivirastoo ei ole enää olemassakaan” (H6)

Palveluiden kilpailuttaminen mainitaan sosiaalityöntekijöiden puheessa, jossa pohditaan miten asiakkaan inhimillinen kohtelu toteutuu jatkuvasti vaihtuvien palveluntuottajien kohtaamisissa. Vaihtuvuus nähdään ongelmana jatkuvuuden kannalta. Mänttäri-van der Kuip (2015b, 332) on todennut, että sosiaalityöntekijöiden suuri vaihtuvuus ja palveluiden sirpaloituminen etenkin suurissa kaupungeissa, heikentää mahdollisuutta tehdä pitkäjänteistä ja kokonaisvaltaista työtä. Eräs sosiaalityöntekijä puhuu juuri tästä:

”Se voi inhimillisest olla sille asiakkaalle iso juttu jos se on tutustunu yhteen palveluntuottajaan ja sitte se palvelu vaan siirretäänkin toiseen paikkaan” (H8)

Sosiaalityöntekijät puhuvat paljon, siitä mitä tuottavuuden nimissä tehdyt palveluiden uudelleenjärjestelyt tarkoittavat käytännössä. Laitospalveluiden lakkauttamiset ja perhehoidon supistaminen mainitaan esimerkkeinä palveluiden muutoksista erityisesti päihde- ja mielenterveystyössä.

”Että koko aja ku näitä säästöjä on tehty tänkin nykyhallituksen aikana nii tota se että varmaan niinkun se että päihdehuolto ja muut tämmöset on niinkun joutunu väistymään että tota on lopetettu joitaki pienempiä toimistoja..ei oikei..oo pystytty pitämään puolia silloku on näitä säästöjä tehty kunnissa” (R1: T1)

Palveluiden yksityistäminen nähdään kyseenalaisena keinona uudelleen järjestää palveluita heikoimmassa asemassa olevien ryhmien kohdalla. Eräsaaren (2007) mainitsema oikeuksien valvonnan puute tulee esiin myös aineistossani; sosiaalityöntekijät tuottavat puhetta, jossa kerrrotaan sosiaalityön asiakkaiden oikeuksien toteutumattomuudesta ja tietoisesta sivuuttamisesta. Tästä kirjoittaa seuraava sosiaalityöntekijä:

”Ja vielä, yhä on vallalla joissakin etuuksissa se, ettei niistä tiedoteta. Usein tämä on harkittua, jottei anottaisi” (K4)

Anna Metteri (2004) kirjoittaa etuutta tai palvelua vaille jäävistä asiakkaista, joita on myös sosiaalityössä. Hän tekee yhteenvetoa ”kohtuuttomiksi tapauksiksi” nimeämistään tapauksista. Yhteenvedossa mainitaan harkintaa vaativat etuudet ja palvelut, joiden perusteet osoittautuvat epämääräisiksi asiakkaalle ja jopa työntekijälle. Erityisen haastaviksi palveluiden järjestäminen muodostuu myös monimutkaisissa elämäntilanteissa, joissa ihmistä on kohdannut useampi sosiaalinen riskitekijä. (emt. 61.) Sosiaalityöntekijät ovat huolissaan erityisesti heikoimmassa asemassa olevista:

”Kaikkein köyhimpiä rokotetaan lisää” (K3)

Anttonen ym. (2013) kirjoittavat huolesta, joka liittyy markkinoistumisen seurauksiin. Erityisen heikossa asemassa olevien kansalaisten, kuten lastensuojelun, päihde- ja mielenterveyskuntoutujien palveluasumisen, vanhusten ja vammaisten palveluasumisen asiakkaat ovat enenevässä määrin yksityisten markkinatoimijoiden palvelujärjestelmässä olevia kuluttajia. (emt. 294.)

Kaiken tämän taustalla sosiaalityöntekijät näkevät olevan jatkuvan säästöpaineen.

”Ei olla katsottu tarpeelliseksi satsata resursseihin riittävästi että vaikka tiedetään että on koko ajan liikaa asiakkaita työntekijöillä” (H5)

Kuntatalouden tiukkuudesta tuotetaan paljon puhetta, jossa sanotaan että ymmärretään taloudellinen tilanne mutta ei sitä, että sosiaalityön pitäisi toteuttaa vain taloudellisia arvoja. Sosiaalityössä on korostunut tietoisuus kunnan budjetista ja sosiaalityöntekijät kertovat sosiaalityöntekijöiden syyllistämisestä, mikäli sosiaalityön menot ylittävät niille laaditun budjetin. Varsinkin sosiaalityön johtotehtävissä työskennelleet tuottavat puhetta, jossa kerrotaan paineesta laatia epärealistisen pieni budjetti, koska muuten oma työpaikka on uhattuna.

”Esimerkiks johtavan sosiaalityöntekijän tarvii olla budjetista tietonen ja kuinka paljon rahaa on tänä vuonna menny ja kuinka paljon rahaa on ens ens vuodelle mutta sitten tämmösessä toiminnassa jossa rahotetaan..tavallaan tehdään se oma tehdään töitä jotta saadaan maksettua oma palkka niin siinä siinä korostuu sitten se että kuinka eri toiminnot on hinnoteltu ja ja..kuinka paljon on asiakkaita ja kuinka paljon pitäis ehtiä..saada viikossa aikaan” (H4)

Anttosen ym. (2013) mukaan julkisella sektorilla on omaksuttu liiketalouden ja yritysmaailman periaatteita oman toiminnan lähtökohdaksi. Se on ollut seurausta markkinoistumisesta, joka on vallannut sijaa julkishallinnossa 1990-luvun alusta alkaen. Markkinoitumiseen kuuluvt periaatteet tehostaminen, kilpailuttaminen, tuotteistaminen, ulkoistaminen, palveluiden ostaminen ja myyminen sekä asiakkuuden muuttuminen kuluttajuudeksi ja henkilökohtaistumista painottavaksi. (emt. 292.) Tämä kuuluu koventuneiden arvojen diskursseissa selvästi; sosiaalityöntekijät tuottavat puhetta, josta kuuluu juuri Anttosen ym. mainitsema talouselämän puhetavan siirtyminen jo sosiaalityöhön.

Asiakkaiden aseman heikkenemisestä puhutaan tässä diskurssissa monella tapaa. Sosiaalityöntekijät tuottavat erityisen paljon puhetta huolesta, joka liittyy nyky-yhteiskunnassa vallitsevien arvojen ja asenteiden kovenemiseen:

”On surullista näin sosiaalityöntekijän näkökulmasta, että yhteiskunnassa vallitsee näin kovat arvot” (K3)

Metteri (2004) kuvaa asiakkaiden, jotka ovat jääneet vaille etuuksia tai palveluja, kokemuksia, mitä tunteita tilanne aiheuttaa. Kokemusta kuvataan sanalla kohtuuton, joka sisältää epäoikeudenmukaisuuden, nöyryytyksen ja henkisen loukkaantumisen, pettymyksen, tunteen ihmisarvon menetyksestä, luottamuksen menetyksen hyvinvointivaltioon, sen instituutioihin ja viranomaisiin sekä hylätyksi joutumisen kokemukset. Järkyttävää on yhteneväisyys aineistoni ja Metterin (emt.) tulosten kanssa: kaikki Metterin mainitsemat kohdat mainitaan aineistossa. Seuraavaksi erään sosiaalityöntekijän kuvausta sosiaalipalveluista:

”Lapsen palveluiden kustannusvastuuta pompotellaan eri tahojen välillä. Mikään sektori ei halua ottaa kontoen lapsen palveluasumisen tai sijoituksen kustannuksia, ei vammaispuoli eikä lastensuojelu. Jopa asiakaspalavereissa tätä kädenvääntöä tehdään ihan yleisesti, kenen asiakkaana asiakas nähdään. Työntekijät on valjastettu näihin tehtäviin johdon toimesta. Hyvä työntekijä pitää organisaation puolia ja tekee mahdollisimman hyvää tulosta – eli ei myönnä palveluita yhtään enempää kuin on pakko. Sosiaalityön perustehtävä, asiakkaiden auttaminen, on jäänyt pimentoon. Muistan myös esimieheni olleen useampaan otteeseen huojentunut asiakkaiden menehtymisistä” (K3)

Ohisalon ja Määtän (2014) mukaan yhteiskunnan turvaverkko ei ole täysin kattava enää. Viimeisijaisten etuuksien, kuten toimeentulotuen, ulkopuolelle voi jäädä esimerkiksi velkojen vuoksi tai jos ihminen ei eri syistä kykene hakemaan etuutta tai palvelua. Silloin näiden ihmisten on käännyttävä epävirallisen avun tai kirkon diakoniatyön piiriin. Sosiaalitoimestakin ohjataan etuuksien ulkopuolelle jääneitä asiakkaita ruoka-avun tai diakoniatyön piiriin. (emt. 44.) Olen itsekin sosiaalityöntekijänä joutunut käännyttämään useita asiakkaita diakoniatyöhön ja ruoka-avun piiriin, mikä on saanut pohtimaan sosiaaliturvajärjestelmän toimivuutta.

Sosiaalityön tasa-arvoisuus ja inhimillinen kohtelu näyttävät kärsivän talouden vaatimusten edessä. Tässä diskurssissa sosiaalityöntekijät tuottavat puhetta, jossa ilmaistaan voimakasta huolta asiakkaan asemasta sekä sosiaalityön asemasta nyky-yhteiskunnassa vallitsevissa arvoissa:

”Olen miettinyt yritetäänkö keskusteluilla ja päätöksillä vain rapauttaa hyvinvointivaltion palveluja ja onko se arvomaailma jota tarkoitetaan.. puhtaasti taloudesta” (H1)

Sosiaalityön tukalasta tilanteesta kirjoittaa myös Mänttäri-van der Kuip (2015b) viitatessaan omaan tutkimukseensa (2015a). Sosiaalityöntekijöiden mahdollisuus tehdä eettisesti vastuullista työtä on suoraan verrannollinen työn kuormittavuuteen ja koettuun pahoinvointiin. Mänttäri-van der Kuip on havainnut vuosina 2011–2012 tehdyssä tutkimuksessaan, että osa sosiaalityöntekijöistä joutuu työssään toimimaan vastoin ammattieettisiä arvojaan. Hän mainitsee, että näin tapahtuu liian monen sosiaalityöntekijän kohdalla. (2015b, 331–332.)

Olen samaa mieltä, että yksikin teko vastoin sosiaalityön ammattieettisiä arvoja (oikeudenmukaisuus, luottamuksellisuus, asiakaslähtöisyys, kokonaisvaltaisuus, kunnioitus jne.) on kohtuuton taakka yksittäiselle sosiaalityöntekijälle ja asiakkaalle. Tämä mainitaan myös aineistossa:

”Olen kokenut erittäin vahvaa turhautumista ja ammatillisen identiteettikriisin, jonka aikana minun oli mietittävä millä tavalla pystyn tekemään työtäni niin että joudun vähiten toimimaan omia arvojani vastaan” (K2)

Tämän diskurssin sisällä puhetta tuottavat sosiaalityöntekijät eivät hyväksy talouspuhetta osaksi sosiaalityötä vaan arvioivat sitä kriittisesti. Sosiaalityöntekijät tuottavat puhetta, jossa kritisoidaan jatkuvaa puhetta tuottavuudesta ja julkisen sektorin kalleudesta ja todetaan sen olevan päättäjien tietoisesti valitsema puhetapa. Carr (2007, 267) kirjoittaa juuri tästä strategioiden valinnasta; ne ovat tietoisia valintoja, joita päättäjät tekevät. Seuraavassa aineistolainauksessa pohditaan valittua puhetapaa, joka on sosiaalityöntekijän mukaan tietoisesti valittu puhetapa (tai Carrin sanoin strategia):

”Ei meistä kukaan pysty selvittämään valtion tileistä, onko tämä totta vai tarkoitushakuista pelottelua. Suomi on vauraampi kuin koskaan ja silti tämä väite. Suomi selvisi sotien jälkeen kokonaisen Karjalan kannaksen evakuoinnista ja maan nostamisesta takaisin jaloilleen. Silloin maamme oli oikeasti köyhä ja silti pystyimme siihen…mutta summa summarum: julkista keskustelua rajoitetaan ja media vartioi omia agendojaan, joten kohta emme enää tiedä mihin uskoa ja mitä uskaltaa sanoa. Emme ole kaukana Orwellin romaanin kauhukuvista. Myönnän, että mielipiteeni ovat ärhäkkäät, mutta näen uhkakuvat, enkä ole yksin. (K4)

Juhani Lehto ym. (2012) kirjoittavat muutoksesta julkisella sektorilla, joka on tapahtunut kahden vuosikymmenen aikana. He kuvaavat muutosta valtavaksi organisatoriseksi muutokseksi,

joka on muuttanut asiakkaiden aseman, palvelujen tuottamisen ja rahoittamisen tavat. Muutosta voidaan kuvat erilaisilla tutkimussuuntauksilla, joista yksi ovat hyvinvointivaltion muutos ja toinen uusi julkisjohtaminen (New Public Management). (emt. 11–12.)

Tiettyjen diskurssien hegemonisoitumista pohditaan myös aineistossa. Erään sosiaalityöntekijän puheessa kuuluu pohdinta miksi taloudelliset arvot ovat saaneet niin vahvan sijan sosiaalityössä:

”Sitä en osaa sanoa miks se (taloudelliset arvot) on tullu sosiaalityöntekijöitten ajatusmaailmaan että onko se onks sitä riittävästi kuultu siellä työpaikoilla vai onko sitten sosiaalityöntekijöitä siirtyny niin paljon sinne päättävälle puolelle että se on helpompi helppo asettua niihin koviin arvoihin kun ei tarvii kohdata enää sitä asiakasta” (H8)

Puheessa nyky-yhteiskunnan arvoista ja niiden muutoksesta näkyy myös suru ja suuttumus. Sosiaalityöntekijöiden tuottamaa puhetta leimaa tässä diskurssissa se, että eivät koe voivansa hyväksyä vallitsevia kovia arvoja.

”Hirveen kylmää ja…niinkun valheellista se keskustelu..ja se tieto…mun on hirveen vaikee niitä (arvoja) hyväksyä.. ne tuntuu musta hirveen epäoikeudenmukaisilt ja vääriltä” (H6)

Sosiaalityöntekijät tuottavat myös vastapuhetta ja kritiikkiä muun muassa vallitsevia säästöjä tavoittelevia arvoja kohtaan.

”Sosiaalityön pitäs...tuottaa..hyvinvointia..vaikuttaa yhteiskunnallisesti..rakenteellisiin asioihin hyvinvoinnin tasolla..mää aattelen..että ihmisten pitäs saaha löytää se paikkansa että ne kokee ittensä merkitykselliseks ja tässä niinkun ehkä mä nään sitten sitä semmosta kamppailua..vaikka tossa aktivointiteemassa että onks merkityksellistä vaan olla..työvoimaa..et onko se tota ainut rooli kokea merkityksellisyyttä ja arvostusta..siinä kohtaa myös sosiaaliturvan iso rooli...siihe et jotenki..työttömänä tai sit..vajaakuntosena..siun merkityksellisyys jotenki katois” (H2)

Toisaalta vastapuheessa näkyy myös sosiaalityöntekijöiden itsensä kritisointi.

”Mummielestä Suomessa jostain omituisesta syystä sosiaalityöntekijät..tai ei kaikki mutta iso osa sosiaalityöntekijöistä ei..ymmärrä sitä että se on myöskin sosiaalityötä että vaikutetaan keskusteluun ja arvoihin ja…siihen miten meidän asiakkaat nähdään miten se meidän työ nähdään ja..se on se asia mikä puuttuu julkisesta keskustelusta..se sosiaalityöntekijöiden ääni ja se ett sosiaalityöntekijät pyrkis vaikuttaan” (H6)

Sosiaalityöntekijät pohtivat tässä diskurssissa omaa hiljaisuuttaan yhteiskunnallisessa keskustelussa ja vaikuttamistyössä. Osa kertoo pettymyksestä, joka kohdistuu omaan ammattikuntaan ja jopa tieteenalaan:

”Olen surullinen ja tuohtunutkin siitä, miksi sosiaalityön ammattilaiset ja tieteenala ovat olleet hiljaa. Hiljattain esitettiin vammaistukiin suuria leikkauksia. Suurimman vastapuheen nostivat järjestöt. Missä on tieteenala ja missä kunnan sosiaalityöntekijät? Missä rakenteellinen ja politiikkaan vaikuttava sosiaalityö? (K3)

Juhila (2006) kirjoittaa siitä, kuinka sosiaalityön keskeisestä tehtävästä; syrjäytyneiden liittämisestä yhteiskuntaan, on tullut koko kansan projekti. Tällä hän tarkoittaa sitä, että yhteiskunnan reunalla olevat ihmiset nähdään uhkana ja turvallisuusriskinä yhteiskunnan yhtenäisyydelle ja valtakulttuurille. (emt. 92.) Tämä vaatimus valtakulttuuriin liittämisestä näkyy sosiaalityöntekijöiden tuottamassa puheessa.

”Ett ihmisten pitäisi olla työssäkäyviä työssäkäyviä ja pyrkiä pyrkiä siihen aktiiviseen itsensä elättämiseen” (H5)

Taloudellisten arvojen hallitsevuus näyttää erityisen vahvalta molemmissa koventuneiden arvojen aladiskurssissa. Sosiaalityöntekijät tuottavat puhetta, jossa he esittävät vasta-argumentointia taloudelliselle puheelle sosiaalityöstä. Puheessa löytyy muun muassa perusteita, miksi säästöt sosiaalimenoista eivät ole edes taloudellisesti kannattavia pitkällä tähtäimellä, inhimillisistä kuluista puhumattakaan.

”Talouden rajallisuuden toki ymmärrän, mutta sosiaalityön näkökulmasta ne ovat hyvin usein päätöksiä, jotka eivät todellakaan säästä yhtään mitään tai ole kustannustehokkait..sosiaalityön näkökulmasta jokainen peruspalveluihin laitettu satsaus säästää koska yhdenkin ihmisen syrjäytyminen tai pulmien paheneminen maksaa aina enemmän” (H1)

Sosiaalityöntekijät näkevät palvelujärjestelmän byrokraattisuuden ja siitä seuraavan asiakkaiden pallottelun ongelmaksi, johon seuraava sosiaalityöntekijä ehdottaa ratkaisuksi matalan kynnyksen palveluja:

”Pitäs olla vielä enempi semmosia matalan kynnyksen palveluja että..aina se byrokraattisuus..se on välillä hurjaa mitä sosiaalityö pitää sisällään..että se ei aina palvele sitä asiakkaan etua parhaiten että tässä toimistossa me hoidetaan sun asia tonne asti ja jos sä et sitten tänä aikana teekkään tätä tai tuota nii sitte et ookkaan meillä enää..mutta ehkä oot sitten jossain tuolla ja mää siirrän..siirrän sinun asian tuonne.. se on semmosta välillä pallottelua” (H4)

Myös asiakkaan asemasta tuotetaan aineistossa kritiikkiä. Kritiikki liittyy valinnanvapauden lisääntymiseen palveluiden yksityistämisen seurauksena:

”Asiakkaista puheenollen, on hurskasrelua käyttää nimitystä asiakas. Täyttä valetta, sillä eiväthän tosiasiassa voi vaikuttaa mitenkään palvelun saantiin eivätkä muutenkaan saa asiakkaan asemaa kuten kaupassa” (K4)

Asiakkaan puolustava ja hänen asiaansa ajava sosiaalityöntekijä edustaa Juhilan (emt.) mukaan sosiaalityön huolenpitosuhdetta. Siinä sosiaalityöntekijän rooli on asiakkaan edustaja eli puolestapuhuja tai -kirjoittaja. Sosiaalityöntekijä hallitsee tekniikat, jolla puolustaa asiakkaita, joilta itseltään puuttuvat keinot tai jaksaminen puolustaa itseään. Sosiaalityöntekijä asettuu heikoimman puolelle huolenpitosuhteessa. (emt. 179–180.) Tämän asiakkaan puolelle asettuminen nähdään nyky-yhteiskunnassa tukalana:

”Siinä poliittisessa keskustelussa ja..niissä..asiakkaissa joita mää oon ite.. tavannu niin niissä on niin räikee ero… että siinä tulee mummielestä ne kovat arvot jotenkin… ja ehkä myös niihin koviin arvoihin muuten sitten se että jos ja kun joku yrittää puolustaa..niin mä koen sen niinkun puolustamisena..niin joku puolustaa..jotenki syrjäytymisuhassa olevaa tai jotenki sitä…no viime aikoina varmaan maahanmuuttajakeskustelu…niin sitten se helposti kääntyy siihen että,,,että tota ollaan..liian suvaitsevaisia ollaan..liian hyysääviä tai mikä se sana olis..että tavallaan… ikään kuin ei olis myöskään oikein se että sosiaalityöntekijänä puolustaa omia asiakkaitaan vaan siinäkin saa heti semmotteen leiman että että ei oo vakavasti otettava” (H1)

Sosiaalityöntekijät tuottavat puhetta vastavoimien puuttumisesta poliittisessa keskustelussa, jota taloudellinen puhe hallitsee yksin. Diskurssissa tuotetaan myös puhetta todellisten vastavoimien puuttumisesta nykyisestä yhteiskunnallisesta keskustelusta:

”Että et jotenki tuntuu että mikään voima tai vastavoima ei oo onnistunu kyllä tuomaan poliittiseen keskusteluun sitä että..millasta on oikeesti olla Suomessa työttömänä tai millasta on oikeesti olla Suomessa köyhänä ja sitten ne ihmiset ite ei sitä…koska vallitsevat arvot on niin kovia niin sitten ne ihmiset ei kyllä ite pysty sitä tekemään.. ja sossut on liian väsyneitä sitä tekemään.. (H1)

Oma työn tekeminen sosiaalityön arvojen mukaisesti kuten ennenkin, nähdään kuitenkin eräänlaisena vastavoimana koville arvoille.

”Ite pyrkii tekemään työtä sillä lailla laaja-alasesti niinku sosiaalityöntekijänä on tähänki tähänki asti tehny ja tuota että sillä lailla..omassa työryhmässä ja..luottaa työryhmään ja omaan.. ajatteluun ja ongelmanmäärittelyyn” (R1:T1)

Toinen sosiaalityöntekijä pohtii vastavoimaa säästämiselle ja tinkimiselle seuraavasti:

”Mie aattele et tinkimise tilalle pitäis tulla niinkun tällasta …aa yhteisöllistä toimintaa…. mie jollai tavalla puhui tästä ihmisten merkityksellisyydestä ja osallisuudesta ja jotenki siit sellasest voimavaroja osallistua talous ois siellä turvattu pohjalla ja vois osallistua” (H2)

Yhteiskuntaan vaikuttaminen nähdään keinona parantaa sosiaalityön ja sen asiakkaiden asemaa. Sosiaalityöntekijät tuottavat puhetta, jossa näkevät sosiaalityöllä olevan merkittävän roolin yhteiskunnassa heikompiosaisten puolustajana. Sosiaalityöntekijät sanovat sosiaalityön olevan osa laajempaa vaikuttamistyötä. Puheessa korostetaan sosiaalityön merkitystä yhteiskunnan rakenteisiin vaikuttavana työnä. Sosiaalityön tärkeyttä yhteiskunnallisena vaikuttamistyönä perustellaan diskurssissa muun muassa sillä, että sosiaalityöntekijät ovat näköalapaikalla sosiaalityötä tehdessään:

”Sosiaalityöntekijät on hienolla näköalapaikalla yhteiskunnassa ja on arvokasta se kokemus ja näkemys niin toivois että se olis niinkun enemmän näkyvänä tässä yhteiskunnassa” (R1:T1)

Haverinen ym. (2014, 12) kirjoittavat sosiaalihuollon olevan nimenomaan yhteiskunnallinen tehtävä, johon kuuluvat sekä universaalit sosiaalipalvelut että yksilökohtaiset, tarpeenmukaiset ja viimesijaiset sosiaalipalvelut. Näiden tarkoituksena on tuottaa yhteiskuntaan hyvinvointia.

Eriarvoisuuden vähentäminen tai tasa-arvoisuuden edistäminen on sosiaalityön eettisten periaatteiden yksi keskeisin tavoite (Rostila, 2001). Taloudellinen puhe näyttäytyy eriarvoisuuden vähentämisen osalta toimivan sosiaalityön eettisiä arvoja vastaan. Tästä uhasta kirjoittavat muun muassa Anttonen ym. (2012). Seuraavassa kappaleessa tarkastelen puhetta, jossa painottuu yksilön oma vastuu nykyisessä arvomaailmassa.

7.1.2 Yksilön itsevastuun diskurssi

Yksilön itsevastuun diskurssissa sosiaalityöntekijät tuottavat puhetta yksilön omasta vastuusta, itsensä elättämisen vaatimuksesta, aktivoinnista, vaatimuksesta tuottaa yhteiskuntaan tuottavia jäseniä jne. Sosiaalityöntekijät tunnistavat nykykeskusteluissa oman vastuun korostamisen:

”Arvot näyttävät perustuvan itsevastuun ideologiaan” (K3)

Diskurssissa puhutaan yksilön vastuun korostamisesta, joka nähdään yhtenä esimerkkinä vallitsevien arvojen koventumisesta ja jopa välinpitämättömyydestä:

”Mun silmään ainakin pistää paljon sellanen puhe..keskustelu ja jutut jossa ajatellaan että me kaikki ollaan vaan sillei itestämme vastuussa ja ett jos sä et nyt pärjää nii sää et vaan pärjää että voi voi että mitäs se mulle kuuluu” (H6)

Diskurssissa pohditaan sosiaalityön pakottamista tehokkuuden muottiin. Sosiaalityöntekijät näkevät sen taustalla olevan tuottavuuden vaatimuksen sekä ymmärtämättömyyden sosiaalityön asiakkaiden elämän kokonaisuudesta, jossa työllistyminen nähdään kaukaisena tavoitteena:

”Ei olla valmiita…miettimään niitä ihmisten tilanteita..vaan..nähdään se semmotteena että vaan kaikin mahdollisin tavoin pitää heijjät kaikki saada..jotenki takasin tuottaviks jäseniks ja takasin jonnekin..missä ne ei oo ehkä ikinä ollukkaan..mummielestä se kertoo..ymmärtämättömyydestä…siitä että mitä ne tilanteet oikeesti voi olla..hirveen kovat arvot vallitsee”(H1)

Yksilöiden aktivoinnista ja vastuuttamisesta on alettu enevässä määrin puhua myös sosiaalityössä. Alun perin aktivointi liitettiin pääasiallisesti pitkäaikaistyöttömiin ja myös sosiaalityössä aktivointia on käytettu erityisesti pitkäaikaistyöttömien kanssa työskentelyyn. Aktivointi on turvattu myös toimeentulotukilailla (Finlex 1412/1997), joka astui voimaan vuoden 1998 alussa. Lailla sosiaalityöntekijälle annettiin mahdollisuus alentaa perustoimeentulotukea, mikäli toimeentulotuen saaja ei osoittanut aktiivisuutta työnhaussa. (Blomberg, 2003, 56.)

Aktivointi liittyy sosiaalityössä pitkäaikaistyöttömien aktivointiin työmarkkinoille. Sosiaalityöntekijät tuottavat puhetta, jossa mainitaan työllistämisestä tulleen sosiaalityön keskeisiä tehtäviä erityisesti kunnallisessa sosiaalityössä.

”Ihmisten pitäisi olla työssäkäyviä työssäkäyviä ja pyrkiä pyrkiä siihen aktiiviseen itsensä elättämiseen” (H5)

Työllisyydestä on tullut hallitusten kestohuolenaihe ja esimerkiksi vuonna 2003 pääministeriksi nimetyn Matti Vanhasen hallitusohjelman nimi oli ”Työllä, yrittämisellä ja yhteisvastuulla uuteen nousuun” (Juhila, 2006, 57). Se kertoo huolesta, joka on yhteiskunnan korkeimmalta taholta alkaen liitetty toimettomuuteen, työttömyyteen ja oman vastuun heikkouteen.

Sosiaalityöntekijät kokevat, että heiltä vaaditaan asiakkaiden tehokasta auttamista. Puhetta tuotetaan myös siitä, kuinka aktivointisuunnitelmien toteutus on usein yksipuolista eikä perustu asiakkaan todelliseen kuunteluun.

”Jos aattelee tätä sosiaalityötä..suunnitelmia vähän että se asiakas ei välttämättä ihan..oo mukanakaan kunnolla kun ollaan tekemässä sitä suunnitelmaa ett sosiaalityöntekijä vähän niinkun antaa sanat suuhun tai joutuu tekeen suunnitelman ilman ett asiakas ei saavu paikalle ku laki vaatii että tehdään jotain perusosan alentamiseen liittyvää suunnitelmaa” (H5)

Julkusen (2001) mukaan aktiivisen sosiaalipolitiikan malli on seurausta kritiikistä, jota on esitetty sosiaaliturvariippuvuutta kohtaan. Aktivoinnista on tullut sosiaalipolitiikan tärkeimpiä keinoja poistaa tämä riippuvuus. (emt. 169–170.) Juhilan (2014) mukaan ekonomismin ja individualismin taustalla on uusliberalismi, joille kaikille on yhteistä yritteliäisyyden tavoite. Ihmisten riippuvuus hyvinvointivaltiosta nähdään huonona asiana ja pyrkimyksenä on ihmisten velvollisuuksien ja oman vastuun korostaminen. (emt. 75–77.)

Sosiaalityössä aktivointisuunnitelmasta on tullut sosiaalityöntekijän työtä ja se antaa sosiaalityöntekijälle mahdollisuuden käyttää keppiä ja porkkanaa eli sanktioita ja kannustimia. Aktivointisuunnitelman teko kuuluu kuntouttavan työtoiminnan järjestämiseen ja ne molemmat ovat sosiaalityössä eettisesti ristiriitaisia. Ne ovat periaatteessa asiakkaalle mahdollisuuksia tuovia toimia ja johtavat parhaimmillaan työllistymiseen. Toisaalta aktivointisuunnitelma ja kuntouttava työtoiminta taas asettavat asiakkaalle vaatimuksia ja häntä arvioidaan sen sijaan, että yhteiskunnallisia olosuhteita arvioidaan. (Juhila 2006, 59–60.) Eräs sosiaalityöntekijä on omaksunut aktiivisuuden tavoitteen:

”Henkilökohtaisesti en pidä pahana enkä vääränä sitä keskustelua, jossa kysellään ihmisten oman vastuun perään heidän toimeentulostaan puhuttaessa” (K2)

Sosiaalityössä on aineiston sosiaalityöntekijöiden mukaan lisääntynyt tarve osoittaa työ kannattavaksi ja vaikuttavaksi. Sosiaalityöntekijät tuottavat puhetta jatkuvasti kasvavasta paineesta tarkkailla kuluja ja vertailla palveluja, erityisesti lastensuojelussa. Se aiheuttaa muun muassa asiakkaiden siirtelyä eri sektorilta toiselle, jota eräs sosiaalityöntekijä kuvaa:

”Lastensuojelun ja psykiatrian välinen pallottelu toisinaan että nuori on..oikeesti todella kipee..mieleltään sairas..välttämättä ei oteta minnekkään psykiatrian yksikköön..he tietää no lastensuojelussa lastensuojeluun vaan takasin ja jonkun on pakko hoitaa ja sit ollaankin kinkkisessä tilanteessa että tämmösiä..rajanvetotilanteita varmasti paljon” (H4)

Talouden logiikan periaatteena on riippuvuuden poistaminen ja yritteliäisyyden lisääminen, joka asettaa sosiaalityölle suuria paineita. Sosiaalityöntekijä nähdään vartijana riippuvuuden purkamisessa ja ihmisten vastuuttamisessa. Sosiaalityöntekijöiltä, kuten muilta hyvinvointivaltion ammattilaisilta odotetaan kykyä nähdä jopa tulevaisuuteen jotta löydettäisiin ongelmatapaukset ja siten ehkäistä tulevat syrjäytymisuhat. (Juhila, 2014, 77.)

Molemmissa aladiskursseissa, joissa tuotetaan puhetta koventuneista arvoista, puhutaan yhteiskunnallisen keskustelun kovuudesta. Yleiset asenteet koetaan kovina sosiaalityön asiakkaita kohtaan. Eräs sosiaalityöntekijä tuottaa puhetta jopa empatian katoamisesta yhteiskunnasta:

”Mihin on hävinny empatia ja voisko olla ees empatiaa vähän enemmän..ja just joku semmonen ymmärrys siitä että mikä voi johtaa mihinkäki” (H6)

Sosiaalityöntekijät tuottavat puhetta, jossa mainitaan yleisesti vallalla oleva ymmärtämättömyys siitä, mitä sosiaalityö käytännössä on:

”Tässä meidän nyky-yhteiskunnassamme niin…se on mielestäni aika aika vähäistä se keskustelu ja ihmisillä on varmaan aika vähän tietoo tietoo..jotka eivät työskentele tällä alalla niin siitä sosiaalityön mahdollisuuksista ja merkityksestä” (H5)

Tässä diskurssissa tuotetaan myös vastapuhetta ja kritiikkiä. Sitä tuottavat sosiaalityöntekijät kritisoivat eniten itsensä elättämisen, tehokkuuden ja tuottavuuden vaatimuksia.

”Tässä kilpailukyky-yhteiskunnassa työttömät, vanhukset, köyhät ja syrjäytyneet nähdään yhteiskunnan laitamilla oleviksi näkymättömiksi ihmisiksi, jotka eivät ole onnistuneet samalla tavoin elämässä kuin menestyjät” (K3)

Koventuneet arvot koetaan joidenkin sosiaalityöntekijöiden keskuudessa mahdottomina hyväksyä. Seuraavan sosiaalityöntekijän näkemys kovista arvoista on:

”Koen, etten pysty allekirjoittamaan nykyisiä kovia arvoja. Ne sotivat sosiaalityön eettisiä arvoja vastaan hyvin räikeästi” (K3)

Diskurssissa tuotetaan myös vastapuhetta, jossa muistutetaan sosiaalityöntekijöitä heidän harkintavallastaan, joka pätee myös kuntien tiukassa taloustilanteessa. Sosiaalityöntekijän harkintavalta nähdään mahdollisuutena tehdä vastarintaa. Närhi ym. (2014, 228) muistuttavat, että toisaalta juuri harkintavallan käyttö tekee sosiaalityöstä vaativaa ja vastuullista. Seuraavassa aineistolainauksessa kuvataan juuri Närhen ym. mainitsemaa vastuullisuutta ja vaativuutta.

”Vaikka on jotkut sisäset menettelytavat tai ohjeet että..kuntatalous on niin tiukalla ett sie et vaikka toimeentulotukityössä tai lastensuojelussa myönnä niille lapsille jotai vaikka taloudellista etuutta nii se on..menettelytapa…(virhe) koska sie oot sosiaalityöntekijä siul o yksilölline tarveharkinta siul menee perustuslain…iha niin pitkälle menee se oikeus sull pitää olla…ammattitaitoa tehdä se työ perustella se jos sie näät ne tarpeet vaikk ne ois ne menettelyohjeet kuin linjannu jostaki asiasta…mie juuri aattele se o..siun tää on se tiukka paikka sosiaalityöntekijöille sitte tehdä että kuinka sie..itse ammattilaisena seisot jonku kuntatalouden vastinparina ja siin kohtaa mie niinko aattelen että..sillon se on laillinen näkökulma siihen” (H2)

Erityinen piirre tässäkin diskurssissa on se, että sosiaalityöntekijät tuottavat jopa sosiaalityön ja itsensä kritiikkiä. Kritisoitavaa löytyy oman ammattikunnan hiljaisuudesta yhteiskunnallisessa keskustelussa, sosiaalityöntekijöiden omien keskustelujen ahdaskatseisuudesta, erilaisten mielipiteiden väheksymisestä työyhteisöissä sekä asiakkaiden heikosta asemasta. Sosiaalityöntekijät tuottavat selkeää huolta oman ammatikuntansa hiljaisuudesta, jonka osa näkee ongelmallisena. Toisaalta moni sosiaalityöntekijä pohtii myös ulkoapäin tulevia syitä hiljaisuuteen ja sitä, miksi sosiaalityöntekijät vaikenevat yhteiskunnallisessa keskustelussa.

”Ees omassa työyhteisössä kauheesti keskustella sosiaalityön roolista.. se jää niinkun omaks..sosiaalityöntekijän pään sisällä olevaa keskustelu tai kollegan kanssa vaihtaa näitä ajatuksia että pitäisi ehkä omassa työyhteisössä vielä enemmän niinkun pohtia.. pohtia sitä työtä ja niitä arvoja…ehkä sitten voi olla että ei oo sitten..joskus se voi olla johtamisen johtamis tai ei ole riittävästi resurssia johtajilla seurata tätä ett sitten johtaisi tätä työyhteisön keskustelua ehkä näen sitäkin siinä puutetta..toivoisin sitä että sitä nostettais..esimies ehkä esimiestenkin taholta” (H5)

Diskurssi on erityisen mielenkiintoista tutkimuskysymysteni ja tutkielmani tulosten kannalta. Tutkielman tavoitteenahan on löytää vastapuhetta ja kritiikkiä talouspuheelle, mutta myös kaikenlainen kyseenalaistaminen ja vaihtoehtojen etsintä on ollut tavoitteenani. Tässä diskurssissa nousee esiin sosiaalityöntekijöiden kriittisyys ja asioiden kyseenalaistaminen, joka kohdistuu hegemonisina pidettyihin diskursseihin.

7.2 Pehmentyneiden arvojen diskurssi

Toisin kuin koventuneiden arvojen diskurssissa, pehmentyneiden arvojen diskurssissa nykyyhteiskunnan arvojen nähdään pehmentyneen. Diskurssissa on kaksi painotusta, joissa arvojen muutos pehmeämpään suuntaan nähdään hyvin eri tavalla. Olen nimennyt tämän ensimmäisen puhetavan positiivisen ihmiskuvan diskurssiksi. Siinä tuotetaan puhetta arvojen muutoksesta positiiviseen suuntaan:

”Minusta nykyiset yleiset arvot näyttäytyvät aika inhimillisinä” (K1)

Jälkimmäinen aladiskurssi on nimetty hyväksikäyttäjäasiakkaiden diskurssiksi. Siinä tuotetaan puhetta, jossa yhteiskunnan pehmentyneet arvot koetaan kielteisinä. Oman vastuun häviämisen nähdään koskevan pientä joukkoa asiakkaita, mutta kehityksestä esitetään silti huolta. Asiakkaiden oma yrittäminen nähdään tässä joukossa hävinneen. Palvelujärjestelmän nähdään aiheuttavan asiakkaiden laiskistumista, oman vastuun heikkenemistä ja passivoitumista.

”Kyllähä nää hyvinvointipalvelut on..vähä hävittäny sitä omaa vastuuta et toki..tää on aika marginaalinen porukka jonka kanssa me tehdään töitä.. siinä se aika selkeesti näkyy välillä..nii et mut se o toki semmosta et miksi näin on käynyt nii se o oma, yhteiskunnan omaki vika et on luotu jotenki sellanen sellaset rakenteet jotka ei niinku kannata ponnistella..ei se o yksi ihmiste vika et ihminen on aika laiska moni moni pohjimmiltaa et jos saa niinku tekemättä mitää..semmosen peruselämisen niin so what”. (R2:T1)

Diskurssissa on myös toisaalta mutta toisaalta sävyjä, jossa sosiaalityöntekijät tuottavat puhetta nyky-yhteiskunnan arvoista jollain tapaa ristiriitaisella tavalla. Esimerkiksi seuraavassa aineistolainauksessa sosiaalityöntekijä puhuu itse kovien ja pehmeiden arvojen ristiriidasta:

”No ite suhtaudun ehkä tähän kovat vastaan pehmeet arvot näkökulmaan vähän ristiriitasesti ett ymmärrän kyllä sen resurssi…eli raha rahan ratkasevuuden” (H8)

Sosiaalityöntekijät tuottavat myös puhetta, jossa sosiaalityön arvot ja yhteiskunnassa vallitseva talouspuhe on luontevasti yhteensovitettu. Toisaalta mutta toisaalta puhetta tuottavat sosiaalityöntekijät pohtivat muutoksen hyviä ja huonoja seurauksia. Olen kaikesta huolimatta muodostanut vain kaksi aladiskurssia pehmentyneiden arvojen diskurssissa, koska niissä kiteytyvät oleellisimmat puhetavat arvojen pehmentymisestä.

7.2.1 Positiivisen ihmiskuvan diskurssi

Pehmentyneiden arvojen diskurssissa nähdään nyky-yhteiskunnan arvojen pehmentyminen, joka tarkoittaa muun muassa sitä, että sosiaalityön asiakkaita ja muita ennen syrjittyjä ryhmiä ymmarretään paremmin kuin ennen:

”Tavallaan ne arvot jollakin tavalla pehmentyny ja jollakin lailla ymmärretään änäs myös vähäosaisia ihmisiä” (R1:T2)

Arvojen muutoksen hyväksi kokevat sosiaalityöntekijät puhuvat arvojen muuttumisesta inhmillisempään ja avarakatseisempaan suuntaan ja sosiaalityön asiakkuus koetaan normaaliksi nykypäivänä:

”Yleisesti hyväksytään se ajatus että meillä on aina ihmisiä ja ihmisillä tilanteita, jolloin omaehtoinen elannon turvaaminen ei voi toteutua” (K1)

Sosiaaliturvaetuuksien hakemisen nähdään olevan nyky-yhteiskunnassa hyväksytty tapa hankkia elanto ja sitä pidetään positiivisena muutoksena. Sosiaalityöntekijät tuottavat puhetta, että kuka tahansa voi kohdata elämässään tilanteita, joissa joutuu hakemaan apua.

”Kuka tahansa meistä suomalaisista voi tänä päivänä kokea jonkun ongelman jonkun sosiaalisen ongelman ett on työttömyyttä on leipäjonoja on kaikkee” (R1:T2)

Avun hakeminen ja saaminen eivät ole enää yksilöä nöyryyttäviä tai arveluttavaksi tai moraalittomaksi tekeviä, kuten erään sosiaalityöntekijän mukaan oli vielä 1980-luvulla:

”Jos vertaa tätä aikaa 80-lukuun, on käsittääkseni selvä ero siinä miten luontevana tai kyseenalaisena (häpeällistä) koetaan mennä pyytämään taloudellista apua (toimeentulotukea) sosiaalitoimistosta. Tänä päivänä ”sossun tuilla” eläminen on vain yksi tapa hankkia toimeentulonsa.” (K1)

Ymmärryksen lisääntyminen mainitaan yhtenä syynä asenteiden pehmentymisen taustalla. Myös tiettyjen ilmiöiden yleistyminen ja muuttuminen jokapäiväiseksi, esimerkkinä työttömyys, koetaan syrjintää ja yksilöiden paheksuntaa vähentävänä.

”Yhä useampaa suomalaista työttömyys ilmiönä koskettaa joko suoranaisesti tai lähipiirissä.. ett tämmönen kokemus nykyajassa että yhä useempi ihminen on joutunu hakemaan toimeentulotukea yhä useempi ihminen on joutunu..hakemaan jotain työttömyysetuutta..viimesijasta etuutta niin..se on kuitenkin omalta osaltaan..vähentäny..häpeää..tai semmosta..koska niin moni ihminen on joutunu samaan tilanteesee” (H7)

Sosiaalityön asiakkaiden aseman vahvistumisen nähdään johtuvan myös julkisen palvelujärjestelmän muutoksesta. Ennaltaehkäiseviin palveluihin panostaminen nähdään viimesijaisten palveluiden tarpeen vähenemisenä, joka myös muuttaa palveluiden luonnetta ”kaiken kansan palveluiksi, kuten eräs sosiaalityöntekijä sanoo. Palvelut nähdään kokonaisuudessaan helpommin saatavina, runsaampina, vähemmän leimaavina ja ennaltaehkäisevyyttä korostavina.

Erään sosiaalityöntekijän mielestä sosiaalipalvelujen taso on Suomessa hyvä ja hän kertoo seuravaa:

”Suomi on kuitenkin ollu heikoistakin kuitenkin kohtalaisen hyvin huolehtinut valtio” (R2:T1)

Metteri (2004) on tutkinut sosiaali- ja terveyspalveluita siitä näkökulmasta, miten ne toteutuvat Suomessa. Hänen mukaansa palvelujärjestelmässä on parannettavaa paljonkin. Ongelmia tuottaa myös sosiaalityössä järjestelmän byrokraattisuuden ja kontrolloivuuden painotus, joka uhkaa sosiaalityön etiikkaa. (emt. 129.)

Tiedon lisääntyminen nähdään toisena syynä asiakkaiden aseman muutokseen parempaan suuntaan. Asiakkaiden tietoisuus omista oikeuksistaan on lisääntynyt.

”Asiakkaat ovat paljon aikaisempaa tietoisempia lainsäädännön heille turvaamista palveluista ja etuuksista” (K1)

Tietoa palveluista saa helpommin esimerkiksi internetistä. Asiakkaiden oikeusturvasta ja esimerkiksi omien asiakastietojen saannista ja luovuksesta on säädetty sosiaalihuoltolaissa, joka koskee asiakkaan asemaa ja oikeuksia (Finlex 812/2000). Avoimuudesta ja läpinäkyvyydestä on tullut sosiaalihuollon keskeisimpiä periaatteita. Tämä on myös uuden julkisjohtamisen tavoitteita; sosiaalityöntekijän asema muuttuu tarkkailun kohteeksi (Eräsaari, 2007).

Sosiaalityöntekijät tuottavat puhetta asiakkaiden saamien palveluiden muuttumisesta nornaaleiksi:

”Palveluja – kotipalvelua, perhetyötä, toimeentulotukea, vammaispalveluja jne. – pidetään normaalipalveluina samaan tapaan kuin sitä että käyttää terveyskeskusta” (K1)

Uusi sosiaalihuoltolaki (Finlex 1301/2014) mainitaan myös aineistossa yhtenä tekijänä muutoksen taustalla. Uusi sosiaalihuoltolaki mainitaan syynä palveluiden asiakaslähtöisyyden vahvistumiseen. Sosiaalityöntekijät tuottavat puhetta, jossa näkevät uuden sosiaalihuoltolain myös antavan heille itselleen turvaa toteuttaa paremmin sosiaalityön eettisiä arvoja. Sosiaalihuoltolaissa painotetaan muun muassa rakenteellista sosiaalityötä (pykälä 8) ja sosiaalipalveluiden arvioinnista ja valvonnasta on säädetty laissa tarkemmin kuin ennen (pykälät 47-49a). Sosiaalityöntekijät tuottavat puhetta näiden lakipykälien vaikutuksesta työhön.

”Tulee ja toivottavast tuleekin..löytämää sosiaalityölle aikaa tehä sitä..rakenteellist sosiaalityötä niinkun sosiaali..siinä uuess sosiaalihuoltolaissa tai mikä o jo kohta vuos sitte tullu voimaa nii sanotaa vahvasti ett mein pitäis tuottaa sosiaalista raportointia mikä vaikuttaa kuntatasolla ja näin ja tuoda..arjen ääni näitten..ihmisten ääni” (H2)

Yksilöllisyyden positiiviseksi kokevat sosiaalityöntekijät kokevat, että yksilöllisyyden korostuminen tarkoittaa asiakkaiden tilanteiden ja elämän yksilöllisempää ymmärrystä. Sosiaalityössä voidaan huomioida asiakkaiden tarpeet yksilöllisemmin kuin ennen:

”Viime ajat ovat olleet individualismin aikaa. Ihmiset ja heidän tilanteensa nähdän yksilöllisinä ilmiöinä. Esimerkiksi toimeentulotuen varassa elämistä ei pidetä yksiselitteisesti arveluttavana” (K1)

Uuden julkisjohtamisen seurauksena on siirrytty kuluttajuuteen myös sosiaalipalveluissa. Se nähdään mahdollisuutena tarjota yksilöllisiä palveluita kullekin kuluttajalle. Toinen asia, jota korostetaan kuluttajuusnäkökulmassa, on ihmisen mahdollisuus valita itselleen sopivia palveluja. (ks. Kuusinen-James & Seppänen, 2013).

Sosiaalityöntekijöiden tuottamassa puheessa kuuluu myös se, että sosiaalityöntekijöiden oma ihmiskäsitys on muuttunut positiivisemmaksi sosiaalityön myötä. Useampi kuin yksi sosiaalityöntekijä tuottaa puhetta, jossa kertoo oman käsityksensä sosiaalityön asiakkaista muuttuneen positiivisempaan kun on itse toiminut sosiaalityöntekijänä:

”Jos luottaa ihmisiin ja antaa niille mahdollisuuksia niin kyllä ihmiset on kykeneviä ja ihmiset oikeesti voimaantuu kun niille antaa..mahdollisuuksia..ett semmonen oma käsitys ihmisistä ja ihmisyydestä on..muodostunu..positiivisemmaks kun aikasemmin..ei ihmiset oo vaan sillei pelkästää..reppanoita tai sellasia että jos..tulee sosiaalitoimiston asiakkuuteen tarkottas sitä että se ois jotenkin sellanen leima otsassa niinkun loppuelämän vaan että hei kyllä ihmiset oikeesti haluu edetä elämässään ja kun antaa mahdollisuuden siihen niin ihmiset oikeesti tarttuu niihin ja menee sitten etiäpäin..ett..sillei mummielestä (H7)

Myös tässä diskurssissa puhutaan myös arvojen muutoksesta toisaalta mutta toisaalta puheella. Silloin sosiaalityöntekijöiden tuottamassa puheessa nähdään muutos asiakkaiden asemassa joltain osin parantuneen, mutta muutosta ei silti kokonaisuudessaan pidetä positiivisena. Esimerkiksi nuorten asiakkaiden aseman paraneminen nähdään kaksijakoisena: osa nuorista hyötyy nykyjärjestelmän tuesta, kuten nuorisotakuusta, mutta sen ei nähdä sopivan kaikille nuorille.

”Se oli nuorisotakuu tai tämmönen ja se puhutti tosi paljon..sen niin kun näki oikeesti että tosi paljon satsattiin siihen että ihmiset pääsis kaikki ketkä niinkun halus pääs opiskelemaan johonkin niinkun aikuisopistoon tai tällei..oli aika paljon meijjän asiakkaita jotka sitten putos pois aika nopeesti mutta oli siellä sellasiakin..ett ketkä sinne jäi ja niitä ei näkyny sen jälkeen että ei sekään täydellinen ollu kaikille mutta mikä järjestelmä on” (H7)

Mäntysaari (2007) pohtii sosiaalityötä siitä näkökulmasta, että syrjiikö se joitain asiakasryhmiä. Hänen mukaansa kaikkein syrjäytyneimpien ihmisten on Suomessa vaikein saada sosiaalityön palveluita. Tämä johtuu monista tekijöistä, joista muutaman mainitakseni ovat puutteellinen kielitaito tai tietokoneen käyttötaito. (emt. 115.) Itselleni tulee mieleen myös puutteelli-

nen lukutaito, joka vaikeuttaa viranomaisavun hakemista. Kankea byrokratia edellyttää kirjallisten hakemusten tekoa ihmisiltä, joilla voi olla pahimmillaan vaikeuksia päästä edes kotiovesta ulos.

Sosiaalityöntekijän rooli yhteiskunnallisena vaikuttajana on aihe, josta tuotetaan ristiriitaista tai toisaalta mutta toisaalta-puhetta. Vaikuttaminen nähdään tärkeänä, mutta samassa puheessa pohditaan, kuuluuko se sosiaalityöntekijöille vai ei.

”Kyllä mää nään kaikenlaista rakenteellista vaikuttamistyötä..se on mun mielestä tärkeetä..että..näytään ja kuulutaan ja..kerrotaan sitä..todellisuutta..että mitä ollaan työn kautta..nähdään..mää en sit tiiä mikä siinä on että sitä ei tapahdu enempää…mää jotenkin aattelen ite että se rakenteellinen sosiaalityö niin..on jotenkin...ite näkisin sen että se on..esimiesten vastuulla aika paljon..että se semmonen...ett voijaanhan mekin tehä..olla vaikka keskustelijoita..yhteiskunnallisia keskustelijoita..mut emmää tiiä sitten voiks siihen..velvottaa työntekijät..onks se..enemmän..riippuu jonkun henkilökohtasista mieltymyksistä ja vaikka semmosesta oman..poliittisesta aktiivisuudesta” (H7)

Juhilan (2006) mukaan sosiaalityöllä on merkittävä asema yhteiskunnallisesti vaikuttavana työnä. Myös hän näkee sosiaalityön hankalan aseman, jossa sen yhteiskunnalliseksi tehtäväksi on muotoutunut syrjäytyneiden liittäminen yhteiskuntaan taloudellisen tuloksellisuuden ja vastuullisuuden keinoin. (emt. 92.) Diskurssissa tuotettu puhe asiakkaan aseman kahtiajakoisesta muutoksesta on osuva esimerkki diskurssin ristiriitaisuudesta. Yksilön lisääntyneet oikeudet ja mahdollisuudet ovat aihe, josta tuotetaan toisaalta mutta toisaalta puhetta:

”Sosiaalityössä..tai palveluja on kehitetty ja hyväänkin suuntaan ja on paljon erilaisia tukimuotoja tarjolla..on myös niitä jotka tippuu sinne systeemin ja järjestelmän väliin mutta..mutta koko ajan kehitetään asiakkaille enemmän ja asiakaslähtösempiä palveluita” (H4)

Ihmisten syyllistämisestä puhuva sosiaalityöntekkijä tuo puheessaan esiin ristiriidan, mikä kuuluu aineistossa tässä kohtaa:

”Toki julkisessa keskustelussa näyttäytyy ajatus siitä, että toisten työn tuloksilla kerätyillä verovaroilla eläminen on arveluttavaa, mutta se ei minusta ole niin leimaavaa ja yksilöön kohdistuvaa kuin ennen.” (K1)

Sosiaalipolitiikan ja sosiaalihuollon muutoksesta kirjoitetaan myös tutkimuksissa ristiriitaisesti. Haverinen ym. (2014) ovat sitä mieltä, että sosiaalihuolto sisältää kipupisteitä rakenteissa, organisaatioiden toiminnassa, tietopohjassa ja käytännöissä. Heidän mukaansa palveluiden ja puhetapojen muutokset ja niiden seuraukset nähdään vasta pidemmän ajan kuluessa (emt. 20.) Eräsaari (2007, 87) puolestaan kirjoittaa muutoksen aiheuttaneen julkisen sektorin rajun muutoksen, jossa kansalaisia kohdellaan kaltoin ja heidän oikeutensa eivät enää toteudu. Seuraavassa aineistolainauksessa näkyy tämä kaksijakoinen käsitys yhteiskunnallisesta muutoksesta.

”Ylisukupolvisuus ja ongelmien syveneminen..tämä moniongelmaisuus marginaaliporukka..se kasvaa ett en voi sanoo että valtavasti mutta..kasvaa kuitenkin ja..yhä hankalammin autettavissa..se on..yhtä lailla sitten myöskin totta …kyllä nää ääripäät ei..enää sillei keskustele keskenään..ne elää semmosta..omaa..omia maailmoitaan..sinne on vaikee päästä..niin miten sinne oikein pääsis vaikuttamaan..ja miten palvelujärjestelmä sitten pystyy..puuttumaan ihmisten ongelmiin joilla on..voimakas päihde voimakas mielenterveysongelma ett se on tää kaksoisdiagnostiikkaongelma ett kuka ikään kuin..kenen vastuulla kuka hoitaa heidän asioitaan..asumispalveluissa ja avopalveluissa..että siinä on semmosta marginalisoitumista ja..poistippumista..järjestelmän puolesta..ei oo olemassa ikäänkun sellasia kuka hoitais tämmösten ihmisten ongelmia” (H7)

Tämän diskurssin puhe on pääsääntöisesti muutoksen positiivisena näkevää, mutta myös ristiriita näkyy aineistossa monessa kohtaa; toiset sosiaalityöntekijät tuottavat puhetta muutoksen positiivisista vaikutuksista ja toiset saman muutoksen negatiivisista vaikutuksista. Puheen ristiriitaisuutta kuvaa aseuraava aineistolainaus:

”Jos ajatellaan arvomaailmaa niin sillei positiivisesti voi kuitenkin aatella että tietoa kuitenkin ja..jotenkin semmosta moniarvoisuutta on yhteiskunnassa että..ymmärretään..tämmosiakin asioita mutta samaan aikaan on olemassa tämmösten kaupallisten arvojen tämmönen voimakas..esiinnousu” (R1:T1)

Seuraavassa diskurssissa esitellään puhetta, jossa muutos nähdään pääasiassa negatiivisesti, vaikkakin siinäkin diskurssissa on ainakin itselleni jotain ristiriitaisuuden tunnetta aiheuttavaa.

7.2.2 Hyväksikäyttäjäasiakkaiden diskurssi

Pehmentyneistä arvoista puhetta tuottavien sosiaalityöntekijöiden puheesta on erotettavissa muutoksen negatiivisena kokevan puheen painotus. Siinä nähdään arvojen muutoksen vaikuttaneen siten, että sosiaalityön asiakkuus ja etuuksien hakeminen on muuttunut täysin normaaliksi tavaksi hankkia elanto, joka koetaan huonona kehityksenä:

”Toisaalta muistelen vieläkin hämmentyneen sitä, kuinka huomattavankin hyvätuloiset vanhemmat lähettivät opiskelijalapsiaan 90-luvun laman aikaan hakemaan toimeentulotukea kun he eivät olleet saaneet kesätöitä. Sosiaalitoimiston ”kynnys” ei ollut enää niin korkea. Toimeentulotuki alettiin nähdä samaan tapaan jokaisen oikeutena kuin joku KELA-etuuskin. (K1)

Sosiaalityöntekijät, jotka tuottavat puhetta tässä diskurssissa eivät puhu suoraan sanoilla sosiaaliturvan hyväksikäyttö. Puhetta tuotetaan vääristyneestä palvelujärjestelmästä, joka osaltaan mahdollistaa vääristyneen elämäntavan eli sosiaaliturvalla elämisen.

”Puhe siitä, ettei viitsi mennä töihin kun sossusta saa saman rahan tekemättä mitään, kertoo minusta vääristyneestä asenteesta.Tai ehkä enemmänkin vääristyneestä palvelujärjestelmästä, mikä mahdollistaa tällaisen asenteen ja valinnan” (K1)

Myös oman vastuun häviämisestä tuotetaan puhetta tässä diskurssissa toisenlaisesta näkökulmasta kuin arvojen muutoksen negatiivisesti kokevat sosiaalityöntekijät tuottavat. Puheessa

pohditaan syitä oman vastuun häviämiseen ja osasyy nähdään vääristyneessä palvelujärjestelmässä. Sosiaalityön ja hyvinvointivaltion nähdään sisältävän piirteitä hyväuskoisuudesta ja sosiaaliturvajärjestelmän olevan liian antelias.

Sosiaalietuuksien ja palveluiden hakemisen helppous ja normaalisuus nähdään ongelmallisena, koska silloin kuka tahansa voi nykypäivänä hakea toimeentulotukea tai kotihoidon apua.

”Käsitykseni mukaan asiakkat voivat tänään hakeapalveluja ja avustuksia sosiaalitoimesta sen kummemmin miettimättä.Palveluja – kotipalvelua, perhetyötä, toimeentulotukea, vammaispalvelua jne– pidetään normaalipalveluina samaan tapaan kuin sitä että käyttää terveyskeskusta” (K1).

Susan Kuivalainen (2007) kirjoittaa sosiaaliturvakeskustelun piirteestä, jossa ollaan huolissaan sen väärinkäytöstä ja sosiaaliturvan alikäyttö jää vähemmälle huomiolle. Hän viittaa Hellsten & Uusitalon (1999) tutkimukseen, jossa on todettu sosiaaliturvan alikäytön olevan mittavampaa kuin ylikäytön (emt. 49.)

Sosiaaliturvan passivoivuudesta tuotetaan myös puhetta. Sosiaaliturva elannon turvaajana nähdään vähentäneen asiakkaiden halua mennä palkkatyöhön. Sosiaaliturvan liian korkeasta tasosta tuotetaan puhetta:

”On sosiaaliturvan taso niin korkee että ei kannata ottaa vastaan vastaan..pätkätyötä tai ees semmosta puolaikasta työtä..että mikä on se ikään kuin semmonen kannattava niinkun työmäärä mikä kannattaa ottaa vastaan niin ei se..matalapalkka-aloilla se (sosiaaliturva) on kovin paljon vähempää kun kokoaikatyö ja sitten taas niinkun ett ett kyllä mää jotenkin henkilökohtasesti nään sitä niinkun ongelmallisena” (H7)

Sosiaalityöntekijät kokevat, että sosiaaliturvan passivoiva vaikutus näkyy pahimmillaan jatkuvana sosiaaliturvariippuvuutena. Sen yhteydessä mainitaan ylisukupolvisuuden lisääntyminen eli sukupolvesta toiseen jatkuva sosiaalitoimen asiakkuus:

”Kyllä…et ei ihmiset sillei yritä… ne elää ne syntyy sossun luukun äärellä ja ne”..(R2:T1).. ”elää läpi elämän” (R2:T2)…”ja sit ne elää läpi elämän sossun luukun äärellä ja opettaa taas seuraavaa ja sitä seuraavankin sukupolven, en tiiä muuttuuko se tulevaisuudessa.. poliittinen ilmapiiri niinku kovenee” (R2:T1)

Uusliberalismin mukaan ”*hyvinvointivaltio tekee ihmisille karhunpalveluksen, jos se mahdollistaa tukeen ja avustuksiin perustuvan elämän ja näin kahlitsee heidän autonomiansa*” (Juhila, 2014, 77). Tämä vivahde kuuluu vahvana tässä diskurssissa puhetta tuottavien sosiaalityöntekijöiden puheessa.

Tässä diskurssissa tuotetaan puhetta myös siitä, että sosiaalityö on mennyt liian pitkälle suvaitsevuudessa: kaikkea on ymmärrettävä ja kaikki on hyväksyttävä:

”Moninaisuus on ajan sana, erilaisuuden hyväksymisen vaatimus on havaittavissa aika voimakkaana arvovaateena yhteiskunnassamme” (K1)

Sosiaalityöntekijät tuottavat puhetta myös asiakkaiden vaativuudesta palvelujen suhteen: asiakkaat eivät tyydy enää samaan kuin ennen. Eräs sosiaalityöntekijä sanoo:

”Niitä (palveluja ja etuuksia) vaaditaan ja haetaan” (K1).

Diskurssissa myös ihmetellään asiakkaiden yleistä tyytymättömyyttä palveluihin, koska palveluiden laadussa ei nähdä moitittavaa:

”Täällä kuitenkin jokainen saa jonkinlaiset asumistaidot ja saa asunnon ja ja ruokaa ja niin edelleen et käykö siinä sit niin et tulee semmonen oikein kunnon köyhälistö..niin siis sillä tavalla kun on toki jonkun mittarin mukaan Suomessakin köyhiä mut se on musta niin suhteellista et mikä on Suomen mittärin mukaan köyhiä ja se on muun maan mittarilla täällä on kaikki hyvin” (R2:T1)

Asiakkaiden ongelmien nähdään jopa olevan nykyään osittain ”oman pään sisällä”, koska viisikymmentä tai sata vuotta sitten Suomessa oli vaikeaa. Yhteiskunnan nähdään muuttuneen siten, että nykyään ongelmista puhutaan niin, että se itsessään tuottaa ongelmia tai kokemuksen elämän vaikeudesta. Puhetta tuotetaan median aiheuttamasta harhasta, että sosiaaliset ongelmat olisivat vaikeutuneet.

”Mua itseäni tosiaan paljon ärsyttää että ihmisten elämä vaikeutuu ja vaikeutuu ja se on niinkun oman pään sisäinen asia jos koetaan niin että elämä on jotenkin hirveen paljon vaikeempaa kun vaikka viiskyt vuotta sitten tai sata vuotta sitten..et se on vaan niin suhteellista että mikä on..vaikeeta että sitten että se on…median tuomaa ja meidän ittemmekin tuottamaa…vaikka kuitenkin ihmisillä on ollu vaikeeta vaikka sata vuotta sittenkin ja aina on ollu yhtä surullista aatellaa nyt vaikka näitä maahanmuuttajia et kuinka karsee tilanne niillä on” (R2:T1)

Tämä herättää kysymyksen: ovatko suomalaisen nyky-yhteiskunnan ongelmat mitättömiä, koska muualla on vaikeampaa tai Suomessa oli sata vuotta sitten vielä vaikeampaa? Puhe viittaa jo syyllistämiseen, jota voi pohtia Raitakarin ja Juhilan (2009) aikuisuuden odotusten näkökulmastakin; rikkovatko nykyajan sosiaalityön asiakkaat moraalista järjestystä? Moraalinen järjestys syntyy kun osapuolet käyttäytyvät ennakkoidusti ja odotetulla tavalla eli he toteuttavat toiminnassaan ja arjessaan kulttuurisia odotuksia (emt. 193–194.) Metterin (2004, 62–71) mukaan palvelujärjestelmä on osoittaunut monessa kohtaa toimimattomaksi ja asiakkaita syrjiväksi.

Erityisen hämmentävänä koen diskurssissa tuotetun puheen, jossa sosiaalityöntekijät näkevät talouspuheen olevan ensisijainen määrittäjä myös sosiaalityössä. Sosiaalityöntekijät tuottavat esimerkiksi puhetta talouden asettamista vaatimuksista, jotka pitää hyväksyä myös sosiaalityössä:

”Meijjän on niinkun löydettävä se niinkun tapa toimia niinkun hyvinvointivaltiona tällasessa globaalis markkinataloudes ett me ei voijja pelkästää..erottaa sitä julkista taloutta tästä muusta…tästä talouskeskustelusta” (H2)

Vallitsevalla yhteiskunnallisella tilanteella tarkennetaan useimmiten tarkoitettavan kuntien tiukkaa taloutta, maailmantalouden epävakaata tilannetta, globaalin markkinatalouden vaatimuksia jne. Eräsaaren (2007, 89–90) mukaan globalisaatiolla perustellaan julkisen sektorin muutosta (yksityistämistä, kilpailutusta ym.) häikäilemättömästi. Useampi sosiaalityöntekijä tuottaa puhetta talouden vaatimuksista, joihin on pakko sopeutua. Sopeutuminen ei tässä diskurssissa ole lannistumista tai alistumista vaan talouden hyväksymistä osaksi sosiaalityötä. (Jokinen & Juhila, 2016, 88). Tällöin voi pohtia onko talouspuhe muuttunut hegemoniseksi diskurssiksi eli vallitsevaksi puhetavaksi?

Tässä diskurssissa löytyy selkeimmin piirteitä hegemonisista diskursseista. Diskurssin sisällä nousee esiin sekä sosiaalityötä että yhteiskunnallista tilannetta koskevan puheen vaihtoehdottomuus. (ks. Jokinen & Juhila, 2016, 80–85). Sosiaalityöntekijät tuottavat ”pahimmillaan” puhetta, jonka mukaan vallitsevassa yhteiskunnallisessa tilanteessa sosiaalityössä ei ole enää mahdollisuutta toimia kuten sosiaalityön eettiset ohjeet sanovat. Eräs sosiaalityöntekijä tuottaa puhetta, jossa kuvaa alistumista talouden arvojen alla:

”Oman kokemukseni on kunnan sosiaalityötä tehneenä se, etten pysty tekemään työtäni niiden arvojen mukaan, joita minulla on ” (K2)

Diskurssissa tuotettu puhe viittaa siihen, että talouspuhe on sisäistetty niin hyvin, että sosiaalityöntekijä ei sitä itse tiedosta. Diskurssissa on myös omaksuttu talouden puhe luontevaksi osaksi sosiaalityötä vallitsevassa yhteiskunnallisessa tilanteessa. Tällä tarkoitan sitä, että sosiaalityön asiakkaan asema samoin kuin yksilön oman vastuun korostaminen nähdään tärkeinä.

Diskurssissa toistuvat samat sanavalinnat, joista osa alkaa näyttäytymään puheessa itsestäänselvyyksinä. Sosiaalityöntekijät tuottavat puhetta, josta kuuluu puheen ja sanavalintojen muuttuminen tiedostamattomiksi eli itsestäänselvyyksiksi;

”Julkisessa keskustelussa on- johtuen yhteiskuntamme haastavasta taloustilanteesta ja kestävyysvajeesta- puhuttu koko ajan voimakkaasti julkisen sektorin ja palvelujen rajaamisesta.” (K1)

Laitinen ym. (2011) kirjoittavat kahden diskurssin kohtaamisesta. Nämä diskurssit ovat sosiaalityön lähtökohdat ja oikeutus sekä kilpailukyky-yhteiskunta ja kovenevat arvot. (emt.) Sama diskurssikamppailu nousee esiin tässä diskurssissa.

Tämä on minulle tuttua oman sosiaalityötekijän työkokemukseni perusteella. Olen kokenut omakohtaisesti sen, että kun taloudella perustellaan jatkuvasti sosiaalityön ratkaisuja, alkaa puheeseen ajan kuluessa tottumaan. Itsevastuun ajatukseen kuuluu nimenomaan itsensä elättämisen vaatimus, joka on aikuisen ihmisen velvollisuus. Tässä diskurssissa sosiaalityöntekijöiden puheessa kuuluu erityisen voimakkaana talouspuheen omaksuminen vallitsevaksi arvoksi.

Diskurssissa tuotettu puhe hämmensi minua. Sosiaalityöntekijät tuottavat puhetta, jonka mukaan arvojen pehmeneminen on vaikuttanut sosiaalityössä heikentävästi, jota en itse voi allekirjoittaa. Pohdin tätä hämmennystä enemmän yhteenveto ja pohdintaa-luvussa.

8. VASTAKKAINASETTELUA JA AJANKOHTAISIA MUUTOKSIA

Kokoan tässä luvussa tutkielmassani keskeisimmiksi nousseet tulokset ja havainnot aineistosta. Havaintojeni ja tulkintojeni perusteella aineistosta on noussut kolme keskeistä tulosta sekä yleisiä havaintoja. Aineiston voi sanoa ”puhuneen” vahvasti (Silvasti, 2914, 39).

Selkein tulos on taloudellisten arvojen vahva asema aineiston puhetyypeissä ja kaikissa diskursseissa. Taloudellisia arvoja joko kritisoidaan, niitä käytetään perusteluina, miksi ei voi tehdä jotain tai niillä selitetään omaa väsymystä. Sosiaalityön arvot ja etiikka asettautuu jännitteiseen asemaan:

”Ymmärrän kyllä..rahan ratkasevuuden mutta siitä katoaa kyllä kaikki pitkäjänteisyys siitä sosiaalityöstä ja halusin kuitenkin että sosiaalityöntekijän…arvoina pysyis se inhimillisen kohtaamisen…inhimilliseen kohtaamiseen liittyvät arvot..kaikki mitä siihen liittyy ja tavallaan sen asiakkaan oman osallisuuden ja sen asiakkaan asiakaskansalaisuuden vahvistaminen” (H8)

Toinen keskeinen tulos on sosiaalityöntekijän ja sosiaalityön organisaation asettuminen vastakkain sosiaalityön asiakkaan kanssa:

”Hyvä työntekijä pitää organisaation puolia ja tekee mahdollisimman hyvää tulosta–eli ei myönnä palveluita yhtään enempää kuin on pakko. Sosiaalityön perustehtävä, asiakkaiden auttaminen on jäänyt pimentoon” (K3)

Närhi ym. (2013) kirjoittavat asiakkaiden osallisuudesta ja työntekijöiden harkintavallasta palvelujärjestelmässä. Heidän saamansa tuloksen mukaan työntekijät kokevat oman ammatillisen harkintavaltansa ja vaikutusmahdollisuutensa olemattomiksi. (emt. 236.)

Kolmas keskeinen tulos on sosiaalityöntekijöiden arvopohdinnan irrallisuus yhteiskunnallisesta tilanteesta:

”Emmää sitte tiiä mitä se kertoo arvoista en oo ikinä pysähtynyt sitä miettii” *(R2:T1)*

Tällä tarkoitan sitä, että sosiaalityöntekijät tuottavat puhetta, jossa kertovat, että eivät ole pohtineet arvoja ja yhteiskunnassa vallitsevaa tilannetta toisiinsa peilaten eli eivät näe yhteyttä niiden välillä.

Tutkielmani innoittajana toiminut Kirsi Juhila (2006, 2014) kirjoittaa sosiaalityön yhteiskunnallisesta tehtävästä ja paikasta, jota ei pitäisi voida erottaa sosiaalityöstä. Myös Banks (2004, 2006), Raunio (2009) ja Pehkonen & Väänänen-Fomin (2011) kirjoittavat arvojen ja etiikan pohdinnan tärkeydestä sosiaalityössä.

Huomionarvoista on myös se, että aineiston useat sosiaalityöntekijät puhuvat sosiaalityön arvoista vain oman erityisalansa näkökulmasta; esimerkiksi lastensuojelussa työskentelevä sosiaalityöntekijä tuottaa puhetta vain lastensuojelusta ja sen asiakkaista käytävästä keskustelusta ja siihen liitettävistä arvoista. Informanttien vähemmistössä ovat sosiaalityöntekijät, jotka tuottivat puhetta sosiaalityön asemasta ja siihen liittyvistä arvoista laajemmin, esimerkiksi koko sosiaalityötä koskien.

Muita havaintoja aineistosta, jotka nousevat esiin uudestaan ja uudestaan, ovat jatkuvat muutokset. Sosiaalityöntekijät tuottavat paljon puhetta muutoksista. Muutoksesta puhuttaessa nousee esiin uusi sosiaalihuoltolaki (Finlex 1301/2014), tuleva sote-uudistus, kuntien palvelurakenteen muutos, palveluiden kilpailuttaminen ja yksityistäminen, lisääntynyt maahanmuuttajatyö, perustoimeentulotuen siirto Kelaan, sosiaalityön sisäinen muutos ja arvojen muutos joko kovempaan tai inhmillisempään suuntaan.

Tulevat muutokset herättävät huolta ja sosiaalityöntekijät tuottavat puhetta muun muassa sosiaalihuollon ja terveydenhuollon vastakkainasettelusta, sosiaalipuolen näkymättömyydestä uudistuksessa, asiakkaiden asemasta, jne. Tulevaa sote-uudistusta kommentoi eräs sosiaalityöntekijä seuraavasti:

”Se tuntuu kauheen pelottavalta ja semmoselta että ett siinä käy hyvinkin huonosti…niinkun käytäntöjen ja asiakkaiden aseman suhteen” (H6)

Sosiaalityöntekijöiden tuottama puhe on monelta osin ristiriitaista ja lähes kaikki aineiston sosiaalityöntekijät tuottavat puhetta useassa eri diskurssissa. Kenenkään sosiaalityöntekijän tuottama puhe ei mahdu vain yhden diskurssin sisään.

8.1 Talouden arvot vs. sosiaalityön arvot

Taloudellisten arvojen ja sosiaalityön etiikan ja arvojen jännitteinen asema nyky-yhteiskunnassa kuuluu lähes kaikkien sosiaalityöntekijöiden puheessa sekä arvot sivuuttavassa puheessa että arvoja käsittelevässä puheessa. Aineistossa useimmat sosiaalityöntekijät tuottivat puhetta taloudesta joko suoraan tai välillisesti. Välillisellä puheella tarkoitan puhetta, jossa sosiaalityöntekijä itse puhuu talouden puhetavoilla.

”Julkisessa keskustelussa on–johtuen yhteiskuntamme haastavasta taloustilanteesta ja kestävyysvajeesta–puhuttu koko ajan voimakkaasti julkisen sektorin ja palvelujen rajaamisesta” (K1)

Julkusen (2001, 107) kuvaama ”munkkilatinan” eli taloudellisen kielen istuttaminen julkiselle sektorille näkyy onnistuneen aineistoni perusteella sosiaalityössä. Sosiaalityöntekijät myös tuottavat itse puhetta siitä, että talous on hyväksyttävä erääksi sosiaalityöhön vaikuttavaksi tekijäksi:

”Meijjän on niinkun löydettävä se niinkun tapa toimia niinkun hyvinvointivaltiona tällasessa globaalis markkinataloudess me ei olla Suomena yksin me ollaan..vahvasti maailmantaloudessa..ja globaalis markkinataloudessa ja kapitalismi on niin vahvasti meillä..mukana ja mie ajattelen sen niin ett me ei voida ajatella näitä asioita vaa..mörkönä… ett koska me ei tietyl taval mahdeta sille enää mitään mie tiedän ett yhteiskuntatieteilijät sosiaalityön....meillä on paljo jos lukee alan kirjallisuutta nii kriittistä puheenvuoroo tästä aiheesta niinko markkinavoimista mut..ja hyvä o ollaki kriittinen mut on oltava myös realisti…meijjän on..löydettävä se..tapa toimia..hyvinvointivaltiona tällasessa globaalis markkinataloudes ett me ei voijja pelkästää.. erottaa sitä julkista taloutta tästä muusta…tästä talouskeskustelusta” (H2)

Sosiaalityöntekijöiden puheessa tuli esiin myös suuri huoli sosiaalityön arvojen asemasta taloudellisia arvoja painottavassa tilanteessa:

”Ett mitä kauemmaks mennään siitä ite asiakkaasta kun häntä ei kohdata kasvotusten niin sen helpompi on pohjata semmosiin..resurssi, kilpailutus..ja tällasiin ikään kuin yritysmaailman arvoihin..elii..ei mietitä jatkuvuutta ei mietitä pysyvyyttä esimerkiks palveluissa vaa mietitään että mikä..on halvin tapa järjestää tietty palvelu vaikka yhen vuoden sisällä seuraavana sen voi järjestää joku muu… ja tosiaan ne on kovia arvoja ne ei oo pehmeitä ja tää on niinkun mun mielest huolestuttavast tullu sosiaalityöntekijöitten omaan ajatusmaailmaan” (H8)

Banksin (2004) mukaan sosiaalityöhön on tullut tilivelvollisuus ja epäluottamuksen etiikka. Näillä hän tarkoittaa muutosta sosiaalialan ammattilaisten etiikassa ja arvoissa, jotka ovat seurausta markkinoistumisen, yksityistämisen ja managerialismin vahvistumisesta. Muutokset paikantuvat Banksin mukaan hyvinvointivaltion uudellenmuotoiluun, jossa tarkastellaan sen oikeutusta, vaikuttavuutta ja luotettavuutta. (emt. 149.) Nämä termit (markkinoistuminen, yksityistäminen ja managerialismi) toistuvat tutkimuskirjallisuudessa sosiaalityöstä ja sosiaalihuollosta yleensä, kuten myös aineistoni informanttien puheessa:

”Noista yhteiskunnallisista arvoista tulee mieleen sitten tämä.. varmaankin tämä tehokkuuden..arvo” (H5)

Sosiaalityön ja sosiaalisen aseman nähdään heikentyneen tehokkuutta korostavassa tilanteessa. Sosiaalityöntekijän työympäristöä ei voi sanoa helpoksi sosiaalityön eettisten arvojen, vahvan taloudellisia arvoja painottavan puheen ja jatkuvasti muuttuvan toimintaympäristön paineessa:

”Tähän on tullu myöskin yhtiö.. kaupallinen pörssiyhtiö tulee..on meidän pomo niin kyl mää jotenkin näen ett se jotenkin kaventuu eikä siellä..ymmärretä x-huoltoo eikä sosiaalipuolta yleensäkkään… ett varmaan..ei todella ymmärretä…meillä on asiakkaita.. jo ne sanamuodotkin on jo semmosia ett potilas jos sää oot potilas sää oot passiivinen potilas jolle tehdään tiettyjä toimenoiteitä taikka annetaan käytännön ohjeita kun et juo niin säilyy terveys ja ryhdyt urheilemaan ja jotenkin kyl kyllä mää tätä vaaraa nään kaiken aika” (R1:T2)

Palola (2007) kirjoittaa yhteiskuntapolitiikan muuttumisesta yhden totuuden ajajaksi. Tämä totuus on maksimaalinen talouskasvu, kilpailukyky ja tuottavuus. Ne aiheuttavat pahimmillaan eriarvoisuutta ja syrjäytymistä tuottavia uusia mekanismeja. (emt. 106.)

Juhilan (2014, 75) mukaan sosiaalityöntekijöiltäkin vaaditaan tehokkuutta ja heidän työltään vaikuttavuutta Eräsaaren (2007) kritisoiman NPM: n hengessä. Eräsaari ottaa vahvasti kantaa managerialismiin ja sen vaikutuksiin. Hänen mukaansa New Public Management (NPM) on saanut Suomessa liian vähän huomiota yhteiskuntatieteissä eikä käsitettä tunneta tai käytetä paljoakaan sosiaalipolitiikan ja sosiaalityön tutkimuksessa. Eräsaari kirjoittaa, että NPM on julkisen sektorin ongelmien takana, koska se ”ujuttaa uusliberalistiset käytännöt julkiseen hallintoon”. Hänen mukaansa NPM on sekä julkisen sektorin muutosten että koko ajattelutavan muutoksen takana. (emt. 87.) Eräs sosiaalityöntekijä kiteyttää huolen seuraavasti:

”Mitä puhuin näistä kovista arvoista ja kilpailutuksesta ja resurssien jatkuvasta laskemisesta niin siihen siinä ne lainkohdat ei oikein sovi…ne ei istu siihen tavallaan että asiakkaan pitäis alkaa miettimään sitä ett miten kustannustehokkaasti hän tulee autetuks niin siinä on se tää oli kärjistetty kärjistetty mutt koska palveluita rakennetaan paljon tänä päivänä siitä arvolähtökohdasta että ett mikä on kustannustehokasta jolloin asiakkaan oma oma tota noin mahdollisuus kehittää sitä palvelua on aika aika mahdottomuus” (H8).

Taloudellisten arvojen painottaminen nähdään aineistossa lyhytnäköisenä, jota seuraava sosiaalityöntekijä pohtii:

Jos miettii jotai päättäjiä eettisiä tai arvomaailmaa toivos että se enempi nähtäs se että mitä se siellä miten paljon säästöjä vois tulla sillä että satsattais sinne (varhaisen vaiheeseen)” (R2:T2)

Tutkielmani vahvistaa siis aiemmissa tutkimuksissa (Metteri, 2004; Juhila, 2006; Eräsaari, 2007; Mänttäri-van der Kuip, 2015a) ilmitullutta huolta sosiaalityön arvojen ja etiikan heikkenemisestä uudessa toimintakulttuurissa, jossa sosiaalityön tilivelvollisuus ja tarkkailu ovat keskeisiä. Julkunen (2008) kirjoittaa sosiaalityön muuttuneista vaatimuksista uuden julkisjohtamisen (NPM) myötä. Sosiaalityöntekijöiden aseman ei ole muutoksessa ollut tarkoitus helpottua vaan tehdä työtä läpinäkyväksi, tilivelvolliseksi, tulokselliseksi, kustannustehokkaaksi ja tuottavaksi. Sosiaalityöntekijöiden työhön vaikuttavat myös tietotekniikan ja tietojärjestelmien muutokset, kehittämishankkeet, kilpailuttamiset jne. (emt. 182.)

Diskurssissa pohditaan myös, onko sosiaalityöntekijöillä edes mahdollisuutta saada ääntään kuuluviin. Jopa toivottomuus kuuluu sosiaalityöntekijöiden puheessa:

”Toivottomuutta tunnen siitä, että en usko enää itsekään, että talouden mahtia voi voittaa mikään” (K2)

8.2 Sosiaalityöntekijän vs. asiakkaan asema

Sosiaalityöntekijät tuottavat paljon puhetta sosiaalityöntekijän ja sosiaalityön asiakkaan asemasta. Sosiaalityöntekijän ja asiakkaan asema näyttäytyy osassa puhetta vastakkaisena. Seuraavassa aineistolainauksessa ilmenee sosiaalityöntekijän ja asiakkaan välisen suhteen jännitteisyys:

”Kaipaan Talentialta kannanottoa miten asiakkaat saavat käyttäytyä sosiaalityöntekijöitä kohtaan, sosiaalityöntekijää pitäisi puolustaa (asiakkailta), en ole myöskään Talentian jäsen kun siellä vaan hymistellään…onhan nää (asiakkaat) aika jotkut tosi tietosia omista oikeuksistaan että tuota.. ihan viimeseen asti pitää olla sillleen kaikki avointa ja esitettävissä ja perusteet selkeet ja se on tietysti tosi hyvä juttu…et näin on ei siinä oo mitään huonoo päinvastoin onhan se oikein hyvä jos se ei mee yli…sitte siinä kuitenki joku kärsii jos ne vaatimuskynnykset menee yli ainaki x:ssa” (R2:T1)

Juhilan (2006, 93) mukaan sosiaalityöntekijöiden ja asiakkaiden vastakkaisuus on seurausta sosiaalityön keskeisimmäksi tehtäväksi muodostuneesta asiakkaiden liittämis- ja kontrollitehtävästä, jonka tarkoituksena on saattaa kaikki yhteiskunnan vastuullisiksi jäseniksi.

Ilmari Rostila ja Jukka Vinnurva (2013) kirjoittavat myös sosiaalityöntekijän ja asiakkaan ristiriitaisesta suhteesta, joka edellyttää monien asioiden huomioimista. Yksi tekijä tässä suhteessa on sosiaalityön asiakkaan vaikeuksien monipuolisuus, elämänhistoriallinen jatkuvuus ja syvä yhteenkietouminen. (emt. 208–209.) Asiakkaan tilanteen mahduttaminen selkeän ja tehokkaaseen toimenpidekeskeiseen muottiin on täysi mahdottomuus. Tästä aiheesta puhuvat kaksi sosiaalityöntekijää liittyen päihdeongelmasta kärsivän ihmisen kohtaamisessa:

”Asiakas tulee vastaanotolle potilas tulee vastaanotolle ja sitten mietitään et mikä vaivaa ja sitte määrätää lääkettä ja nyt sää sitte paranet parannut mutta jos on päihdeongelmaaki niin se on pitkäaikanen hankala…usein.. miten sitten miten heijjän hoitonsa..tässä järjestelmässä..terveydenhuoltojärjestelmässä sitten…siinä on kysymysmerkkejä…ja mitä sitte jos potilas ei paranekkaatn kun sille annetaan ohjeet (R1:T1)..eikä se parane seuraavana vuonnakaan…ja se kuitenki on tärkeintä se ett see elämänlaatu ja muu..kaikki vaikka ihminen sitte olisiki sitä ryhmää joka.. jatkaaki käyttöö (päihteet) mutta tota kuitenki että ihmisarvonen elämä” (R1:T2)

Yksi tekijä, mikä herättää huomiota aineistossa liittyen sosiaalityöntekijöiden heikkoon asemaan, on heidän kokemansa mahdottomuus ja keinottomuus osallistua yhteiskunnalliseen keskusteluun ja vaikuttamiseen. Tämä kuuluu seuraavassa aineistolainauksessa:

”Sosiaalityön viranomaiset taas ovat mielestäni mediassa hyvin näkymättömiä, silloin tällöin näkee yksittäisiä haastatteluja.. hirveen vähänhän sosiaalityöntekijät näkyy mediassa..äärimmäisen vähän…yhteiskunnallista vaikuttamistyötä tulisikin lisätä sosiaalityön näkökulmasta ja sosiaalityön arjesta. Siihen tulisi olla omat henkilöt, joiden työhön se sisältyisi, koska en itsekään viranomaisena saanut työaikaa riittämään edes välttämättömiin tehtäviin” (H1)

Sosiaalityöntekijät puhuvat asiakkaiden ja median aiheuttamasta sosiaalityön kuvan heikkenemisestä ja sosiaalityöntekijöiden mahdottomuudesta puolustaa itseään:

”Jos mää ajattelen semmosta yleiskuvaa niin sosiaalityöntekijän näkökulmasta niin aika paljon paljon on negatiivissävytteistä..jos miettii sosiaalista mediaaki ja sieltä tulevaa että usein asiakkaat tuo esille niitä negatiivisia puolia sosiaalityöstä jollon sosiaalityöntekijöiden on hankala puolustautua”. (R2:T2)

Sosiaalityöntekijöiden heikko asema ja palkkaus nähdään aineiston sosiaalityöntekijöiden keskuudessa eräinä syinä sosiaalityöntekijöiden suureen vaihtuvuuteen ja myös uupumiseen.

”Ei oo semmosta vetovoimaa sosiaalityöhön..mikä taas kertoo siitä että palkka ei ole kohillaan..tiietään jo ennakkoon että töitä on niin paljon kun ikinä haluaa ja pystyy tehä” (H4)

Mänttäri-van der Kuip (2015b) kirjoittaa sosiaalityöntekijöiden työhyvinvoinnista ja toimintamahdollisuuksista niukkuuden ajassa. Hänen mukaansa sosiaalityöntekijät voivat huonosti, mikäli eivät voi tehdä työtään kunnolla, esimerkiksi eettisesti oikein. (emt. 334.) Tämä näkyy aineistossani. Osa sosiaalityöntekijöistä tuottaa puhetta sosiaalityöntekijöiden vaikenemisesta tai jopa vaientamisesta.

”Työpaikoilla vallitsee sanomaton vaikenemisen kulttuuri” (K2)

Sosiaalityöntekijät kertovat myös sosiaalityön asiakkaita koskevan puheen negatiivisuudesta. Se otetaan esiin rinnakkain sosiaalityön heikon aseman kanssa. Eräs sosiaalityöntekijä pohtii sosiaalityön asiakkaiden negatiivisesti leimautunutta kuvaa seuraavasti:

”Millanen sitte se lastensuojeluasiakas tai millanen.. se on sit se perhe ja ovat suoraan kysyneet että pitääkö niitä esimerkiks pelätä ja mää ajattelen että jos jos ihminen aattelee että toista ihmistä pitää pelätä niin sillon se kuva on syntyny jostain ja mää en tiedä mistä se on syntyny..onks se syntyny mediasta koska omaa siis henkilökohtasta..tai he ei siis tunteneet lastensuojeluperheitä heillä ei siis ollu omakohtasta kokemusta..niin että ja tätä keskustelua käydään läpi..että ei tarvii pelätä että ne on ihan tavallisia perheitä joissa on vaan tuen tarvetta syystä tai toisesta tai että..ei oo semmotteita perheitä joita täytyy pelätä….mutta todennäkösesti joku.. jotkut..uutiset on siihen vaikuttanu..esimerkiks” (H1)

Metteri (2004, 62) kirjoittaa myös sosiaalityön asiakkaiden kokemuksista, joita leimaavat pahimmillaan kohtuuttomuuden, epäluottamuksen, nöyryytyksen ja hylkäämisen kokemukset. Aiheesta puhutaan myös aineistossani seuraavasti:

”Minä en koe olevani katkera entinen sosiaalityöntekijä, päinvastoin olen karhea ja toisaalta peloissani, mihin tämä köyhien, vaivaisten ja muuten vain epäonnisten ihmisten kyykytys johtaakaan. Rehellisyyden nimessä on kerrottava, että itsekin olen suominut sostoimen asiakkaita” (K4)

Aineistossa eräs kirjoittaja pohtii sosiaalityöntekijöiden ja asiakkaan aseman ristiriitaisuutta nykyisessä palvelujärjestelmässä. Puhe kertoo ristiriitaisuudesta sosiaalityöntekijän ja asiakkaan oikeuksien välillä:

”Samaan aikaan on laadittu toinen toistaan paremmat ja laajemmat palvelut takaavia lakeja ja tehty kokonaisuudistuksia (vrt.ls-laki, uSHL, asiakasasiakirjalaki jne.). Tästä kohdistuu sosiaalipalvelujen tuottamisesta vastuussa oleville-sosiaalityöntekijöille, kodinhoitajille, perhetyöntekijöille, sosiaaliohjaajille, jne.-ajoittain kestämätön suoriutumisvelvoite- Lait ilmentävät ajan tapaa ajatella ihmisen perusoikeuksista, siinä ei ole ristiriitaa. Tukalaksi asian tekee se ettei niille palveluille jotka ihmisille lailla turvataan, ole tekijöitä” (K1)

Juhilan (2006) mukaan nimenomaan sosiaalityön liittämis- ja kontrollitehtävä, jonka tavoitteena on asiakkaiden liittäminen valtakulttuuriin ja niiden kontrolloiminen, joilta tämä ei onnistu, voi aiheuttaa vastakkainasettelua sosiaalityöntekijän ja asiakkaiden välillä. Sosiaalityöntekijät joutuvat nimittäin tulkitsemaan asiakkailleen vallitsevia uusliberalistisia yhteiskuntapolittiisia suuntauksia. Sosiaalityöntekijän ja asiakkaiden väliseen jännitteisyyteen saattaa vaikuttaa tämä sosiaalityön yhteiskunnallisesti keskeiseksi muodostunut tehtävä ”normaalistaa” asiakkaita. Juhilan mukaan juuri se voi olla sosiaalityöntekijöiden ja asiakkaiden välisen etäisyyden ja jopa vastakkaisuuden taustalla ja aiheuttaa intressiristiriitoja. (emt. 49, 96, 93.)

Ristiriidasta tai kuilusta sosiaalityössä kirjoittaa myös Tuija Norlamo-Saramäki (2008, 19) ammatillisessa lisensiaatintyössään: *”Viime vuosina olen enemmän tai vähemmän työkseni kuunnellut asiakkaiden kertomuksia sosiaalipalveluista ja sosiaalityöstä ja huomannut, että heidän kokemustensa ja organisaation tarkoitusten välillä näyttää ammottavan melkoinen kuilu”*. Palaan tähän aiheeseen yhteenveto ja pohdintaa-kappaleessa.

8.3 Yhteiskunnallinen puhe irrallaan sosiaalityöstä

Ehkä hämmentävin havainto aineistosta oli minulle se, että aineiston kaikki sosiaalityöntekijät eivät näe yhteiskunnallisen tilanteen yhteyttä sosiaalityöhön. Sosiaalityöntekijät tuottavat puhetta asiakkaiden asemasta ja arvostuksesta, sosiaalityön etiikasta ja tiukan taloudellisen tilanteen vaatimista säästöpaineista ja poliittisten päätöksentekijöiden talouspainotteisesta puheesta, mutta eivät automaattisesti pohdi niiden takana olevia arvoja.

Aineistossa on eräs sosiaalityöntekijä, joka sanoo avoimesti, että ei ole miettinyt arvoja ollenkaan. Hän ei koe arvoja tai yhteiskunnallista puhetta merkittävänä sosiaalityössä:

”Että emmää sitte tiiä mitä se kertoo arvoista en oo ikinä pysähtynyt sitä miettii.. nii jos media kirjottaa nii kertooko se sen kirjottajan arvoista vai kertooko se jostain isommasta..emmää tiiä onko se yhteiskunnallinen vai ” (R2: T1)

Toinen sosiaalityöntekijä puolestaan puhuu sosiaalityön heikoista resursseista ja kun kysyn, onko hän pohtinut, mitä syitä sosiaalityön heikon arvostuksen takana voisi olla, hän vastaa seuraavasti:

”No en..en oo oikeestaan pohtinu sitä että että mistä niitä syitä..ainaha sitä ihmettelee että miks miks niitä ihmisiä ei niinku palkata sinne jossa niitä tarvittais” (H3)

Arvopohdinnan vähäisyyden saa näyttämään huolestuttavalta muun muassa Narisscia J. Bothan (1993) artikkeli, jossa hän kirjoittaa sosiaalityön arvoista. Bothan mukaana sosiaalityöntekijän omat arvot vaikuttavat sosiaalityöhön ja sosiaalityöntekijä on työyhteisönsä yksi jäsen, jonka henkilökohtaiset arvot voivat olla eriävät työyhteisön kanssa. Artikkelissa on keskiössä, miten sosiaalityöntekijän omat arvot, uskomukset ja ideologiset näkemykset vaikuttavat hänen tekemäänsä asiakastyöhön sekä miten sosiaalityöntekijä tunnistaa ne.
Myös Närhen ym. (2014, 228) lainaus Michael Lipskyltä (1980): katutason byrokraattien, kuten sosiaalityöntekijöiden, asema on ristiriitainen nykyisessä palvelujärjestelmässä, koska heidän roolinsa on merkittävä siinä, millaiseksi lain määrittelemä sosiaalipolitiikka muodostuu käytännössä, vahvistaa huolta, mikä aiheutuu sosiaalityöntekijöiden arvopohdinnan heikkoudesta.

Osa aineiston sosiaalityöntekijöistä kokee, että yhteiskunnalliseen keskusteluun osallistuvat sosiaalityöntekijät ovat poikkeuksellisia ja muutenkin poliittisesti aktiivisia.

”Aatellaa että paikallistasoa että millon on sosiaalityöntekijät ammattinsa perusteella ottanu kantaa nii ne paikallis kunnallispolitiikassa mukana pääsääntösesti…et semmoset keskustelee jotka on..niin yhteiskunnallisesti aktiivisia et. ne on kaupunginhallituksessa tai pyrkimässä siihen..mut sitten me muut täällä vaan tehdään.. ei ne..en minä tiedä keskustellaanko sitte jollaki työpaikalla tämmösistä yht.kunnallisista asioista..en minä tiiä..voi olla et on poikkeuksillisiakin työpaikkoja mutta ei me ainakaan täällä” (R2: T1)

Juhilan (2006, 97) mukaan sosiaalityössä puolestaan näkyvät erityisen nopeasti yhteiskuntapolitiikan painotukset, koska ne kohdistuvat ensimmäisenä huono-osaisimpien ryhmien elämään. Toisin sanoen yhteiskuntapolitiikka kertoo vallitsevasta yhteiskunnallisesta tilanteesta ja sitä kautta valitusta politiikasta, joka on Carrin (2007) mukaan päättäjien valitsema.

Mänttäri-van der Kuipin (2015b) mukaan sosiaalityöntekijöillä ei ole tilaa eikä aikaa yhteiskunnalliseen vaikuttamistyöhön tai rakenteellisen sosiaalityön tekemiseen ja iso osa hänen tutkimuksensa (2015a) kohteena olleista sosiaalityöntekijöistä ei pitänyt yhteiskunnallista vaikuttamista tai rakenteellista sosiaalityötä osana työtään. (emt. 333.) Tämä näkyy myös minun aineistossani:

”Kyllähän toki on niitä ihmisiä jotka sillä tavalla vaikuttaakin kirjottaa mielipidekirjotuksia tai on mukana ammattijärjestöissä tai tällä tavalla mut ett sitten tarviisko.. ikään kuin virka-asemasta nousevia vaikuttamisvelvollisuuksia tai..tämmösiä näin.. niin emmää oikein osaa siihen vastata..ett joskus on mietitty sitä että varmaan

tässä ois paljonki jonkunlaista koulutusta rakenteellisesta vaikuttamistyöstä..olis hyvä sillai tarjota jotain koulutusta koska emmää tällä hetkellä saa siitä kiinni lainkaan että mitä se sitten vois..mun työssä olla (H7)

Sosiaalityöntekijät puhuvat myös siitä, kuinka heillä ei ole voimia eikä kiinnostusta vaikuttamistyöhön. Sosiaalityöntekijät kertovat olevansa uupuneita muun muassa työn määrän, kiireen, jatkuvien muutosten, kasvavien vaatimusten ja asiakkaiden oikeuksien ja tietoisuuden lisääntymisen myötä. Työn tekeminen äärirajoilla ei mahdollista arvokeskustelua: ks. luku 6.

Ron Bailey ja Mike Brake (1975) kirjoittavat ”*The Radical Social Work*”-teoksessa vaihtoehtoisen sosiaalityön tarpeesta. He korostavat, että tarkoituksensa ei ole radikalisoida sosiaalityön opiskelijoita tai hankaloittaa ristiriitojen keskellä toimivien sosiaalityöntekijöiden taakkaa. Heidän mukaansa radikaalin sosiaalityön ydin on ymmärtää sorrettujen asema; minkälaisissa sosiaalisissa ja taloudellisissa rakenteissa he elävät. Radikaalin sosiaalityön tavoitteena tulee heidän mukaansa olla alistettujen yksilöiden itseluottamuksen vahvistaminen ja alistamisen nimeäminen ja sitä kautta sen tunnistaminen. Bailey ja Brake ovat sitä mieltä, että sosiaalityöntekijät kärsivät itsekin taloudellisesta riistosta ja radikaalin kritiikin esittäminen voi liittää heidät poliittiseen toimintaan. (emt. 9.)

Mäntysaari (2007, 123) kirjoittaa siitä, kuinka 1980-luvulla sosiaalityön tutkimuksen keskiössä oli sosiaalityön yhteiskunnallinen merkitys, mutta sittemmin se keskustelu on hiljentynyt. Vuonna 1991 Mäntysaari kirjoitti viitaten mm. Braken ja Baileyn emt. ajatuksiin, että aiemmin sosiaalityön tutkimusta hallitsi ns. kriittinen sosiaalipolitiikka ja sosiaalityön tutkimus, jossa korostuivat sosiaalityön yhteiskunnalliset vaikutukset ja sen kontrolloiva luonne. (emt. 12.) Satka puolestaan kirjoittaa huolesta, joka liittyy sosiaalisen häviämiseen yhteiskunnastamme ja jopa sosiaalityöstä. (2007b, 212–214.)

Pohdin seuraavassa luvussa sosiaalityön yhteiskunnallisen vaikuttamistyön heikkoa asemaa sekä sosiaalityöntekijöiden arvopuheesta löytämääni irrallisuutta yhteiskunnallisesta tilanteesta. Seuraavassa yhteenveto ja pohdintaa-luvussa kertaan lyhyesti tutkielmani tulokset ja pohdin niitä oman hämmennykseni ja kirjallisuuden valossa

9. YHTEENVETO JA POHDINTAA

Tutkielmani yksi keskeisimpiä havaintoja aineistosta on se, että läheskään kaikki aineistoni sosiaalityöntekijät eivät olleet pohtineet nyky-yhteiskunnassa käytävän keskustelun sisältämiä arvoja liittyen sosiaalityöhön ja sen asiakkaisiin. Aineiston kaikki sosiaalityöntekijät eivät olleet edes seuranneet keskustelua sosiaalityöstä. Tämä yllätti minut ja pohdin sitä tässä luvussa.

Aineistoni sosiaalityöntekijöiden puhe jakaantui kahteen tyyppiin: arvoja sivuuttavaan puheeseen ja arvoja käsittelevään puheeseen. Arvoja sivuuttavassa puheessa aineistoni sosiaalityöntekijät selittävät lähinnä sitä, miksi he eivät seuraa tai ole kiinnostuneita nyky-yhteiskunnassa käytävästä keskustelusta liittyen sosiaalityöhön ja sen asiakkaisiin. Selityksiä arvojen sivuuttamiselle ovat työn reunaehdoista nousevat selitykset, kuten työn kiire, puutteelliset resurssit, kova paine ja lisääntyneet vaatimukset. Selityksenä arvojen pohdinnan vähäisyydelle esitetään myös ulkoapäin tulevat ja monimutkaistuneet vaatimukset. Osa sosiaalityöntekijöistä myös kokee, että nyky-yhteiskunnan arvot ovat vaikea ja kaukainen aihe käytännön työelämässä tai niiden pohdinta ei vain kiinnosta.

Tutkielmani keskeisimmän innoittajan Kirsi Juhilan (2006, 12) mukaan sosiaalityöntekijöinä ja asiakkaina ollaan aina jossain yhteiskunnallisessa tilanteessa, jossa sosiaalityölle asetetaan tiettyjä tehtäviä ja ne vaikuttavat luonnollisesti sosiaalityöntekijän ja asiakkaan välisen suhteen muotutumiseen. Tämä herättää kysymyksen; miksi kaikki sosiaalityöntekijät eivät pohdi yhteiskunnallista tilannetta, joka vaikuttaa aina myös sosiaalityöhön?

Mänttäri-van der Kuip (2015b) kirjoittaa puolestaan, että sosiaalityö on aina kamppaillut ja tulee melko varmasti myös jatkossa kamppailemaan riittämättömien resurssien kanssa. Hän pohtii, mitä pitäisi tehdä, jotta sosiaalityötä voitaisiin tehdä paremmin. Tämä nousee keskeiseksi kysymykseksi myös aineistoni analyysin perusteella; miten sosiaalityössä voidaan toteuttaa eettistä pohdintaa vallitsevassa yhteiskunnallisessa tilanteessa? Sosiaalityöntekijöiden kuormittumista lisää Mänttäri-van der Kuipin mukaan eniten se, jos heillä ei mahdollisuutta tehdä eettisesti vahvaa työtä. (emt. 333–335.) Tästä kerrotaan myös minun aineistossani.

Aineistosta nousseessa toisessa puhetyypissä, jossa sosiaalityöntekijät tuottavat puhetta arvoista, käsitellään useampaa tutkimuskysymystäni. Aineistolle esitettämäni kysymykset olivat: millaisten arvojen sosiaalityöntekijät näkevät vallitsevan sosiaalityötä ja sen asiakkaita

koskevassa nykykeskusteluissa (esimerkiksi poliittisten päättäjien, viranomaisten, tiedotusvälineiden ja muiden julkisten foorumien tuottamasta puheesta) ja miten sosiaalityöntekijät itse puhuvat sosiaalityöstä ja sen asiakkaita koskevista arvoista? Alakysymyksiä olivat: mitkä diskurssit muodostuvat vallitseviksi sosiaalityöntekijöiden puheessa ja minkälaisia vastadiskursseja ja/tai selityksiä sosiaalityöntekijät tuottavat vallitsevalle puheelle omassa puheessaan.

Sosiaalityöntekijöiden tuottama puhe arvoista jakaantuu kahteen päädiskurssiin, jotka ovat koventuneet arvot ja pehmentyneet arvot. Koventuneiden arvojen diskurssissa sosiaalityöntekijät puhuvat talouden, tehokkuuden ja säästämisen sekä yksilön itsevastuun aladiskursseissa. Aineiston sosiaalityöntekijät tuottavat eniten kritiikkiä ja vastapuhetta koventuneiden arvojen diskursseissa, joissa esittävät huolta muun muassa siitä, että yhteiskunnassa ei ole vastavoimaa taloudellisille arvoille, sosiaalityön asema on heikko sekä pohtivat, mitä he voisivat itse tehdä toisin. Keinoina mainitaan sosiaalityöntekijän harkintavalta, asiakkaiden kohtelu mahdollisimman hyvin ja keskittyminen omaan perustyöhön.

Sosiaalityöntekijän harkintavallan voi sanoa olevan kovilla nykyisessä tilanteessa. Se voidaan jakaa kolmeen ulottuvuuteen; sääntöihin, arvoihin ja työtehtäviin liittyvään harkintavaltaan. Ensimmäisen ulottuvuuden mukaan työntekijällä on sitä vähemmän harkintavaltaa, mitä enemmän organisaatio tuottaa sääntöjä. Tällöin työ määrittyy portinvartijan työksi, jossa keskeistä on sen määrittely, mitä palveluita ja etuuksia kukin asiakas on oikeutettu saamaan. (Närhi ym. 2014, 230.)

Harkintavallan toinen ulottuvuus on arvoihin liittyvä harkintavalta. Tämä tarkoittaa sosiaalityöntekijän mahdollisuutta toteuttaa omia ammattieettisiä arvojaan ja oikeudenmukaisuuden arvoa. (Närhi ym. 2014, 230 lainaavat Evans & Harris, 2004.) Professionaalinen harkintavalta tarkoittaa sosiaalityössä sitä, että asiakas voi osallistua yhteistyöhön omista lähtökohdistaan. Tämä ei Mänttäri-van der Kuipin (2015b, 230) viittauksen mukaan onnistu uudessa julkisjohtamisen mallissa, jossa toimenpidekeskeisyys on korostunut. (Julkunen 2008.)

Harkintavallan kaikki ulottuvuudet koetaan aineistossani kritiikkiä tuottavassa puhessa heikkoina. Tämä on huolestuttava piirre sosiaalityöntekijöiden toimintamahdollisuuksien kannalta. Närhi ym. kirjoittavat sosiaalityöntekijän ammatillisen harkintavallan jääneen byrokraattisen harkintavallan alle, jolla he tarkoittavat toimimista vastoin sosiaalityöntekijän etiikkaa (emt. 234).

Toisessa arvopuheen diskurssissa eli pehmentyneiden arvojen diskurssissa sosiaalityöntekijät tuottavat puhetta positiivisen ihmiskuvan ja hyväksikäyttäjäasiakkaan aladiskursseissa. Niissä

on piirteitä diskurssien hegemonisoitumisesta eli tiettyjen puhetapojen muuttumisesta itsestäänselvyyksiksi. Aineistossa hegemonisoituneita diskursseja edustavat muun muassa puhe omien vaikutusmahdollisuuksien heikkoudesta, taloudellisen tilanteen määräävyydestä sekä keinottomuudesta tehdä toisin. Sosiaalityöntekijät kertovat, että vaikka he kokevat sosiaalityön yhteiskunnallisen vaikuttamistehtävän tärkeäksi, siihen ei ole sosiaalityön työtilanteessa mahdollisuutta. Hegemonisuuden piirteitä löytyy myös aineiston puhetavoista, joissa puheessa kuultaa vaatimus taloudellisten reunaehtojen hyväksymisestä sosiaalityön osaksi tai asiakkaiden vastuuttamisen normaaliksi osaksi sosiaalityötä. Kiinnitin aineistossa huomiota siihen, miten sosiaalityöhön on ujuttautuneet taloudelliset arvot eikä niitä aina kyseenalaisteta, mikä on yksi hegemonisoitumisen tunnusmerkki (Jokinen & Juhila, 2016, 75–80).

Minua hämmentää se, miksi osa sosiaalityöntekijöistä ei pohdi esimerkiksi sosiaalitoimeen kohdistuvien säästöpaineiden tai asiakkaiden aktiivisuuden ja oman vastuun korostamisen takana olevia arvoja. Osa aineistoni sosiaalityöntekijöistä hyväksyy esimerkiksi vallitsevan taloudellisen tilanteen tiukkuuden tekijäksi, joka määrittelee myös sosiaalityötä ja sen reunaehtoja.

Juhilan (2006) mukaan sosiaalityön kapeutuminen on seurausta yhteiskuntapoliittisen keskustelun indivualistisesta ja taloudellisesta painottumisesta. Yksilön henkilökohtaisia valintoja ja omaa toimintaa korostetaan sosiaalisen ja yhteiskuntapoliittisen kustannuksella. Sosiaalityö on markkinoilla ja sen asiakkaat kuluttajia. (emt. 66.)

Yhtenä syynä sosialityöntekijöiden näennäisesti helpolle ”käännyttämiselle” Julkusen (2001, 107) mukaan, voi pitää 1990-luvun lamaa, jonka jälkeen oma vastuu on korostunut julkisessa keskustelussa. Sitä voi pitää käänteenä julkisen ja oman vastuun rajanvedossa. Omaa vastuuta alettiin korostamaan sosiaaliturvassa ja käyttöön otettiin eläke- ja työttömyysvakuutusmaksut sekä uusia sosiaali- ja terveyspalvelun asiakasmaksuja. (Julkunen, 2008, 163–164.)

Pohdin edelleen sitä, miten tämä muutos on saatu toteutettua ilman suurempaa vastarintaa sosiaalityöntekijöiden keskuudessa; miten sosiaalityöhön on hyväksytty taloudelliset termit? Eräsaari (2007) esittelee radikaalia vastausta; New Public Managementin myötä on siirrytty valtioterrorismiin. Hämmennystä lisää se, että toisten tutkimusten (Haverinen ym, 2014) mukaan sosiaalihuoltoa haastetaan, mutta mitään varmaa ei vielä voida sanoa muutoksesta.

Sosiaalityöntekijät kertovat aineistossani taloudellisen tilanteen määräävyydestä sosiaalityössä. Silloin taloudellisten arvojen hegemoninen asema tunnistetaan ja tiedostetaan. Vaihtoehdottomuus voi tarkoittaa myös sitä, että koska sosiaalityötä määrittävät vahvasti ulkoapain

tulevat vaatimukset, ne eivät mahdollista toisin tekemistä eli lannistavat sosiaalityöntekijöitä. Diskurssien hegemonisoitumista myös pohditaan aineistossa: sosiaalityöntekijöistä osa pohtii sitä, miksi taloudelliset arvot ovat vallitsevia eli hegemonisia. Mielenkiintoinen havainto aineistostani onkin juuri tämä risritiitaisuus: sosiaalityöntekijät sekä tunnistavat tiettyjen puhetapojen hegemonisoitumisen että tuottavat itse hegemonisia diskursseja.

Toinen merkittävä havainto aineistoni tuloksissa on se, että arvot sivuuttavassa että arvoja käsittelevässä puheessa nousevat samat sanavalinnat esiin. Niitä ovat muun muassa työn kiire, paineet, ulkoapäin tulevat vaatimukset ja taloudellisia arvoja painottavan puheen hallitsevuus. Yhteneväistä näissä kahdessa puhetyypissä on se, että arvojen koventuminen lannistaa sosiaalityöntekijöitä, talousarvojen hallitsevuus estää pohdinnan ja puheen sosiaalityön arvoista sekä sosiaalityöntekijät kokevat turhautumista ja väsymistä työssään joutuessaan toimimaan sosiaalityön arvoja vastaan.

Närhi ym. (2013, 236) havaitsivat samanlaista toivottamuutta omassa tutkimuksessaan, jossa sosiaalityöntekijät eivät löydä keinoa toimia toisin vaikka tunnistavat järjestelmän toimimattomuuden. Myös Ikäheimo (2008, 19) on huolissaan markkinaistamisen muuttumisesta ainoaksi ja kyseenalaistamattomaksi totuudeksi, jolloin sosiaalisuus, välittäminen ja luottamus häviävät sosiaalityöstä.

Aineistostani löytyy myös vastapuhetta ja kritiikkiä vallitseville arvoille. Erityisesti koventuneiden arvojen molemmissa aladiskursseissa tuotetaan vastapuhetta ja kritiikkiä. Sosiaalityöntekijät kritisoivat taloudellisten arvojen kuten itsensä elättämisen, tehokkuuden ja tuottavuuden vaatimuksia sosiaalityön ainoina arvoina. Sosiaalityöntekijät tunnistavat myös oman ammattikuntansa hiljaisuuden ja näkymättömyyden. He jopa kritisoivat itseään hiljaisuudesta yhteiskunnallisessa keskustelussa ja asiakkaiden etujen puolustamisessa.

Närhi ym. (2013, 237) ovat haastatelleet sosiaalityöntekijöitä ja kertovat saaneensa tulokseksi vahvan järjestelmälähtöisyyden. Tällä he tarkoittavat muun muassa toimimattomia käytäntöjä, monimutkaista lainsäädäntöä, rankaisevaa aktivointipolitiikkaa ja työllisyyden keskeisyyttä sosiaalityössä. Juhilan (2006) mukaan myös sosiaalityöntekijät voivat joutua tarkkailun kohteeksi tehdessään työtään syrjäytyneiden kanssa. Syrjäytyneiden onnistuneesta liittämisestä yhteiskuntaan on tullut yhteiskunnallinen tavoite, koska syrjäytyneet nähdään jopa uhkana. (emt. 93.)

Myös oman kokemukseni perusteella sosiaalityössä näkyy ongelmia järjestelmän sisällä. Esimerkiksi lastensuojelun avohuollon tukea saavilta asiakkailta vaaditaan kykyä valita lukuisista yksityisistä palveluntuottajista itselleen sopivin kun taas päihdehoitoa tarvitseva asiakas määrätään hoitolaitokseen, mikä sattuu olemaan kunnan ostopalvelusopimuksen piirissä, vaikka hoitomuoto ei olisi sopiva asiakkaalle. Mistä nämä esimerkit kertovat?

Aineistossani kerrotaan myös suoraan, että sosiaalityössä vallitsevia kovia arvoja ei hyväksytä eikä niitä koeta inhimillisinä. Tämä antaa minulle toivoa siitä, että sosiaalityön etiikka ei ole jäänyt kokonaan sivuun sosiaalityössä. Aineistossa tuotetaan myös vastapuhetta, jossa toisin toimiminen nähdään mahdollisena sosiaalityössä. Yksi sosiaalityöntekijä muistuttaa sosiaalityöntekijän harkintavallasta, jota ei voi kumota edes kunnan tiukka taloudellinen tilanne. Närhi ym. (2014) muistuttavat, että katutason työntekijöiden rooli on keskeinen puskurina järjestelmän ja asiakkaan välillä. (Sosiaali)työntekijän harkintavallan käyttö on vastuullista ja vaativaa tässä tehtävässä. (emt. 228.)

Toisaalta aineistossani osa sosiaalityöntekijöistä kertoo arvojen muuttuneen liian ymmärtäviksi ja sosiaalityön liian anteliaaksi. Nämä ajatukset hämmentävät minua. Pohdin mistä voi kertoa sosiaalityöntekijän puheesta kuultava asiakkaiden syyllistäminen omista ongelmista? Esimerkiksi suomalaisen tämänhetkisen vähäosaisuuden tai köyhyyden vertaaminen kehitysmaiden köyhyyteen, Suomen sota-ajan köyhyyteen tai sotaa pakenevien maahanmuuttajien tilanteeseen, saa nyky-suomen sosiaalityön asiakkaan tilanteen näyttämään lähes ongelmattomalta.

Eräs aineistoi herättämä kysymys onkin se, että voiko köyhyyttä ja huono-osaisuutta Suomessa verrata sotaa käyvien tai nälänhädässä elävien ihmisten elämään tai suomalaiseen yhteiskuntaan sata vuotta sitten? Minkälainen arvomaailma on sosiaalityöntekijällä, joka lähestyy asiakkaiden monimutkaisia elämäntilanteita tästä näkökulmasta? Ovatko suomalaisen nyky-yhteiskunnan ongelmat mitättömiä, koska muualla on vaikeampaa tai Suomessa oli sata vuotta sitten vielä vaikeampaa?

Raitakari ja Juhila (2009) kirjoittavat aikuisuuden odotusten näkökulmasta, jossa itsestään huolehtimaan kykenemätön aikuinen eli usein juuri sosiaalityön asiakas rikkoo moraalista järjestystä. Harjeet Kaur Badwall (2014) kirjoittaa, että sosiaalityö mieltää itsensä hyvyyden ja oikeudenmukaisuuden puolestapuhujaksi. Hän haluaa nostaa esiin erään eriävän näkökulman; sosiaalityössä on pitkään ollut vallalla kolonialistinen ja imperialistinen ajatusmaailma, jossa

muiden kuin valkoisen rodun edustajat on nähty auttamisen kohteina. Vaikka Badwall kirjoittaa erilaisesta yhteiskunnasta kuin omamme, löytyy aineistostani vertailupohjaa kyseiselle kritiikille sosiaalityön hyvyydestä ja oikeudenmukaisuuden puolustamisesta.

Sosiaalityöntekijän omat arvot ovat aina sosiaalityöhön vaikuttavia tekijöitä (Pehkonen & Väänänen-Fomin, 2011, 7). Sosiaalityön eettiset periaatteet, jotka on Talentiassa nimetty tausta-arvoiksi ja eettisesti laajoiksi periaatteiksi, ovat ihmisoikeudet ja ihmisarvo sekä yhteiskunnallinen oikeudenmukaisuus. Nämä sisältävät itsemääräämisoikeuden, osallistumisoikeuden, oikeuden tulla kohdatuksi kokonaisvaltaisesti ja oikeuden yksityisyyteen. Toinen tausta-arvo sisältää negatiivisen syrjinnän estämisen, erilaisuuden tunnustamisen, voimavarojen tasaisen jakamisen ja epäoikeudenmukaisen politiikan ja toimintatapojen vastustamisen. (Raunio, 2009, 92–94).

Em. arvot eivät olleet vahvoilla kaikkien sosiaalityöntekijöiden puheessa. Mistä tämä kertoo? Sivuaako se Mäntysaaren (2003) kirjoittamaa ilmiötä, että solidaarisuus hukkuu käytännön sosiaalityössä? Itse kuitenkin koen, että juuri sosiaalityön etiikan pohtiminen palauttaa minut harhapoluilta aina oikeaan suuntaan. Koen, että koska ympäröivä maailma on kova eikä sosiaalityön asiakkaille riitä ymmärtäjiä, on minun puolustettava asiakkaiden ihmisarvoa ja -oikeuksia. Niiden toteuttaminen tarkoittaa inhimillistä kohtaamista, jota ei voi edes kovimmatkaan säästöt viedä pois.

Kriittisestä näkökulmasta katsottuna sosiaalityön tila näyttää melko ristiriitaiselta. Suurin osa sosiaalityöntekijöistä tuottaa puhetta, jossa arvokeskustelu nähdään tärkeänä tai jopa erittäin tärkeänä osana sosiaalityötä. Sosiaalityöntekijät kertovat toivovansa enemmän arvokeskustelua ja eettistä pohdintaa työhönsä. Lisäksi useampi sosiaalityöntekijä tuottaa puhetta siitä, että sosiaalityön pitäisi olla nimenomaan yhteiskunnallista vaikuttamistyötä.

Närhen ym. (2013) mukaan sosiaalityöntekijöiden vaihtoehtona ”nykyisessä uusliberalismin kuristusotteessa” on alistua ja luopua ammatillisen harkintavallan käytöstä, radikalisoitua kollektiivisesti ja nousta barrikadeille sekä ottaa etäisyyttä institutionaalisiin pakkoihin, kuten vaatimukseen käyttää älykkyyttään ennemmin palvelujärjestelmän ”koukeroiden” kuin asiakkaan elämäntilanteen selvittämiseen. Viimeisessä vaihtoehdossa on vaarana, että ammatillisen harkintavallan kaventaminen uudessa julkishallinnossa kääntyy omia tavoitteitaan vastaan eli taloudelliseksi tehottomuudeksi ja asiakkaiden osallisuuden esteeksi. (emt. 242.)

Tulkintani perusteella osa sosiaalityöntekijöistä on kuitenkin niin uupunut työtaakkansa alle, että he keskittävät voimansa tärkeimpään: mahdollisimman hyvään asiakastyöhön. Useampi sosiaalityöntekijä mainitsee, että rakenteelliseen sosiaalityöhön ja vaikuttamistyöhön tarvitaan sosiaalityöntekijöitä, mutta se ei ole mahdollista käytännön työssä, koska muun muassa sosiaalityön resurssit ovat niin heikot**.** Osa sosiaalityöntekijöistä sanoo suoraan, että heillä ei ole aikaa tai jaksamista laajempaan arvokeskusteluun, koska työ vie voimat. Osa on hyväksynyt tämän ja osa kamppailee riittämättömyytensä kanssa.

Pohdinkin jo viimeisten haastattelujen kohdalla, että kokonaan oman tutkimuksensa tarvitsevat sosiaalityöntekijöiden vaikuttamismahdollisuudet. Onko niitä nykytilanteessa ja mikä voisi tukea vaikutusmahdollisuuksia sosiaalityössä? Aineistoni mukaan käytännön työtä tekevällä sosiaalityöntekijällä ei ole aikaa vaikuttamistyöhön vaikka hän haluaisi sitä tehdä.

Myös aineistonhankintani vaikeus on herättänyt kysymyksen, miksi sosiaalityöntekijät eivät jaksa kirjoittaa sosiaalityön keskeisimmästä aiheesta: arvoista? Raunion (2008, 93) mukaan arvot ja etiikka ovat sosiaalityön toinen keskeinen perusta tiedon lisäksi. Sosiaalityöntekijöiden kertoma arvojen kaukaisuus käytännön sosiaalityöstä hämmentää minua. Mitä ne kertovat sosiaalityön ja sosiaalityöntekijöiden tilanteesta? Kertooko kysymysten koettu vaikeus kysymyksenasettelun epäonnistumisesta vai jostakin muusta?

Yllättävää oli myös se, että moni tutkimukseen osallistunut sosiaalityöntekijä koki nyky-yhteiskunnassa käytävän keskustelun sisältämät arvot vaikeaksi aiheeksi. Tästä kertonee se, että useimmat sosiaalityöntekijät puhuivat sosiaalityön ja asiakkaiden asemasta vain oman erityisalaansa ja sen arvokeskusteluun liittyen. Aineisto siis vastasi tutkimuskysymyksiini useammalla minut yllättäneellä tavalla.

Mäntysaaren (1991) mukaan mukaan rakentava sosiaalityön analysointi vaatii myös kontrollinäkökulman tarkastelua (emt. 9). Tämä näkökulma on erityisen ajankohtainen juuri nyt sosiaalityön tutkimuksessa, kuten Banks (2006) ja Juhila (2014, 2006) kirjoittavat. Juhilan (2006, 92) mukaan sosiaalityöntekijöiden yhteiskunnallinen kontrolli- ja liittämistehtävä voi aiheuttaa ristiriitaa ja vastakkainasettelua asiakkaiden ja sosiaalityöntekijöiden välille.

Alun perin tarkoituksenani oli pohtia muun muassa sitä, että löytyykö aineistostani vallitsevien diskurssien haastajaa sosiaalityössä. Tutkielman tavoitteena oli myös saada selitys siihen, miksi sosiaalityöntekijöiden ääni on yhteiskunnassamme niin kuulumaton. Pohdin etukäteen sitä, miksi sosiaalityöntekijät vaikenevat julkisessa keskustelussa vaikka he ovat tietynlaisella aitiopaikalla yhteiskunnassa. Pohdin myös sitä, miksi rakenteellista sosiaalityötä ei juurikaan

toteuteta Suomessa? Pohdin ovatko sosiaalityöntekijät vaiennettuja vai ovatko he sosiaalistuneet yhteiskunnassa vallitseviin arvoihin tiedostamattaan niitä? Näitä kaikkia aiheita sosiaalityöntekijät sivuavat myös aineistossani.

Olen itse pohtinut sosiaalityöntekijänä työskennellessäni, miksi sosiaalityöntekijät ovat niin hiljaisia yhteiskunnallisessa keskustelussa. Ymmärrän erittäin hyvin kovan paineen, joka kohdistuu sosiaalityöntekijöihin lähes joka puolelta; asiakkailta, esimiehiltä, kuntapäättäjiltä, mediasta eri muodoissa (Erika-selvitys, mielipidekirjoitukset ym.). Sosiaalityöntekijän rooli ei ole helppo eikä miellytä kaikkia. Työn vaativuuden ja ulkopuolelta tulevien kohtuuttomien odotusten vuoksi sosiaalityöntekijöiden uupuminen ei ole ihmeteltävää. Ihmeteltävää ei ole myöskään se, jos työn etiikka joutuu koetukselle, jää sivuun tai murtuu kovassa paineessa. Olen itse sosiaalityöntekijänä kokenut tämän.

Julkusen (2001) mukaan asenteiden muutos on seurausta muun muassa 1990-luvun lamasta, jolloin kriisitietoisuutta alettiin levittää Suomessa. Sen takana olivat poliittinen eliitti (hallitus, kansanedustajat ja kuntapäättäjät), muu eliitti eli yritysjohto ja työmarkkinajohto sekä media. Ne yhdessä levittivät asenteita, joiden mukaan sosiaaliturva on liian korkea ja kunnallisten palveluiden karsinta on välttämätöntä. (emt. 83–85.)

Itse ymmärrän asian niin, että myös sosiaalityöntekijöiden tulee ymmärtää kokonaisuuksia ja esimerkiksi kunnan budjettia, mutta milloin menetetään sosiaalityön etiikka jos sosiaalityöntekiöiltä/johtavalta sosiaalityöntekijältä vaaditaan ns.budjettikuria. Oleellinen kysymys lieneekin kumman sosiaalityöntekijä asettaa ykkössijalle: rahan vai ihmisten auttamisen sosiaalityön etiikan mukaisesti?

Jäin myös pohtimaan viimeisen haastattelun tehtyäni sitä, että lannistaako sosiaalityöntekijöitä nimenomaan kokemus yhteiskunnan kovista arvoista? Sosiaalityöntekijät tuottivat puhetta perustehtävään keskittymisestä ja sen tekemisestä niin hyvin kuin pystyvät tavalla, joka vaikuttaa vastapuheelta. Pohdin, onko sosiaalityöntekijöiden yhteiskunnallinen hiljaisuus pakenemiskeino ahdistavasta arvomaailmasta? Tuottaako taloudellisten arvojen painotus hiljaisuutta itsessään?

Congress (2010) kirjoittaa sosiaalityön eettisistä koodeista ja niiden tarkoituksesta. Hänen mukaansa eettiset koodit antavat eettiset ohjeet sosiaalityön käytäntöihin, ohjaavat työntekijöitä ratkaisemaan eettisiä ristiriitoja ja ongelmia käytännössä, suojaavat epäpäteviltä työntekijöiltä, turvaavat ammatillisen itsesäätelyn hallinnollisen kontrolloinnin sijaan ja suojelevat sosiaalityöntekijöitä oikeudenkäynneiltä. (emt. 23–24.) Tämä pitäisi sosiaalityössä palauttaa

mieleen. Myös sosiaalityöntekijän harkintavalta sekä uuden sosiaalihuoltolain (1301/2014) antama mahdollisuus ilmoittaa työyhteisöstä, jossa ei toimita sosiaalityön arvojen mukaisesti, näyttäytyvät keinoina parantaa sosiaalityön tulevaisuutta.

Sosiaalityöntekijän viransijaisuuksia tehdessäni koin vahvasti, että myös sosiaalityöhön yritetään ”ujuttaa” taloudellisia arvoja. Sosiaalityöntekijän lain suoma harkintavalta, joka antaa mahdollisuuden toimia asiakkaan edun mukaisesti, ei aina toteutunut. Tällä tarkoitan esimerkiksi sitä, kun vs. sosiaalityöntekijänä näin lastensuojelun avohuollon tukitoimet (kuten säännöllisen perhetyön) välttämättömänä keinona tukea lasta ja vanhempia, niin niitä ei saanut myöntää, koska budjettiin laadittu summa lastensuojelumenoista oli siltä vuodelta ylittynyt. Sama kuva vahvistuu aineistoni perusteella.

Tämä ei kuitenkaan ole uusi ilmiö, sillä esimerkiksi Lehdon (2003) mukaan hyvinvointivaltiota on kritisoitu aina sen syntymisestä lähtien; sosiaaliturvan on epäilty veltostuttavan ihmisiä sekä aiheuttavan yhteisten varojen väärinkäyttöä tai hyväksikäyttöä. Kansalaiset, jotka kokevat olevansa ”maksumiehiä” kritisoivat sosiaaliturvaa ja sosiaalipolitiikan hyödyt unohtuvat. (emt. 23.)

Koen kuitenkin erityisen tärkeäksi yhteiskunnallisen ja käytännön näkökulman yhteyden pohtimisen, muun muassa siksi, että yhteiskunnallisen vaikuttamistyön pitäisi mielestäni olla tärkeä osa sosiaalityötä. Rakenteellinen muutos on sana, jota käytetään monessa yhteydessä ja sillä perustellaan suuria sisällöllisiä muutoksia, myös sosiaalihuollossa. Olavi Riihinen (2011,104) ottaa esiin tärkeän, mutta vähemmälle jääneen huomion yhteiskunnassa vallitsevasta keskustelusta; ”*yksin rakennemuutokset eivät voi määritellä harjoitettavan politiikan luonnetta, vaan lopultakin kansan ja päättäjien ideologiset arvovalinnat ovat olennaisia*, *kun ratkaistaan, mihin niukoiksi koettuja voimavaroja suunnataan. Usein päätöksiä perustellaan esimerkiksi ”taloudellisilla realiteeteilla”, mutta myös nuo ”realiteetit” ovat arvovalintoja”*.

Aiheeni on tulosteni perusteella erittäin tärkeä yhteiskunnallisesti: mikä on sosiaalityön tulevaisuus Närhen ym. (201, 228, 232) mainitsemassa uusliberalismin kuristusotteessa tai työntekijän rooli järjestelmän ja asiakkaan välisenä puskurina, jos taloudelliset arvot hyväksytään sosiaalityöhön kyseenalaistamatta ja pohtimatta niiden vaikutuksia sosiaalityön asiakkaaiden asemaan?

Tutkielmani aineisto antaa melko huolestuttavan kuvan sosiaalityön asemasta nyky-yhteiskunnassa vallitsevassa arvomaailmassa. En silti pysty erittelemään syitä ja seurauksia kattavasti enkä esittämään väitteitä aukottomiksi tieteellisesti mitattuna, mutta jo tulosten esittely

on mielestäni tärkeää. Esimerkiksi sosiaalityöntekijöiden kokemat väärinkäytökset sosiaalityössä ovat hälyttäviä: tietoinen alibudjetointi, asiakkaiden puutteellinen neuvonta etuuksien ja palvelujen suhteen, harkinnanvaraisten etuuksien myöntämättä jättäminen tai laittomien kriteerien laadinta kuntakohtaisesti! Tarkoituksenani on ollut herättää pohdintaa siitä, miksi taloudelliset arvot ovat vahvasti läsnä myös sosiaalityössä, kuten myös aineistoni vahvisti. Tätä tutkielmaa voi kuvata hätähuudoksi sosiaalityön etiikan puolesta! Haluan päättää tutkielmani Riitta Granfeltin sanoihin, jotka ovat Talentian Arki, arvot, elämä ja etiikka-kirjasen johdannossa, jossa kirjoitetaan sosiaalialan ammattietiikasta:

”Sosiaalityö yhteiskuntapoliittisena toimintana ei ole paljonkaan arvoista ellei sen tekijöillä ole rohkeutta asettua niiden ihmisten puolelle, jotka eivät voi puolustaa elämisoikeuttaan suorituksilla, selviytymisellä tai kunniallisella elämäntavalla.”
(Riitta Granfelt)

10. LÄHTEET

Aarnio, Jaana & Hämäläinen, Hanna (2005): Varttihullu vai Leipäsossu? Työuupumus sosiaalityössä. Kertomukset sosiaalityöntekijöiden subjektiivisten kokemusten välittäjinä. Pro gradu. Sosiaalityö. Yhteiskuntatieteiden ja filosofian laitos. Jyväskylän yliopisto.

Arki, arvot, elämä, etiikka. Sosiaalialan korkeakoulutettujen ammattijärjestö Talentia ry Sosiaalialan ammattilaisen eettiset ohjeet. Ammattieettinen lautakunta. Helsinki 2013. 6. painos.

Anttonen, Anneli & Häikiö, Liisa ja Valokivi, Heli (2012): Vastuu, valinta ja osallistuminen sosiaalipalveluissa: vanhushoivapolitiikan muutos ja arkinen hoivavastuu, 19–46. Teoksessa Anttonen, Anneli & Haveri, Arto & Lehto, Juhani ja Palukka, Hannele (toim.): Julkisen ja yksityisen rajalla. Tampere University Press, Tampere.

Anttonen, Anneli & Häikiö, Liisa ja Raitakari, Suvi (2013): Matkalla muutokseen ja hyvinvointimarkkinoille? Johdanto teemaan. Janus vol 21, (4). Sosiaalipolitiikan ja sosiaalityön tutkimuksen aikakauslehti: 290–297.

Badwall, Harjeet Kaur (2014): Can I be a Good Social Worker? Racialized Workers Narrate Their Experiences with Racism in Every Day Practice. AnnArbor vol 75(5).

Bailey, Roy & Brake, Ron (1975): Introduction: Social Work in the Welfare State, 1–12. Teoksessa Bailey, Roy & Brake, Mike (toim.): Radical Social Work. 1. amerikkalainen painos. Pantheon Books, New York.

Banks, Sarah (2008): Critical Commentary: Social Work Ethics. British Journal of Social Work. Volume 38 (6), 1238–1249.

Banks, Sarah (2006): Ethics and Values in Social Work. Third edition. Palgrave Macmillan, Houndmills.

Banks, Sarah (2004): Ethics, accountability and the social professions. Palgrave Macmillan, Houndmills.

Blomberg, Sanna (2003): Vaikeasti työllistettävyyden kysymys 1900-luvun työvoimapoliittisissa uudistusehdotuksissa. Stakes, työpapereita 5, Helsinki.

Blomberg, Helena & Kroll, Christian (1999): Who Wants to Preserve the ´Scandinavian Service State`? Attitudes to Welfare Services among Citizens and Local Government Elites in Finland, 1992–1996. Teoksessa Svallfors, Stefan & Taylor-Gooby, Peter (toim.): The End of the Welfare State? Responses to Stete Retrechment. Routledge, London and New York.

Botha, Narisscia J. (1993): Values, Attitudes and Ideologies in Social Work Practice. Maatskaplike Werk/Social Work 29 (1), 1-6.

Carr, Sarah (2007): Participation, power, conflict and change: Theorizing dynamics of service user participation in the social care system of England and Wales. Social Care Institute for Excellence, London. Critical Social Policy, vol 27 (2), 266–276. Sage Publications, London.

Congress, Elaine (2010): Codes of Ethics, 19–30. Teoksessa Gray, Mel & Webb, Stephen A. (toim.): Ethics and Value Perspectives in Social Work. Palgrave Macmillan, Houndmills.

Cree, Vivienne E. & Davis, Ann (2007): Social work. Voices from the inside. Routledge, London & New York.

Dominelli, Lena: (2014): The Age of Austerity in Welfare Services: Impact Upon Social Work and Marginalized People, 79–93. Teoksessa Matthies, Aila-Leena & Uggerhoj, Lars (toim.): Participation, Marginalization and Welfare Services– Concepts, Politics and Practices Across European Countries. Ashgate.

Egan, Marcia & Kadushin, Goldie (2004): Job satisfaction of home health service workers in the environment of cost containment. Health & Social Work 29 (4), 287–296.

Eräsaari, Leena (2007): New Public Management on julkisen sektorin vääryyksien isä; 87–102. Teoksessa Helne, Tuula & Laatu, Markku (toim.): Vääryyskirja. Kansaneläkelaitos, tutkimusosasto, Helsinki.

Eräsaari, Leena (2003): Koneen tehostamisesta. Yhteiskuntapolitiikka 6, 622–626.

Hakala, Juha T: (2015): Toimivan tutkimusmenetelmän löytäminen, 14–26. Teoksessa Valli, Raine & Aaltola, Juhani (toim.): Ikkunoita tutkimusmetodeihin 1. Metodin valinta ja aineistonkeruu: virikkeitä aloittelevalle tutkijalle. 4. painos (uudistettu ja täydennetty). PS-Kustannus, Jyväskylä.

Haveri, Arto, Majoinen, Kaija & Jäntti, Anni (2009): Haastava kuntajohtaminen: moniarvoisuus, monimutkaisuus ja hallinta, 26–42. Teoksessa Haveri, Arto & Majoinen, Kaija ja Jäntti, Anni (toim.): Haastava kuntajohtaminen. Suomen Kuntaliitto, Helsinki.

Haverinen, Riitta, Kuronen, Marjo & Pösö, Tarja (2014): Sosiaalihuoltoa haastetaan, 9–24. Teoksessa Haverinen, Riitta & Kuronen, Marjo ja Pösö, Tarja (toim.): Sosiaalihuollon tila ja tulevaisuus. Vastapaino, Tampere.

Hellsten, Katri (2011): Onko puhe Suomesta pohjoismaisena hyvinvointivaltiona perusteltua? 146–180. Teoksessa Palola, Elina & Karjalainen, Vappu (toim.): Sosiaalipolitiikka–hukassa vai uuden jäljillä? THL. Helsinki. https://www.thl.fi/fi/web/hyvinvointipolitiikka/ajankohtaista/julkaisut

Hellsten, Katri & Uusitalo, Hannu (1999): Näkökulmia sosiaaliturvan väärinkäyttöön. Raportteja 245. Stakes, Helsinki.

Hirvelä, Anu (2013): Sosiaalityöntekijän julkisuuskuva mediassa. Diskurssianalyysi Helsingin Sanomien vuoden 2010 artikkeleista. Tampereen yliopisto. Yhteiskunta- ja kulttuuritieteiden yksikkö. Sosiaalityön pro gradu-tutkielma.

Ikäheimo, Heikki (2008): Sosiaalisuus ja epäsosiaalisuus sosiaalityössä. 13–33. Teoksessa Niemi, Petteri & Kotiranta, Tuija (toim.): Sosiaalialan normatiivinen perusta. Gaudeamus, Helsinki University Press, Helsinki.

Johansson, Håkan & Hvinden, Bjorn (2007): From active states to active citizenship? The impact of economis openness and transnational governance in Citizenship in Nordic Welfare States, 18–31. Teoksessa Johansson, Håkan & Hvinden, Bjorn (toim.): Dynamics of Choice, Duties and Participation in a Changing Europe. Routledge, London.

Jokinen, Arja, Juhila, Kirsi & Suoninen, Eero (2016): Johdanto, 17–22. Teoksessa Jokinen, Arja & Juhila, Kirsi ja Suoninen, Eero (toim.): Diskurssianalyysi. Teoriat, peruskäsitteet ja käyttö. Vastapaino, Tampere.

Jokinen, Arja, Juhila, Kirsi & Suoninen, Eero (2016): Diskursiivinen maailma. Teoreettiset lähtökohdat ja analyyttiset käsitteet, 25–50. Teoksessa Jokinen, Arja & Juhila, Kirsi ja Suoninen, Eero (toim.): Diskurssianalyysi. Teoriat, peruskäsitteet ja käyttö. Vastapaino, Tampere.

Jokinen, Arja, Juhila, Kirsi & Suoninen, Eero (1999): Diskurssianalyysi liikkeessä. Vastapaino, Tampere.

Jokinen, Arja & Juhila, Kirsi (2016): Valtasuhteiden analysoiminen, 75–104. Teoksessa Jokinen, Arja & Juhila, Kirsi ja Suoninen, Eero (toim.): Diskurssianalyysi. Teoriat, peruskäsitteet ja käyttö. Vastapaino, Tampere.

Juhila, Kirsi & Suoninen, Eero (2016): Kymmenen kysymystä diskurssianalyysistä, 445–463. Teoksessa Jokinen, Arja, Juhila, Kirsi & Suoninen, Eero (toim.): Diskurssianalyysi. Teoriat, peruskäsitteet ja käyttö. Vastapaino, Tampere.

Juhila, Kirsi (2016): Tutkijan positiot, 411–443. Teoksessa Jokinen, Arja, Juhila, Kirsi & Suoninen, Eero (toim.): Diskurssianalyysi. Teoriat, peruskäsitteet ja käyttö. Vastapaino, Tampere.

Juhila, Kirsi (2014): Sosiaalityöntekijöinä ja asiakkaina. Sosiaalityön yhteiskunnalliset tehtävät ja paikat. 6.painos. Vastapaino, Tampere.

Juhila, Kirsi (2006): Sosiaalityöntekijöinä ja asiakkaina. Sosiaalityön yhteiskunnalliset tehtävät ja paikat. Vastapaino, Tampere.

Julkunen, Ilse (2002): Being Young and Unemployed. Reactions and Actions in Northern Europe. SSHK, Helsingfors universitetet, skrifter 14.

Julkunen, Raija (2008): Sosiaalipolitiikan kansalainen: aktivoitu, valtaistettu, vastuutettu, hylätty? 183–220. Teoksessa Niemi, Petteri & Kotiranta, Tuija (toim.): Sosiaalialan normatiivinen perusta. Gaudeamus, Helsinki.

Julkunen, Raija (2008): Yhteisvastuusta julkisen vastuun prioriteetteihin, 146–182. Teoksessa Niemi, Petteri & Kotiranta, Tuija (toim.): Sosiaalialan normatiivinen perusta. Gaudeamus, Helsinki.

Julkunen, Raija (2006): Kuka vastaa? Hyvinvointivaltion rajat ja julkinen vastuu. Stakes, Helsinki.

Julkunen, Raija (2001): Suunnanmuutos. Vastapaino, Jyväskylä.

Kantola, Anu (2006): Markkinakuri ja managerivalta. Poliittisen hallinta Suomen 1990-luvun talouskriisissä. Helsingin yliopisto, viestinnän laitos, viestinnän julkaisuja 6. Loki-Kirjat, Helsinki.

Kuivalainen, Susan (2007): Toimeentulotuen alikäytön laajuus ja sen merkitys. Yhteiskuntapolitiikka 72 (1), 49–56.

Kuusinen-James, Kirsi & Seppänen, Marjaana (2013): Ikääntyvät palvelusetelin käyttäjät valintatilanteessa: kulttajia vai näennäiskuluttajia? Janus, vol. 21(4), 314–329.

Laitinen, Merja & Kemppainen, Tarja & Ojaniemi, Pekka & Posken kehittäjäasiakkaat (2011): Arvot murroksessa–sosiaalityön ja asiakkaan paikka? Aikuissosiaalityön päivät 19.1.2011 Lapin yliopisto.

Laitinen, Merja & Pohjola, Anneli (2010): Asiakkuus- sosiaalityön ydinteema, 7–18. Teoksessa Laitinen, Merja & Pohjola, Anneli (toim.): Asiakkuus sosiaalityössä. Gaudeamus, Helsinki.

Lehto, Juhani & Anttonen, Anneli & Haveri, Arto ja Palukka, Hannele (2012): Julkisen palvelun muutos tutkimuksen kohteena, 11–16. Teoksessa Anttonen, Anneli & Haveri, Arto & Lehto, Juhani ja Palukka, Hannele (toim.): Julkisen ja yksityisen rajalla. Tampere University Press, Tampere.

Lehto, Markku (2003): Sosiaalipolitiikka ja hyvinvointivaltion tulevaisuus, 15–34. Teoksessa Laitinen, Merja & Pohjola, Anneli (toim.): Sosiaalisen vaihtuvat vastuut, PS-Kustannus, Jyväskylä.

Lipsky, Michael (1980): Street-level Bureaucracy, Dilemmas of the Individuals in Public Services. Russell Sage Foundation, New York.

Metteri, Anna (2004): Hyvinvointivaltion lupaukset ja kohtuuttomat tapaukset. Edita, Helsinki.

Mänttäri-van der Kuip, Maija (2015a): Workrelated well-being among the Finnish frontline social workers in an age of austerity. Jyväskylä studies in education, psychology and social research. Jyväskylän yliopisto.

Mänttäri-van der Kuip, Maija (2015b): Sosiaalityöntekijöiden hyvinvointi ja toimintamahdollisuudet niukkuuden aikakaudella. Janus vol. 23 (3), 329–335.

Mänttäri-van der Kuip, Maija (2013): Julkinen sosiaalityö markkinoistumisen armoilla? Yhteiskuntapolitiikka 78 (1), 5–19.

Mäntysaari, Mikko (2003): Sosiaalityön tulevaisuuden visiot ja sen mukanaan tuomat haasteet sosiaalityön neuvottelukunnalle. Puheenvuoro "Sosiaalityön vahvistaminen-seminaarissa Helsingissä 14.5.2003.

Mäntysaari, Mikko (1991): Sosiaalibyrokratia asiakkaiden valvojana. Vastapaino, Jyväskylä.

Nikander, Pirjo (2008): Constructionism and Discource Analysis, 413-428. Teoksesssa Holstein, James A. & Gubrium, Jaber F. (toim.) Handbook of Constructionist Research. The Guilford Press. New York London.

Nordlund, Anders (2005): Nordic social politics in the late twentieth century. An analysis of the political reform agenda, 73– 94. Teoksessa Kildal, Nanna & Kuhnle, Stein (toim.): Normative Foundations of the Welfare State. The Nordic experience. Routledge/EUI Studies in the Political Economy of Welfare, Oxon.

Norlamo-Saramäki, Tuija (2009): Asiakaslähtöisyyden ristiaallokossa. Helsingin yliopisto, Yhteiskuntapolitiikan laitos, sosiaalityön ammatillinen lisensiaatintutkimus.

Närhi,Kati & Kokkonen, Tuomo & Matthies, Aila-Leena (2014): Asiakkaiden osallisuus ja työntekijöiden harkintavalta palvelujärjestelmässä. Janus. Sosiaalipolitiikan ja sosiaalityön tutkimuksen aikakauslehti. Vol. 22 (3), 227–244.

Närhi, Kati & Kokkonen, Tuomo (2014): Transformation of Participation Politics and Social Citizenship in Finnish Welfare Governance, 95–111. Teoksessa Matthies, Aila-Leena &Uggerhoj, Lars (toim.): Participation, Marginalization and Welfare Services– Concepts, Politics and Practices Across European Countries. Ashgate.

Ohisalo, Maria & Määttä, Anne (2014): Viimeisen luukun jälkeen–ruoka-avussa käyvien paikka julkisessa palvelu- ja tulonsiirtoverkossa, 42–69. Teoksessa Ohisalo, Maria & Saari, Juho (toim.): Kuka seisoo leipäjonossa? Ruoka-apu 2010-luvun Suomessa. Kaks, kunnallisalan kehittämissäätiön Tutkimusjulkaisu-sarjan julkaisu nro 83. Sastamala.

Ohisalo, Maria & Saari, Juho (2014): Johdanto, 11–16. Kuka seisoo leipäjonossa? Ruoka-apu 2010-luvun Suomessa. Kaks, kunnallisalan kehittämissäätiön Tutkimusjulkaisu-sarjan julkaisu nro 83. Sastamala.

Palier, Bruno & Sykes, Robert (2001): Challenges and Change; Issues and Perspectives in the Analysis of Globalization and the European Welfare States, 1–16. Teoksessa Sykes, Robert & Palier, Bruno ja Prior, Pauline M. (toim.): Globalization and European Welfare States. Challenges and Change. Palgrave, New York.

Palola, Elina & Parpo, Antti (2011): Kunnallista sopeutumisen sosiaalipolitiikkaa, 47–78. Teoksessa Palola, Elina & Karjalainen, Vappu (toim.): Sosiaalipolitiikka–hukassa vai uuden jäljillä? THL. Helsinki. https://www.thl.fi/fi/web/hyvinvointipolitiikka/ajankohtaista/julkaisut. Viitattu 23.2.2016.

Palola, Elina (2007): On tämäkin yhteiskunta, jossa möröt saavat syödä kenet vain haluavat eli pohdintoja sosiaalityön arjesta EU-retoriikkaan, 102–114. Teoksessa Helne, Tuula & Laatu, Markku (toim.): Vääryyskirja. Kansaneläkelaitos, tutkimusosasto, Helsinki.

Parker, Ian & Burman, Erica (1993): Against Discursive Imperialism, Empirism and Constructionism: Thirty-two problems with Discource Analysis, 155–172. Teoksessa Burman,

Erica & Parker, Ian (toim.). Discource Analytic Research. Repertoires and Readings of Text in Action. Routledge, London.

Parker, Ian (1992): Discource Dynamics. Critical Analysis for Social and Individual Psychology. Routledge, London.

Pehkonen, Aini & Väänänen-Fomin, Marja (2011): Arvojen ja etiikan dilemma sosiaalityössä, 7–12. Teoksessa Pehkonen, Aini & Väänänen-Fomin, Marja (toim.): Sosiaalityön arvot ja etiikka. PS-Kustannus, Jyväskylä.

Pietikäinen, Sari (2008): Kriittinen diskurssintutkimus, 191–218. Teoksessa Sajavaara, Kari & Piirainen-Marsh, Arja (toim.): Kieli, diskurssi ja yhteisö. Jyväskylän yliopisto, Soveltavan kielentutkimuksen keskus, Jyväskylä, 2. muuttamaton painos.

Pohjola, Anneli (2010): Asiakas sosiaalityön subjektina, 19–74. Teoksessa Laitinen, Merja & Pohjola, Anneli (toim.): Asiakkuus sosiaalityössä. Gaudeamus Helsinki University Press Oy, Helsinki.

Pohjola, Anneli (2003): Sosiaalityön koulutuksen tila ja paikka, 145–165. Teoksessa Laitinen, Merja & Pohjola, Anneli (toim.): Sosiaalisen vaihtuvat haasteet. PS-Kustannus, Jyväskylä.

Raitakari, Suvi & Juhila, Kirsi (2009): Moraalinen järjestys ja aikuisuuden odotukset ammatillisessa vuorovaikutuksessa: esimerkkinä mielenterveyskuntoutus, 189–214. Teoksessa Pehkonen, Aini & Väänänen-Fomin, Marja (toim.): Sosiaalityön arvot ja etiikka. PS-Kustannus, Jyväskylä.

Rajavaara, Marketta (2011): Näyttöperustaista sosiaalipolitiikkaa–kansalaiset vaikuttavuushallinnan objekteina ja subjekteina, 204–226. Teoksessa Palola, Elina & Karjalainen, Vappu (toim.): Sosiaalipolitiikka–hukassa vai uuden jäljillä? THL. Helsinki. https://www.thl.fi/fi/web/hyvinvointipolitiikka/ajankohtaista/julkaisut. Viitattu 23.2.2016.

Rauhala, Pirkko & Virokannas, Elina (2011): Sosiaalityön tutkimuksen etiikka, opettaminen ja tietoarvo, 235–256. Teoksessa Pehkonen, Aini & Väänänen-Fomin, Marja (toim.): Sosiaalityön arvot ja etiikka. PS-Kustannus, Jyväskylä.

Raunio, Kyösti (2009): Olennainen sosiaalityössä. 2. uudistettu painos. Gaudeamus, Helsinki.

Riihinen, Olavi (2011): Keskiluokkaistuva ja eriarvoistuva Suomi–hyvinvointivaltio koetuksella, 103–145. Teoksessa Palola, Elina & Karjalainen, Vappu (toim.): Sosiaalipolitiikka–hukassa vai uuden jäljillä? THL. Helsinki. https://www.thl.fi/fi/web/hyvinvointipolitiikka/ajankohtaista/julkaisut. Viitattu 23.2.2016.

Rose, Stephen M. (2003): Sosiaalityön missio, 193–205. Teoksessa Laitinen, Merja & Pohjola, Anneli (toim.): Sosiaalisen vaihtuvat haasteet. PS-Kustannus, Jyväskylä.

Rostila, Ilmari (2001): Tavoitelähtöinen sosiaalityö: voimavarakeskeisen ongelmanratkaisun perusteet. Jyväskylän yliopisto, Kopijyvä, Jyväskylä.

Rostila, Ilmari (2001): Sosiaalityön perusarvot ja eettiset periaatteet. Tavoitelähtöinen sosiaalityö: voimavarakeskeisen ongelmanratkaisun perusteet. Jyväskylän yliopisto, Jyväskylä.

Rostila, Ilmari & Vinnurva, Jukka (2013): Sosiaalityön asiakkaan toimijuus ja täysimittainen professionaalisuus, 196–218. Teoksessa Anttonen, Anneli & Haveri, Arto & Lehto, Juhani ja Palukka, Hannele (toim.): Julkisen ja yksityisen rajalla. Tampere University Press, Tampere.

Saarinen, Arttu & Blomberg, Helena ja Kroll, Christian (2012): Liikaa vaadittu? Sosiaalityöntekijöiden kokemukset työnsä kuormittavuudesta ja ristiriitaisuudesta Pohjoismaissa. Yhteiskuntapolitiikka 77 (4), 403–418.

Satka, Mirja (2007a): Sosiaalityön ammattinimikkeiden kehitys, 15–16. Teoksessa Satka, Mirja & Auvinen, Anja & Aho, Sulo ja Jaakkola, Helena (toim.): Huolenkantajat. Kokemuksia ja sattumuksia sosiaalialan vuosikymmeniltä. PS-Kustannus, Jyväskylä.

Satka, Mirja (2007b): Huolenkantajat- eilen, tänään, tulevaisuudessa, 213–217. Teoksessa Satka, Mirja & Auvinen, Anja & Aho, Sulo ja Jaakkola, Helena (toim.): Huolenkantajat. Kokemuksia ja sattumuksia sosiaalialan vuosikymmeniltä. PS-Kustannus, Jyväskylä.

Sennett, Richard (2004): Kunnioitus eriarvoisuuden maailmassa. Vastapaino, Tampere.

Silvasti, Tiina (2014): Sisällönanalyysi, 33–48. Teoksessa Massa, Ilpo (toim.): Polkuja yhteiskuntatieteelliseen ympäristötutkimukseen. Gaudeamus, Helsinki.

Sipilä, Anita (2011): Sosiaalityön asiantuntijuuden ulottuvuudet. Tiedot, taidot ja etiikka työntekijöiden näkökulmasta kunnallisessa sosiaalityössä. Itä-Suomen yliopisto, Kuopio, Yhteiskuntatieteiden ja kauppatieteiden tiedekunta, väitöskirja.

Suoninen, Eero (2016): Kielenkäytön vaihtelevuuden analysoiminen, 51–74. Teoksessa Jokinen, Arja & Juhila, Kirsi ja Suoninen, Eero (toim.): Diskurssianalyysi. Teoriat, peruskäsitteet ja käyttö. Vastapaino, Tampere.

Wallin, Outi (2012): Hyvinvointityöhön sitoutuminen. Diskurssianalyysi työhön sitoutumisesta perheen, työhyvinvoinnin, ammatillisuuden ja asiakaslähtöisyyden näkökulmista. Väitöskirja, Tampereen yliopisto, yhteiskunta- ja kulttuuritieteiden yksikkö, Tampere.

Finlex. 1301/2014. Sosiaalihuoltolaki. 30.12.2014. http://www.finlex.fi/fi/laki/smur/2014/20141301.

Finlex. HE 224/2016. Hallituksen esitys eduskunnalle laeiksi terveydenhuoltolain ja sosiaalihuoltolain muuttamisesta. http://www.finlex.fi/fi/esitykset/he/2016/20160224.

Finlex. 1412/1997.Laki toimeentulotuesta. 30.12.1997. http://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/1997/19971412.

Finlex. 812/2000. Laki sosiaalihuollon asiakkaan asemasta ja oikeuksista. 22.9.2000. http://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/2000/20000812.

Sosiaali- ja terveydenhuollon järjestämislakiluonnoksen vaikutusten ennakkoarviointi. 30.6.2016. THL:n arviointiryhmä. http://www.julkari.fi/bitstream/handle/10024/130798/Rap2016_012.pdf?sequence=1

LIITE 2

Hei sosiaalityöntekijä!

Teen pro gradu – tutkielmaani sosiaalityötä koskevasta nykykeskustelusta. Aihe nousee omasta kokemuksestani sosiaalityöntekijänä ja halustani tuoda esiin nimenomaan sosiaalityöntekijöiden oma ääni! Toivon, että autat minua tässä kertomalla näkemyksiäsi seuraavista aihe-alueista:

1) Minkälaisena näet sosiaalityötä ja sosiaalityön asiakkaita koskevan nykykeskustelun?

- Minkälaiset yhteiskunnalliset arvot näyttävät vallitsevan sekä poliittisten päättäjien ja viranomaisten puheessa että tiedotusvälineissä ja muilla julkisilla foorumeilla käytävissä keskusteluissa?
- Miten itse sosiaalityöntekijänä suhtaudut näissä keskusteluissa vallitseviin arvoihin?

2) Miten näet nykykeskusteluissa vallitsevien arvojen vaikuttavan sosiaalityön käytäntöihin ja asiakkaiden asemaan?

- Miten nämä arvot näkyvät oman työsi tekemisen puitteissa ja asiakkaiden asemassa?
- Onko tässä tapahtunut mielestäsi muutosta viimeisten vuosien/vuosikymmenien aikana?

Kirjoituksen pituus ja muoto on vapaa. Voit myös kirjoittaa nimettömänä, mutta toivon sinun liittävän kirjoitukseesi seuraavat taustatiedot: ikä, työhistorian pituus sosiaalityöntekijänä sekä nykyinen työnantaja (kunta, yhdistys, valtio vai yksityinen) ja toimenkuva. Kirjoituksia käytetään ainoastaan tutkimustarkoitukseen ja niitä käsitellään ehdottoman luottamuksellisesti sekä turvaten kirjoittajien anonymiteetti.

Palautathan kirjoituksesi 15.4.2016 mennessä. Voit lähettää sen joko sähköpostilla: mlvekuri@student.jyu.fi tai postitse työni ohjaajan osoitteeseen: Yliopistonlehtori Tuija Virkki, Yhteiskuntatieteiden ja filosofian laitos, PL 35, 40014 Jyväskylän yliopisto.

Suuri kiitos avustasi ja valoisaa kevään odotusta!

Ystävällisin terveisin
Maria Vekurinmäki